

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία

Β΄ Γυμνασίου

Τόμος 3ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Δημητρούκας, Φιλολόγος, εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Θουκυδίδης Ιωάννου, Σχολικός Σύμβουλος

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Νικόλαος Καραπιδάκης, Καθηγητής Ιονίου
Πανεπιστημίου

Σωτήριος Κόνδης, Σχολικός Σύμβουλος
Νικόλαος Λινάρδος, Φιλολόγος, εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Μαρία Μπαχά, Εικονογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αντώνιος Μαστραπάς, Φιλολόγος

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Αναστασία Κυρκίνη – Κούτουλα, Σύμβουλος Π.Ι.

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Χρήστος Μποκόρος, Ζωγράφος

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

«ΕΛΛΗΝΙΜΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – MULTIMEDIA Α.Ε.»

ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ

Ομάδα εργασίας Αποφ. 16158/6-11-06
και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Ιωάννης Δημητρούκας Θουκυδίδης Ιωάννου

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία

Β΄ Γυμνασίου

Τόμος 3ος

**Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
*Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ, Πρόεδρος του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**
Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

2. Ο ρόλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και των μοναστηριών στην οργάνωση της ζωής κατά το Μεσαίωνα

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μοναχικά τάγματα, Γρηγοριανή Μεταρρύθμιση, ειρήνη του Θεού, ανακωχή του Θεού

■ Δύναμη και επιρροή της Εκκλησίας

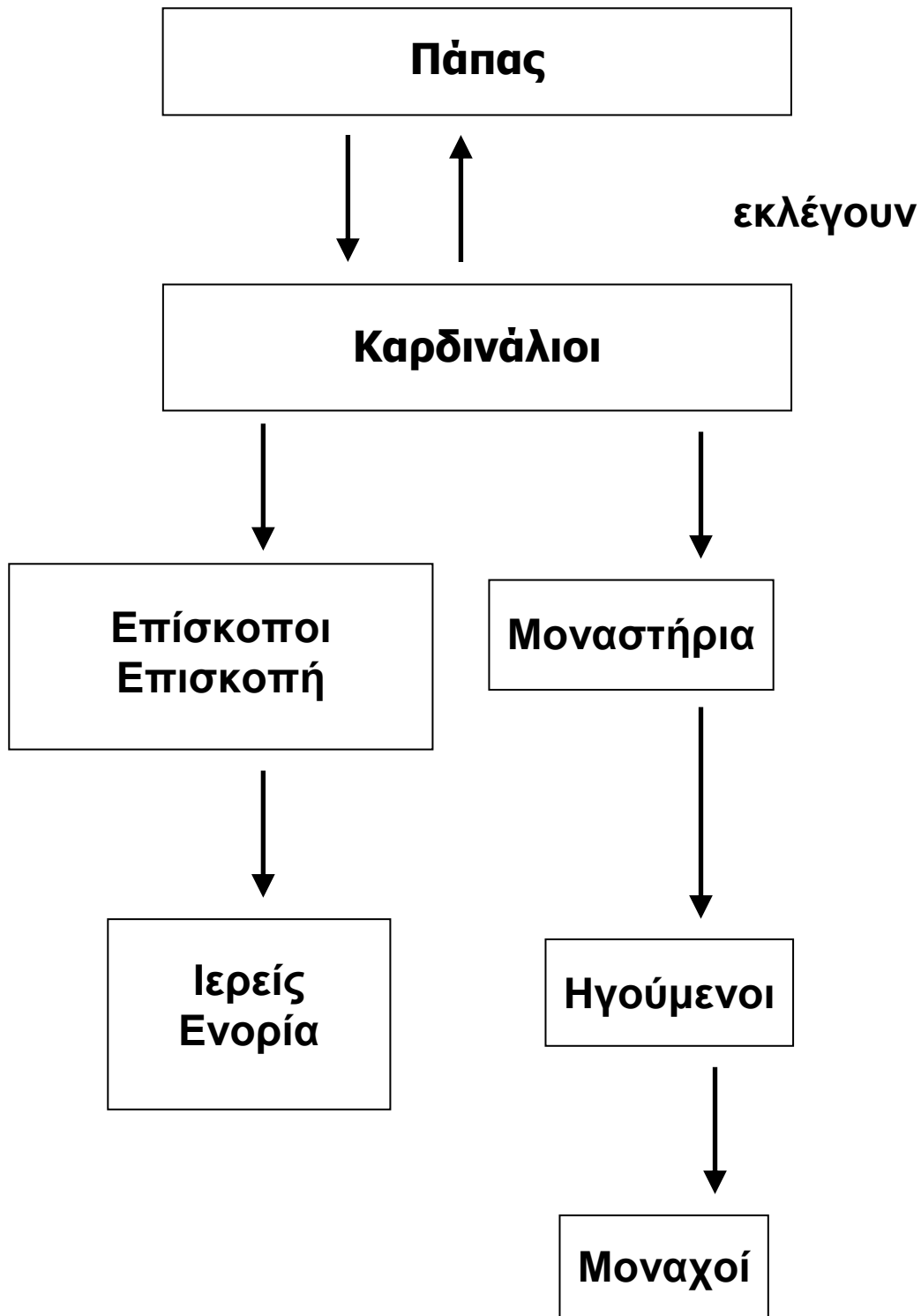
Μέχρι το 14ο αιώνα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Ευρώπης ήταν ρωμαιοκαθολικοί χριστιανοί. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία κατείχε μεγάλες εκτάσεις γης που αυξάνονταν συνεχώς από τις δωρεές ηγεμόνων και πιστών. Εκτός από την οικονομική δύναμη διέθετε ένα οργανωμένο διοικητικό σύστημα που της επέτρεπε να ελέγχει πνευματικά ολόκληρη την Ευρώπη.

Οι αρμοδιότητες της Εκκλησίας δεν περιορίζονταν μόνο σε θρησκευτικά ζητήματα αλλά και σε πολλές άλλες δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής. Για τους λόγους αυτούς ο πάπας, ο επικεφαλής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, είχε μεγάλη ισχύ και μπορούσε να παρεμβαίνει στις πολιτικές εξελίξεις.

Ο άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης (1182-1226), προσφέρει το επανωφόρι του σε ένα φτωχό. Τοιχογραφία του Τζιότο (περί το 1300). Ασίζη, Ναός του Αγίου Φραγκίσκου. ■ Τι συμβολίζει η χειρονομία του αγίου;

Η διοικητική οργάνωση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

Από το 10ο αιώνα, η κοινωνική δυσφορία για τη χαλάρωση του θρησκευτικού αισθήματος μερίδας του κλήρου οδήγησε στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την ηθική αναβάθμιση της Εκκλησίας. Οι κινήσεις αυτές είχαν ως επίκεντρο τα μεγάλα μοναστήρια, όπου πρωτοστάτησαν και τα νέα **μοναχικά τάγματα***.

Σημαντικό σταθμό στην ανανεωτική αυτή προσπάθεια αποτέλεσε η μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 11ου αιώνα από τον πάπα Γρηγόριο Ζ' (1073-1085), η λεγόμενη **Γρηγοριανή Μεταρρύθμιση**. Μεταξύ άλλων απαγορεύθηκε η πώληση αντικειμένων λατρείας και μυστηρίων, ο γάμος των κληρικών και η κοσμική περιβολή, για την οποία έχει ήδη γίνει λόγος. Για να επιβληθεί η μεταρρύθμιση καθορίστηκαν για τους παραβάτες αυστηρές ποινές μεταξύ των οποίων και ο αφορισμός, δηλαδή ο αποκλεισμός από την Εκκλησία και η απαγόρευση επικοινωνίας με την κοινότητα των πιστών. Το 1233 η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, για να αντιμετωπίσει τις αιρέσεις, θέσπισε την **Ιερά Εξέταση**, ένα ειδικό δικαστήριο που τιμωρούσε με αυστηρές ποινές όσους θεωρούσε αιρετικούς. Αρκετοί από αυτούς που κρίνονταν ένοχοι καταδικάζονταν σε θάνατο πάνω στην πυρά.

■ Εκκλησία και Κοινωνία

Ξόρκια και μαγικά

[...] Αφορισμένος να είναι όποιος επιχειρήσει να αφαιρέσει από κάποιον και να καρπωθεί για τον εαυτό του, με οποιοδήποτε ξόρκι ή μαγικό, ό,τι έχει κάποιος άλλος σε αφθονία, γάλα ή μέλι ή κάτι άλλο [...].όποιος έχει στρώσει τραπέζι με τρία μαχαίρια για να εξυπηρετήσει τις νεράιδες, που τάχα θα φέρουν καλή

τύχη σε όσους γεννιούνται σε κείνο το σπίτι. Όποιος ορκιστεί σε δέντρο ή στο νερό ή σε οτιδήποτε άλλο εκτός από ναό [...] .όποιος βάλει το παιδί του στη στέγη του σπιτιού ή μες το φούρνο για να ξαναβρεί την υγεία του ή για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιήσει φυλαχτά ή μαγικά γράμματα [...] εκτός από τις χριστιανικές προσευχές ή την ελευθέρια τέχνη της ιατρικής.

**Απόσπασμα από τον αφορισμό του Βαρθολομαίου Ισκανού, Επισκόπου του Έξετερ (1161-1186), στο:
G. Goulton, Life in the Middle Ages,
Cambridge, University, Press 1954, 33-34.**

Κατά το Μεσαίωνα η ζωή των ανθρώπων ρυθμίζεται από τις χριστιανικές τελετές και γιορτές. Κάθε μέρα φέρει το όνομα ενός αγίου και το ρολόι του ενοριακού ναού μετρά τον καθημερινό χρόνο. Τα μυστήρια, όπως η βάπτισμα και ο γάμος, σηματοδοτούν τα μεγάλα βήματα της ζωής των χριστιανών.

Η Ειρήνη του Θεού

Ακολουθώντας το παράδειγμα των προκατόχων μου [...] εγώ ο Αρχιεπίσκοπος της Μπορντό με τους επισκόπους μου [...] στη Σύνοδο του Σαρού (989) λάβαμε τα παρακάτω αποφάσεις:

–Θα αφορίζεται όποιος εισβάλλει και βιαιοπραγεί σε εκκλησία ή τη ληστεύει.

–Θα αφορίζεται όποιος ληστεύει φτωχό. Όποιος αφαιρεί από χωρικό ή και γενικά από οποιοδήποτε φτωχό πρόβατο, βόδι, κασίκα, γαϊδούρι, ή γουρούνι θα αφορίζεται, εκτός αν επανορθώσει.

–Θα αφορίζεται όποιος με οποιοδήποτε τρόπο βλάπτει κληρικό [...] →

← O. Thatcher and E. McNeal, *A Source Book of Medieval History*, New York, 1905, 412. Παρόμοιες αποφάσεις λήφθηκαν στο Μποβέ το 1023, στην Μπουρζ το 1038 και αλλού. Τους κανόνες αυτούς υπόσχονταν να τηρήσουν με όρκο οι φεουδάρχες και οι αστοί.

Το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα επηρεάζει αποφασιστικά όλες τις πτυχές της ζωής του μεσαιωνικού ανθρώπου. Η έλλειψη όμως πνευματικής καθοδήγησης από την Εκκλησία οδηγεί στη διαμόρφωση λαϊκής θρησκευτικότητας με αποκλίσεις από τα επίσημα δόγματα. Ταυτόχρονα, το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη μόρφωσης οδηγεί το λαό σε δεισιδαιμονίες και προλήψεις, τις οποίες αντιμετωπίζει με τη μαγεία.

Η Εκκλησία χρησιμοποιεί μέρος από τα πλούτη της για να βοηθήσει τους φτωχούς και τους ασθενείς, ιδρύοντας και συντηρώντας νοσοκομεία και άλλα ευαγή ιδρύματα. Παράλληλα, διασώζει την πολιτιστική κληρονομιά και οργανώνει την εκπαίδευση. Στα μοναστήρια οι μοναχοί αντιγράφουν τα χειρόγραφα και ιδρύουν τα πρώτα σχολεία. Αργότερα, κυρίως από τον 11ο αιώνα, αναπτύσσονται τα επισκοπικά σχολεία στις πόλεις. Πάπες και επίσκοποι θέτουν υπό την προστασία τους τα πανεπιστήμια τα οποία αρχίζουν να ιδρύονται από τα τέλη του 12ου αιώνα.

Η Ανακωχή του Θεού

Ντρογκό, επίσκοπος της Τερουάν, και ο κόμης Μπαλντίν [...] αυτοί είναι οι όροι τους οποίους πρέπει να τηρείτε κατά την περίοδο που ονομάζεται Η ανακωχή του Θεού και η οποία θα ισχύει από τη δύση

του ηλίου της Τετάρτης μέχρι την ανατολή του ηλίου της Δευτέρας.

– Κατά την περίοδο αυτή απαγορεύεται σε οποιοδήποτε να βιαιοπραγήσει, να τραυματίσει ή να σκοτώσει άλλον. Απαγορεύεται, επίσης, να επιτεθεί, να αρπάξει ή να καταστρέψει κάστρο, πόλη ή αγρόκτημα.

– Αν κάποιος παραβεί αυτήν την ανακωχή, θα του επιβληθεί ποινή εξορίας τριάντα ετών, αφού πρώτα επανορθώσει τη ζημιά.

– Όλοι όσοι συναναστρέφονται αυτόν τον άνθρωπο, τον συμβουλεύουν ή τον βοηθούν θα αφορίζονται μέχρι να δώσουν ικανοποίηση [...]

– Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου απαγορεύονται οι εκστρατείες και οι εχθροπραξίες.

– Όλοι οι έμποροι και κάθε άλλος ξένος που περνούν μέσα από τη γη σας (φέουδο) να αντιμετωπίζονται ειρηνικά.

– Η ανακωχή αυτή ισχύει, επίσης, όλη την περίοδο από την έναρξη των νηστειών των Χριστουγέννων μέχρι τα Θεοφάνια, από την έναρξη των νηστειών του Πάσχα μέχρι το Πάσχα και από τη γιορτή της Αναλήψεως μέχρι τη γιορτή της Πεντηκοστής.

O. Thratcer and E. McNeal, ό. π. 417-18.

■ Ποιες πληροφορίες αντλούμε και από τις δύο πηγές για τη βία στη μεσαιωνική κοινωνία και πού οφείλεται αυτή;

■ Ποιους αφορούν οι κανόνες αυτοί και ποιοι προστατεύονται;

Παράλληλα, η Εκκλησία προσπαθεί να περιορίσει τη βία και τις λεηλασίες σε βάρος των κληρικών και των απλών ανθρώπων, που προκαλούνται από τις συνεχείς συγκρούσεις των στρατιωτικών δυνάμεων

των φεουδαρχών. Για το σκοπό αυτό καθιερώνονται με όρκο και επιβάλλονται με ποινή αφορισμού για τους παραβάτες δύο ρυθμιστικοί κανόνες, η **Ειρήνη του Θεού** και η **Ανακωχή του Θεού**. Με τον πρώτο λαμβάνονται μέτρα για την προστασία των αδυνάτων και με τον δεύτερο απαγορεύονται οι εχθροπραξίες ορισμένες περιόδους του έτους και για το υπόλοιπο διάστημα ορισμένες μέρες της εβδομάδας.

Ερωτήσεις

1. Με αφετηρία το παράθεμα *Ξόρκια και μαγικά* και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Ποιοι παράγοντες οδηγούσαν τους ανθρώπους στη μαγεία το Μεσαίωνα (ξόρκια, μαντεία, μάγισσες κ.ά.);
- Σήμερα οι άνθρωποι καταφεύγουν στη μαγεία; Γιατί;

2. Να μελετήσετε προσεκτικά τις πηγές που αναφέρονται στην *Ειρήνη* και την *Ανακωχή* του Θεού. Πώς επέβαλλε η Εκκλησία τους κανόνες αυτούς και από πού αντλούσε την ισχύ της; Στις σημερινές κοινωνίες ποιος θεσμός καθορίζει τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και πώς (Να συμβουλευθείτε το βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Γ΄ τάξης Γυμνασίου);

3. Η καθημερινή ζωή στη μεσαιωνική Ευρώπη

Λέξεις – κλειδιά της ενότητας

Οικογένεια, σχέσεις δύο φύλων – αυλικός έρωτας, κατοικία – κάστρο, διατροφή, ενδυμασία, ψυχαγωγία, προσκυνήματα

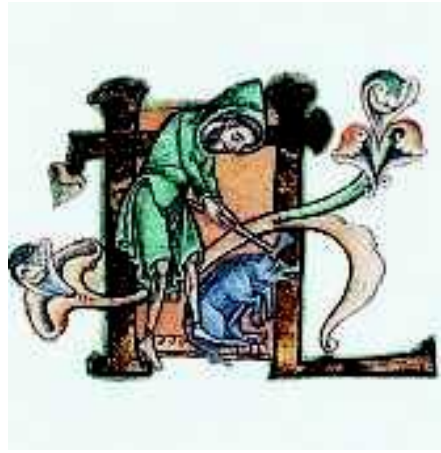
■ Οικογένεια και σχέσεις των δύο φύλων

Ο άνθρωποι του Μεσαίωνα θεωρούσαν τη γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα. Πίστευαν ότι αυτό έδινε στους άνδρες το δικαίωμα να επιβάλλουν σ' αυτές σωματικές ποινές. Η θέση της άλλαζε υποχρεωτικά όχι μόνο από αιώνα σε αιώνα, αλλά πολύ περισσότερο, από τάξη σε τάξη. Η μοίρα της αριστοκράτισσας ήταν σαφώς καλύτερη από τη μοίρα της γυναίκας του πλούσιου εμπόρου και η θέση των δύο αυτών ήταν πολύ διαφορετική από τη θέση των γυναικών των χωρικών.

Οι σχέσεις των δύο φύλων περιορίζονταν στο πλαίσιο του γάμου. Από το 13ο όμως αιώνα οι εξελίξεις επέτρεψαν και την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων έξω από το πλαίσιο αυτό. Η τάση αυτή εκφράζεται στα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής με το λεγόμενο **ιπποτικό έρωτα**. Ο ιδεώδης ιππότης που εξυμνείται από τον ποιητή είναι εκείνος που με τα κατορθώματά και τη γενναιότητά του προσπαθεί να κερδίσει την καρδιά της αγαπημένης του και να βρει το δρόμο της αρετής και του καλού.

Ο ιππότης και η αγαπημένη του. Μικρογραφία σε χειρόγραφο εποχής. Χαϊδελβέργη, Βιβλιοθήκη.

Εργασίες στην ύπαιθρο. Μικρογραφίες από ημερολόγιο του 12ου αι. Οξφόρδη, Bodleian Library.

- Ποιες ασχολίες των χωρικών απεικονίζονται και σε ποιους μήνες αντιστοιχούν; Πώς συνδέονται με την ένδυση και τη διατροφή τους; Τι συμβολίζει η πρώτη εικόνα;

■ Κατοικία

Ο ρυθμός της ζωής των χωρικών προσδιορίζεται από την ανατολή και τη δύση του ήλιου και η παραμονή τους στο σπίτι είναι περιορισμένη. Το αγροτικό σπίτι κατασκευάζεται από λάσπη και άχυρα ή ξύλο. Περιλαμβάνει ένα και μοναδικό δωμάτιο με φτωχό εξοπλισμό. Παρόμοια είναι και η θέση των εργατών και των τεχνιτών στις πόλεις, οι οποίοι ζουν σε μικρά ξύλινα σπίτια ευάλωτα στη φωτιά, χωρίς χώρους υγιεινής,

σε στενούς και ακανόνιστους δρόμους.

Οι ευγενείς, όταν δε βρίσκονται σε πόλεμο, απολαμβάνουν μια άνετη ζωή στο κάστρο τους, που είναι σύμβολο ασφάλειας και ισχύος. Η πέτρα με την οποία είναι κτισμένα τα κάστρα αποτελεί δείγμα γοήτρου και πλούτου. Οι πλούσιοι αστοί, θέλοντας να μιμηθούν τους ευγενείς, κτίζουν τα σπίτια τους στις πόλεις με το ίδιο υλικό. Το κάστρο, καθώς ταυτίζεται με το κύρος ενός ατόμου ή μιας οικογένειας, συχνά ισοπεδώνεται, όταν ο κάτοχός του νικιέται. Παρόμοια, στην πόλη ο πλούσιος που εξορίζεται βλέπει το σπίτι του να γκρεμίζεται ή να καίγεται.

■ Διατροφή

Οι χωρικοί αρκούνται στα λίγα. Το κύριο συστατικό της διατροφής, το οποίο διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, συμπληρώνεται από προϊόντα που παράγουν ή συλλέγουν. Η διατροφή τους στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στα προϊόντα που παράγει η περιοχή τους. Η συνήθεια να συνοδεύεται το φαγητό με ψωμί διαδίδεται σε όλες τις κοινωνικές τάξεις από το 12ο αιώνα. Με τα χοιροσφάγια, τη σφαγή δηλαδή των γουρουνιών, του Δεκεμβρίου οι χωρικοί διοργανώνουν συμπόσια και εξασφαλίζουν τα βασικά γεύματά τους το μακρύ χειμώνα. Σε όλες τις περιπτώσεις το κρασί αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα.

Για τα κυρίαρχα στρώματα της κοινωνίας, αντίθετα, η διατροφή αποτελεί ευκαιρία για να εκδηλώσουν την ανωτερότητά τους. Η πολυτελής διατροφή τους περιλαμβάνει, βέβαια, όλα τα διαθέσιμα προϊόντα, πλούσιο κυνήγι, καρκεύματα, σπάνια εδέσματα που ετοιμάζουν οι μάγειροι και άφθονο κρασί.

Το πέραςμα του Αγίου Γοτθάρδου

[...] Την επομένη έφυγα και έφτασα στα πόδια του Περάσματος του Αγίου Γοτθάρδου, ψηλά πάνω στις Άλπεις. Την άλλη μέρα συμπληρώσαμε τις αναγκαίες προετοιμασίες και αρχίσαμε να ανεβαίνουμε. Ήταν τέλος Αυγούστου και το χιόνι έλιωνε από τη ζέστη. Έκανε έτσι το πέραςμα εξαιρετικά δύσκολο. Ο κόσμος, στα μέρη αυτά, χρησιμοποιεί βόδια που είναι συνηθισμένα στα μονοπάτια. Ένα βόδι πάει μπροστά σέρνοντας, από ένα μακρύ σχοινί, μια ρυμούλκα που μοιάζει με αλωνιστική μηχανή της Καστίλης. Ο ταξιδιώτης κάθεται πάνω σ' αυτή, ενώ το άλογό του, που το κρατάει από τα γκέμια, ακολουθεί. Αν συμβεί κάποιο ατύχημα- μόνο το βόδι θα κινδυνέψει. Ακόμη πριν μπουν στις στενές κλεισούρες, ρίχνουν μερικές βολές για να πέσουν από ψηλά τα τυχόν ασταθή χιόνια. Γιατί, τέτοιες χιονοστιβάδες, θάβουν καμιά φορά τους ταξιδιώτες.

Από την περιγραφή του ισπανού προσκυνητή Πέρο Ταφούρ, στο: Marjorie Rowling, Η Καθημερινή Ζωή στο Μεσαίωνα, εκδ. Παπαδήμα, 1992, 118-119.

■ Ενδυμασία

Η σημασία του ενδύματος είναι μεγάλη, αφού προσδιορίζει κάθε κοινωνική κατηγορία. Έτσι, κάθε ομάδα σπεύδει να αποκτήσει τη δική της στολή.

Οι μοναστηριακοί κανόνες ορίζουν ακριβώς την ενδυμασία των μοναχών. Μάλιστα, κάθε μοναχικό τάγμα έχει τη δική του χαρακτηριστική στολή. Το ίδιο κάνουν οι φεουδάρχες, οι ιππότες, οι άρχοντες, και οι συντεχνίες.

Η ενδυματολογική πολυτέλεια είναι χαρακτηριστικό

των πλουσίων. Εκδηλώνεται με την ποιότητα και την ποσότητα του υφάσματος, καθώς και με την ποικιλία των αποχρώσεων. Η γούνα, ένδυμα με μεγάλη πρακτική και οικονομική σημασία, είναι σύμβολο πλούτου και δύναμης. Τα ακριβότερα και ωραιότερα υφάσματα είναι τα μεταξωτά. Το γυναικείο ένδυμα κονταίνει και μακραίνει ανάλογα με τη χρονική περίοδο και τη μόδα, ενώ δε λείπουν και τα σχετικά επικριτικά σχόλια των ηθικολόγων. Οι χωρικοί ντύνονται με απλά και χοντρά ρούχα χωρίς να έχουν την πολυτέλεια της ποικιλίας και των αποχρώσεων.

■ Ψυχαγωγία

Αφού ικανοποιηθούν οι βασικές ανάγκες επιβίωσης, ο μεσαιωνικός άνθρωπος απολαμβάνει τη γιορτή και το παιχνίδι, όσο το επιτρέπουν βέβαια οι συνθήκες και οι κανόνες της Εκκλησίας. Το κάστρο, η εκκλησία και η πόλη αποτελούν τους χώρους επικοινωνίας και ψυχαγωγίας.

Οι θρησκευτικές λειτουργίες είναι ευκαιρία συνάντησης των ανθρώπων. Στο κάστρο, συμπόσια, αγώνες με κονταροκτυπήματα, θεάματα με τροβαδούρους, ταχυδακτυλουργούς και χορευτές διαδέχονται το ένα το άλλο και προσελκύουν μεγάλο πλήθος. Στην πόλη ο λαός ενθουσιάζεται με τους γελωτοποιούς και διάφορα παιχνίδια. Όλοι παρασύρονται από τη μουσική, το τραγούδι και το χορό. Όλες οι κοινωνικές τάξεις, ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνατότητες, μετατρέπουν τις οικογενειακές γιορτές σε δαπανηρές τελετές, οι γάμοι αφήνουν τους αγρότες πιο φτωχούς για χρόνια και τους άρχοντες για μήνες.

■ Ταξιδιώτες και προσκυνητές

Παρά τις δυσκολίες η κινητικότητα των ανθρώπων του Μεσαίωνα είναι σχετικά μεγάλη. Μοναχοί, φοιτητές, διανοούμενοι και αγρότες ταξιδεύουν συνεχώς. Τα πρωτεία, όμως, κατέχουν, οι προσκυνητές. Άνδρες και γυναίκες ταξιδεύουν για να εκπληρώσουν κάποιο τάμα και να προσκυνήσουν κάποιο θαυματουργό λείψανο αγίου σε ένα μοναστήρι ή εκκλησία. Κυρίως, όμως, ο προορισμός των προσκυνητών ήταν ένα από τα τρία μεγάλα προσκυνήματα της δυτικής χριστιανοσύνης, δηλαδή η Ρώμη, τα Ιεροσόλυμα και ο άγιος Ιάκωβος της Κομποστέλλα στην Ισπανία. Για τους χριστιανούς του Μεσαίωνα το προσκύνημα σε ένα από τους ιερούς τόπους ήταν μια δυνατή συγκίνηση και όνειρο ζωής. Αυτό τους βοηθούσε να υπομείνουν τις μεγάλες ταλαιπωρίες και τους κινδύνους ενός μεσαιωνικού ταξιδιού από θάλασσα και ξηρά.

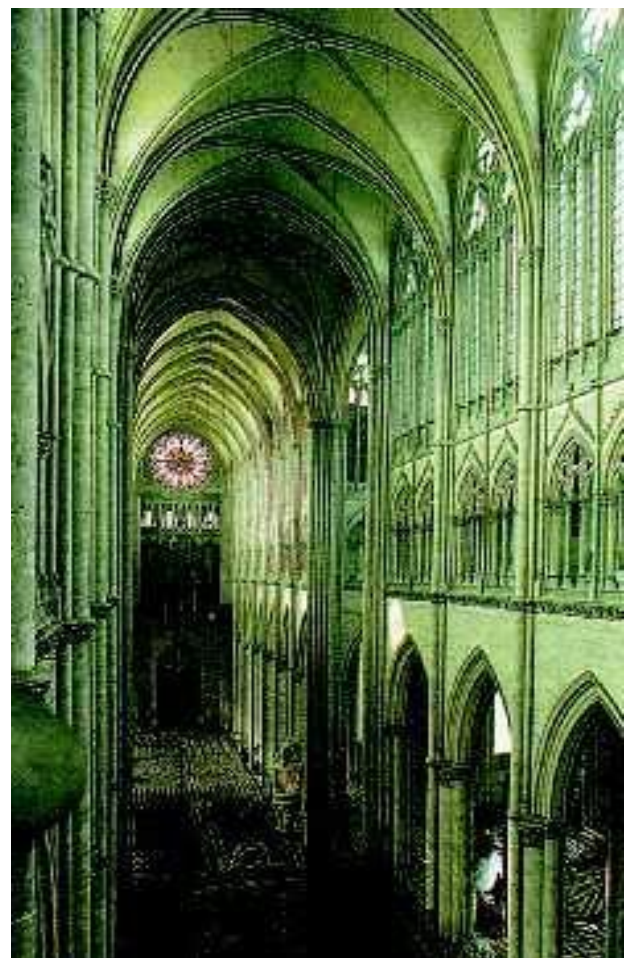
Ερωτήσεις

1. Συζήτησε με τους συμμαθητές σου για τις δυσκολίες που συναντούσαν οι προσκυνητές και για τους τρόπους με τους οποίους τους αντιμετώπιζαν.
2. Επισκεφθείτε το κάστρο (βυζαντινό ή φράγκικο) της περιοχής σας. Να το περιγράψετε και να βρείτε πληροφορίες για την ιστορία του και για τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτό.

4. Λογοτεχνία, Επιστήμη και Τέχνη της Μεσαιωνικής Ευρώπης

Περιπλανώμενοι μουσικοί. Μικρογραφία από ισπανικό χειρόγραφο (1529). Μαδρίτη Εθνική Βιβλιοθήκη.

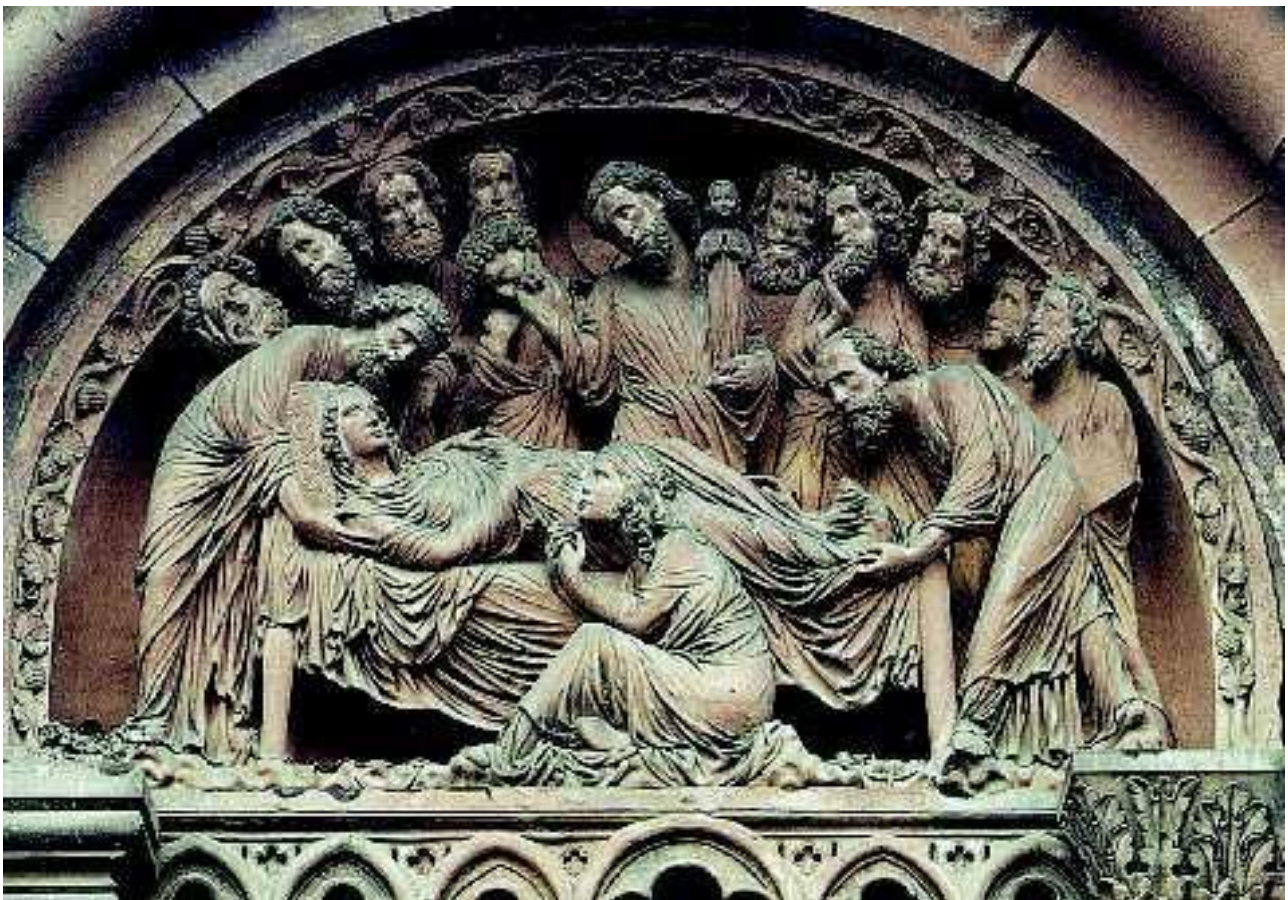

(Λεζάντες από εικόνες της προηγούμενης σελίδας)

Το κεντρικό κλίτος της εκκλησίας του Αγίου Σερνέν
(11ος-12ος αι.) (εικόνα αριστερά)

Ένα από τα κλίτη του καθεδρικού ναού της Αμιένης
(13ος αι.) (εικόνα δεξιά)

- Να συγκρίνετε το σχήμα των τόξων στους δύο ναούς.

Η κοίμηση της Θεοτόκου. Γλυπτό από τον καθεδρικό
ναό του Στρασβούργου (13ος αι.).

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Εθνικές γλώσσες, λογοτεχνία, επιστήμη, αλχημεία, πανεπιστήμια, τεχνολογία, ρομανικός – γοτθικός ρυθμός

■ Λογοτεχνία

Τα λατινικά ήταν για αιώνες η γλώσσα των συγγραμμάτων. Οι εξελίξεις, όμως, από τον 11ο αιώνα ευνόησαν την ανάπτυξη των εθνικών γλωσσών και στο γραπτό λόγο με παράλληλη υποχώρηση της λατινικής. Οι λαοί της Ευρώπης, διαβάζοντας την εθνική λογοτεχνία τους, συνειδητοποιούσαν την εθνική τους ταυτότητα.

Την εποχή αυτή παράγονται και διαδίδονται αξιόλογα λογοτεχνικά έργα, όπως το *Άσμα του Ρολάνδου* στα γαλλικά και το *Έπος των Νιμπελούγκεν* στη γερμανική. Κατά το 13ο και 14ο αιώνα, τα έμμετρα ιπποτικά μυθιστορήματα με θέμα τον έρωτα γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλή χάρη στους τροβαδούρους. Την ίδια περίοδο παρατηρείται πνευματική δραστηριότητα σε πολλές πόλεις της Ευρώπης, όπως στο Παρίσι, στην Αβινιόν, στη Νάπολη, στη Βενετία και αλλού. Σημαντικό κέντρο πνευματικής άνθησης είναι και η Φλωρεντία, όπου ζουν και δημιουργούν οι τρεις κορυφαίοι εκπρόσωποι της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας ο Δάντης (1265-1321), ο Πετράρχης (1304-1374) και ο Βοκκάκιος (1313-1375). Με το πρωτοποριακό έργο τους προαναγγέλλουν τη νέα εποχή και θεωρούνται πρόδρομοι του κινήματος του ανθρωπισμού.

■ Επιστήμη

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο η Εκκλησία απαγόρευε κάθε καινοτομία που δε συμφωνούσε με τις επίσημες θέσεις της. Παρ' όλα αυτά η αναζήτηση νέων

γνώσεων συνεχίστηκε. Το επιστημονικό ενδιαφέρον στρέφεται, εκτός από τη θεολογία, και σε πολλούς άλλους τομείς της γνώσης, όπως τη φιλοσοφία, την αστρονομία, τη βοτανολογία, τη ζωολογία και την ιατρική. Στον εμπλουτισμό των επιστημονικών γνώσεων συνέβαλε και η επαφή της Δύσης με τον αραβικό πολιτισμό και με τα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, ορισμένα από τα οποία έγιναν γνωστά στη Δύση μέσω αραβικών μεταφράσεων.

Οι μεταφράσεις αραβικών έργων βοήθησαν να εισαχθεί στο δυτικό χριστιανικό κόσμο η **αλχημεία** η οποία είναι κράμα χημείας, φιλοσοφίας, αστρολογίας και αποκρυφισμού. Οι αλχημιστές, τους οποίους ο κόσμος θεωρούσε μάγους, είχαν την πεποίθηση ότι τα σώματα μπορούσαν να αλλάξουν υπόσταση με τη βοήθεια ενός παράγοντα που ονόμαζαν **φιλοσοφική λίθο**. Με τον τρόπο αυτό πίστευαν ότι ήταν δυνατό τα χωρίς αξία μέταλλα να μετατραπούν σε ασήμι ή χρυσάφι και να βρεθεί το ελιξίριο της ζωής, που θα έκανε αθάνατο όποιον το έπινε.

Ο Ευαγγελισμός (μέσα 12ου αι.). Υαλογράφημα παραθύρου από τον καθεδρικό ναό της Σαρτρ.

Στα τέλη του 12ου αιώνα ιδρύθηκαν τα πρώτα πανεπιστήμια στο Παρίσι, τη Μπολόνια και την Οξφόρδη με την υποστήριξη και τον έλεγχο της Εκκλησίας. Οι επιστημονικές συζητήσεις που γίνονται στα ιδρύματα αυτά συντελούν στην προώθηση νέων επιστημονικών απόψεων. Στον τομέα αυτό μεγάλη ήταν η συμβολή του ιταλού θεολόγου **Θωμά Ακινάτη (1224-1274)** που πέτυχε γόνιμο συγκερασμό της χριστιανικής με την αριστοτελική σκέψη. Περισσότερο πρωτοπόρος ο άγγλος φιλόσοφος και μελετητής του Αριστοτέλη **Ρογήρος Βάκων (1214-1294)** πρότεινε την πειραματική μέθοδο στην επιστήμη.

Στον τομέα της τεχνολογίας εκτός από τις προόδους για τις οποίες έχει γίνει ήδη λόγος, αξιόλογη είναι η τεχνική της υαλογραφίας, της ζωγραφικής δηλαδή σε γυαλί, και της ελαιογραφίας. Σημαντικές τεχνολογικές πρόοδοι θεωρούνται, επίσης, η εφεύρεση του πυροβόλου όπλου τον 14ο αιώνα καθώς οι νέες μέθοδοι κατασκευής χαρτιού.

■ Τέχνη

• Αρχιτεκτονική

Από το τέλος του 10ου αιώνα χάρη στην αναθέρμανση της οικονομίας και της τεχνικής προόδου η Δύση καλύπτεται από πλήθος ευρύχωρων εκκλησιών ρομανικού ρυθμού. Η έκφραση ρομανική τέχνη δημιουργήθηκε από τους ειδικούς το 19ο αιώνα για να τονιστεί ότι στα οικοδομήματα αυτά οι γερμανικοί λαοί συνδύασαν στοιχεία της ρωμαϊκής τέχνης και της δικής τους καλλιτεχνικής παράδοσης.

Ο ρομανικός ρυθμός συνδυάζει το συριακό σχέδιο σε σχήμα σταυρού με εκείνο των ρωμαϊκών βασιλικών. Έχει ως κύρια χαρακτηριστικά τη συμπαγή δομή,

τις αψίδες, τα ημικυκλικά τόξα, τους λίθινους θόλους και τους πύργους των κωδωνοστασίων, τη χρήση της γλυπτικής του ανθρώπινου σώματος στο εξωτερικό του ναού και τις τοιχογραφίες στο εσωτερικό, που αναπαριστούν σκηνές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη. Εκκλησίες ρομανικού ρυθμού κτίστηκαν σε ολόκληρη τη ρωμαιοκαθολική Ευρώπη. Χαρακτηριστικό δείγμα του ρυθμού αυτού είναι ο ναός του Αγίου Σερνέν (11ος-12ος αι.) στην Τουλούζη της Γαλλίας.

Στη διάρκεια του 12ου αιώνα στη βόρεια Γαλλία αναπτύσσεται ένας νέος τύπος λατρευτικών κτισμάτων, τα οποία στην Αναγέννηση χαρακτηρίστηκαν γοτθικά από περιφρόνηση για τα έργα του Μεσαίωνα. Σε αντίθεση με τη ρομανική, η γοτθική αρχιτεκτονική δεν περιορίστηκε μόνο στους ναούς, αλλά επεκτάθηκε σε πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια. Τα ωραιότερα γοτθικά μνημεία είναι οι καθεδρικοί ναοί που οι επίσκοποι κτίζουν στην καρδιά της πόλης για να υπογραμμίσουν τον κυρίαρχο ρόλο της χριστιανικής θρησκείας.

Τα χαρακτηριστικά του γοτθικού ρυθμού είναι το μεγάλο ύψος και ο μεγάλος όγκος, τα οξυκόρυφα τόξα, η χρησιμοποίηση εξωτερικών αντηρίδων για τη στήριξη των τοίχων και τα μεγάλα παράθυρα. Τα τελευταία επιτρέπουν το φωτισμό του ναού με άπλετο φως και είναι κοσμημένα με υαλογραφήματα (βιτρό) που αντικαθιστούν τις τοιχογραφίες. Η γοτθική θρησκευτική αρχιτεκτονική επεκτάθηκε σε πολλές περιοχές της δυτικής Ευρώπης. Σημαντικά αριστουργήματα της τέχνης αυτής είναι η Παναγία των Παρισίων (12ος-13ος αι.), οι καθεδρικοί ναοί της Σαρτρ (12ος-13ος αι.), της Ρενς (13ος αι.) και άλλων τόπων

- Γλυπτική

Από την εποχή του ρομανικού ρυθμού αρχίζει να

χρησιμοποιείται ο γλυπτός διάκοσμος στους ναούς της Δύσης. Ενώ ο ρομανικός ρυθμός εστιάζεται περισσότερο στο φυτικό και ζωικό διάκοσμο και λιγότερο στον άνθρωπο, η γοτθική γλυπτική είναι επικεντρωμένη στο ανθρώπινο στοιχείο. Οι ανθρώπινες κινήσεις αποδίδονται με θεατρικότητα και το ανθρώπινο συναίσθημα αποδίδεται εντονότερα. Τα χαρακτηριστικά αυτά δείχνουν την επίδραση της ελληνιστικής τέχνης που γίνεται εμφανής από το 13ο αιώνα.

- Ζωγραφική

Μέχρι το 10ο αιώνα η ζωγραφική της Δυτικής Ευρώπης είναι επηρεασμένη από τη βυζαντινή. Από το 11ο όμως αιώνα αρχίζει να στρέφεται σε κοσμικά θέματα. Χωρίς να εγκαταλείπονται τα παραδοσιακά θρησκευτικά θέματα, παρατηρούνται απεικονίσεις ηγεμόνων και τεχνιτών, φοιτητικές σκηνές, αλληγορικές παραστάσεις των Μουσών και των αμαρτημάτων. Ο δανεισμός στοιχείων από την κλασική αρχαιότητα είναι φανερός στις γεμάτες κίνηση και συναίσθημα μορφές.

- Μουσική

Στη Δύση, η λειτουργική ποίηση γράφεται στη λατινική και η Εκκλησία αρχικά υιοθετεί την εκκλησιαστική μουσική της Ανατολής. Τον 4ο αιώνα ο επίσκοπος Μεδιολάνων (Μιλάνου) **Αμβρόσιος** συνδυάζει τα λειτουργικά πρότυπα της Ανατολής με τη λαϊκή μουσική παράδοση της Δύσης και συνθέτει νέους ύμνους, που έλαβαν το όνομα **Αμβροσιανό Μέλος**. Τον 6ο αιώνα ο πάπας **Γρηγόριος** αξιοποιεί την προηγούμενη εκκλησιαστική μουσική παράδοση και δημιουργεί ένα νέο είδος μουσικής, το λεγόμενο **Γρηγοριανό Μέλος**. Η σημειογραφία της μουσικής αυτής είναι

νευματική, δηλαδή δηλώνεται με τόνους, τελείες και σημεία.

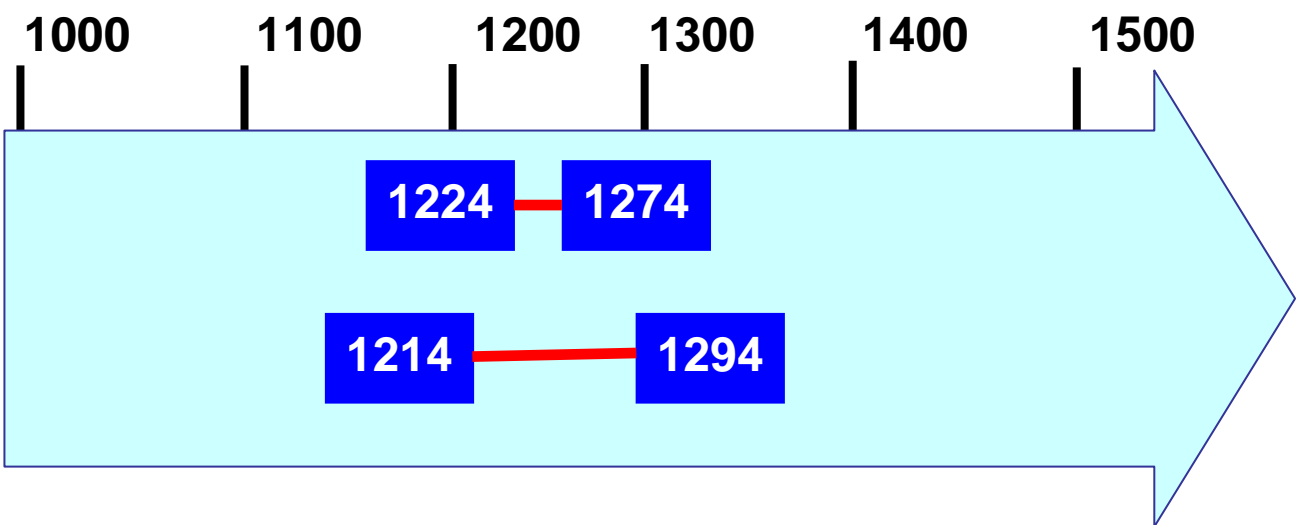
Η εμφάνιση της πολυφωνίας συντελεί, ώστε να παραγκωνιστεί σταδιακά το μονοφωνικό Γρηγοριανό Μέλος και να εμπλουτιστεί περισσότερο η δυτική εκκλησιαστική μουσική. Αυτό συμβαίνει, ιδιαίτερα μετά τον 9ο αιώνα, όταν επιτρέπεται η χρήση οργάνων στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζει στη Δύση το θρησκευτικό μουσικοθεατρικό θέαμα που εμφανίζεται με τρεις μορφές: ως **Λειτουργικό Δράμα** (από το 10ο αι.), ως **Θαύμα**, όπου το θαύμα λειτουργεί ως λύση στο αδιέξοδο, οδηγεί στη λύτρωση ή την κάθαρση (από το 12ο αι.), και ως **Μυστήριο**, που πλησιάζει περισσότερο στην καθαρά θεατρική μορφή (από το 15ο αι.).

Η δυτική κοσμική ποίηση και μουσική διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή και από λαό σε λαό. Τον 8ο αιώνα αρχίζει να αναπτύσσεται το πρώτο σύστημα πολυφωνίας, το **Όργανουμ**, το οποίο στηρίζεται πάνω σε αρχαία μουσικά όργανα. Τα πολυφωνικά συστήματα εξελίσσονται στη συνέχεια παράλληλα με την επινόηση νέων μουσικών οργάνων.

Από τον 11ο αιώνα αρχίζει να διαδίδεται στη Δύση το πνεύμα του ιπποτισμού χάρη στα τραγούδια των περιπλανώμενων τραγουδιστών, που ονομάζονται **τροβαδούροι** (trouvar – trobar:επινοώ) στη νότια Γαλλία και **τρουβέροι** στη βόρεια. Πρόκειται για μουσικούς και συνθέτες οι οποίοι στην πλειονότητά τους ήταν ευγενείς. Τον 13ο αιώνα εμφανίζονται στη Γερμανία οι **ερωτοτραγουδιστές**, αντίστοιχοι των τροβαδούρων της Γαλλίας, και από το 14ο αιώνα οι **αρχιτραγουδιστές**, που ιδρύουν σχολές μουσικής.

Ερωτήσεις

1. Ο γοτθικός ρυθμός συνδυάζει τα επιτεύγματα του μεσαιωνικού πολιτισμού στους τομείς της οικονομίας, της πνευματικότητας και της τεχνικής. Προσπαθήστε να βρείτε στοιχεία που δικαιολογούν την άποψη αυτή, αφού μελετήσετε πάλι προσεκτικά όλη την ενότητα Η διαμόρφωση της Δυτικής Ευρώπης κατά τα τέλη του Μεσαίωνα.

1000-1100
Εθνικές γλώσσες
Λειτουργικό Δράμα Τροβαδούροι – Τρουβέροι
Ρομαντική Τέχνη έως το 1250
1100-1200
Θαύμα
1200-1300
(1214-1294) Ρ. Βάκων
(1224-1274) Θ. Ακινάτης
Ερωτοτραγουδιστές
Γοτθική Τέχνη έως το 1500
1300-1400
Μυστήριο Αρχιτραγουδιστές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15ος - 18ος αι.)

Η Ευρώπη από το 13ο αι. εισέρχεται σε τροχιά μεταβολών. Η αναβίωση των πόλεων, η αναζωπύρωση του εμπορίου και το γενικότερο κλίμα ανάκτησης προετοιμάζουν τον άνθρωπο για την Αναγέννηση και τις Ανακαλύψεις (14ος-16ος αι.). Συγχρόνως, οι νέες συνθήκες προκαλούν τη Μεταρρύθμιση στην Καθολική Εκκλησία (αρχές 16ου αι.).

Οι εξελίξεις που ακολουθούν αλλάζουν την όψη της Ευρώπης. Από τα τέλη του 17ου αι. προβάλλεται εντονότερο το αίτημα για ριζικές μεταβολές στην ανθρώπινη κοινωνία μέσα από το κίνημα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού (1688-1789). Κορύφωση αυτού του κινήματος αποτελεί η Γαλλική Επανάσταση (1789).

Την ίδια εποχή (15ος-18ος αι.) ο Ελληνισμός βρίσκεται υπό ξένη κυριαρχία. Προσπαθεί να επιβιώσει κάτω από αντίξοες συνθήκες χωρίς να απεμπολεί ταυτόχρονα το δικαίωμά του για ελευθερία και ανεξαρτησία.

Στο κεφάλαιο αυτό θα μάθετε:

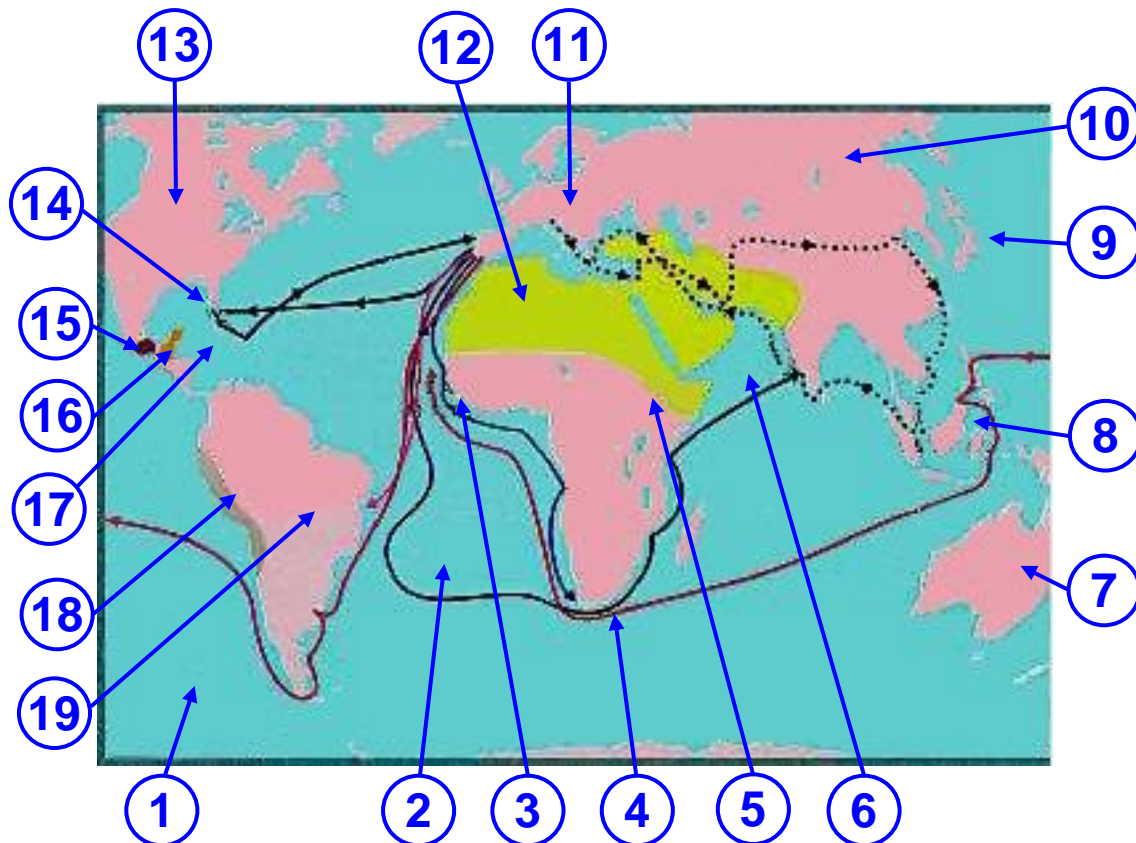
Για τις ανακαλύψεις Νέων Χωρών. Για τις συνέπειες του ιστορικού αυτού γεγονότος.

Για το κίνημα της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού. Ποια ήταν η σημασία του κινήματος αυτού για την ανάπτυξη της Ευρώπης κατά τους νεότερους χρόνους.

Τι ήταν η Μεταρρύθμιση. Ποιες ήταν οι συνέπειες του ιστορικού γεγονότος.

Για τις εξελίξεις στις επιστήμες και τις τέχνες.

Για τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ	6. ΙΝΔΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ
2. ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ	7. ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ
3. ΠΡΑΣΙΝΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ	8. ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΣ
4. ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΚΑΛΗΣ ΕΛΠΙΔΟΣ	9. ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ
5. ΙΣΗΜΕΡΙΝΟΣ	10. ΑΣΙΑ

11. ΕΥΡΩΠΗ	16. ΑΖΤΕΚΟΙ
12. ΑΦΡΙΚΗ	17. ΑΙΤΗ
13. Β. ΑΜΕΡΙΚΗ	18. ΙΝΚΑΣ
14. ΚΟΥΒΑ	19. Ν. ΑΜΕΡΙΚΗ
15. ΜΑΓΙΑ	

	Μουσουλμανικός κόσμος
⋯→	Ταξίδι του Μάρκο Πόλο (1271-1295)
→	Ταξίδι του Βαρθολομαίου Ντιάζ
→	Πρώτο ταξίδι του Χριστόφορου Κολόμβου (1492)
→	Ταξίδι του Βάσκου ντε Γκάμα
→	Ταξίδι του Καμπράλ (1500)
→	Ταξίδι του Μαγγελάνου και του Ελ Κάνο (1519-1521)

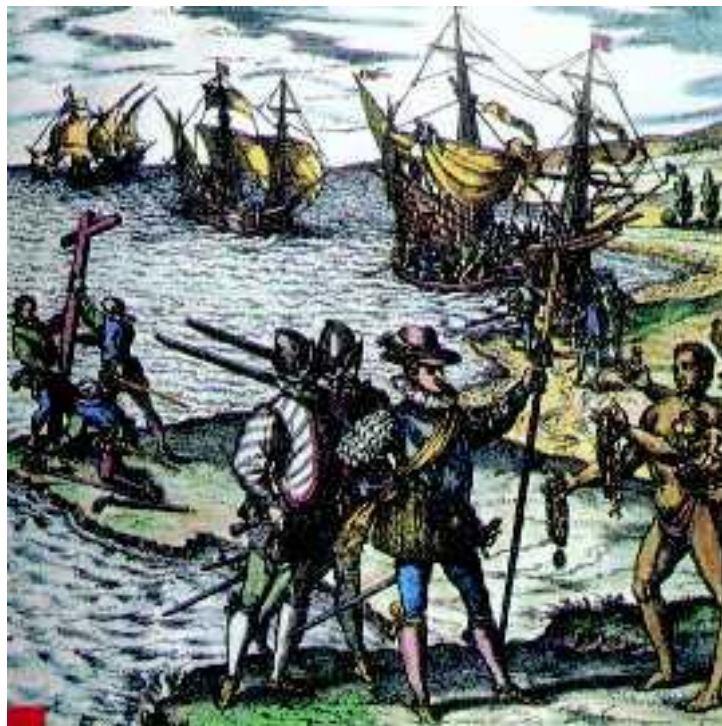

(Η λεζάντα στην επόμενη σελίδα)

Ο ναός του αγίου Γεωργίου και το Φλαγγινιανό Φροντιστήριο στη Βενετία. Χαλκογραφία. Βενετία, Ελληνικό Ινστιτούτο. Η ελληνική παροικία της Βενετίας, μια από τις μεγαλύτερες της Ευρώπης, υπήρξε σημαντικό πνευματικό κέντρο του Ελληνισμού.

Ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης του Ελληνισμού κάτω από βενετική και οθωμανική κυριαρχία. Για τις δυνάμεις συντήρησης και ανανέωσής του.

Για τον παροικιακό Ελληνισμό

Η αποβίβαση του Χριστόφορου Κολόμβου στις ακτές του Νέου Κόσμου

Ι. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. Οι ανακαλύψεις

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Μάρκο Πόλο, τεχνικά μέσα, Πορτογαλία – Ισπανία, εξερευνητικά ταξίδια, προκολομβιανοί πολιτισμοί, παγκόσμιο εμπόριο

■ Τα κίνητρα και οι προϋποθέσεις

Ήδη από το τέλος του μεσαίωνα ευρωπαίοι έμποροι, όπως ο βενετός Μάρκο Πόλο, αναζητούσαν χρυσό, καρυκεύματα και αρώματα στην Ανατολή ακολουθώντας το δρόμο του μεταξιού.

Όμως, η αποκοπή του δρόμου αυτού, κατά το 15ο αι., αρχικά από τους Άραβες και ύστερα από τους Οθωμανούς ανάγκασε τους Ευρωπαίους να αναζητήσουν πρόσβαση στις αγορές της Ανατολής από τη θάλασσα. Τα οικονομικά κίνητρα, ωστόσο, δεν ήταν τα μοναδικά. Υπήρχαν και άλλα, όπως πολιτικά, θρησκευτικά και επιστημονικά: οι φιλοδοξίες ηγεμόνων, η διάδοση του χριστιανισμού και η ροπή του ανθρώπου προς τη γνώση.

Τα πλούτη της Ιαπωνίας

Στα νησί αυτό καθώς και στα άλλα γύρω δεν υπάρχει φυτό που να μην ευωδιάζει και να μη χρησιμεύει σε κάτι, όπως η αλόη για να αρκεστούμε σ' αυτήν. Υπάρχουν επίσης πολλά ακριβά καρυκεύματα διαφόρων ειδών... Το χρυσάφι βρίσκεται σε μεγάλες ποσότητες, το ίδιο και οι πολύτιμοι λίθοι. Πραγματικά είναι αξιοθαύμαστο πόσο φθηνά είναι το χρυσάφι και

τα άλλα πανάκριβα προϊόντα στα νησιά αυτά. Μόνο που το ταξίδι είναι πάρα πολύ μακρινό και επικίνδυνο.

Από Το Βιβλίο των Θαυμάτων του Μάρκο Πόλο, κεφ.162, 167, στο Marco Polo, Le devisement du monde, Le livre des merveilles, t.II, La Decouverte/Maspero, Παρίσι,1983, 412.

- **Γιατί τα προϊόντα που αναφέρει ο Μάρκο Πόλο ήταν περιζήτητα και πανάκριβα στην Ευρώπη;**
- **Διάβασε με προσοχή τις φράσεις «Μόνο που ... επικίνδυνο». Τι εννοούσε ο Μάρκο Πόλο και πώς το διάβασαν οι Ευρωπαίοι της περιόδου των ανακαλύψεων;**

Από το 13ο αι. τα ταξίδια άρχισαν να γίνονται σταδιακά ευκολότερα και ασφαλέστερα χάρη σε μια σειρά νέων τεχνικών μέσων: της πυξίδας, του αστρολάβου, που ήταν όργανο προσδιορισμού του γεωγραφικού πλάτους με βάση την παρατήρηση των άστρων, και των πορτολάνων, που ήταν ναυτικοί χάρτες.

Παράλληλα, ένας νέος τύπος πλοίου, η **καραβέλα**, συνδύαζε χωρητικότητα, ταχύτητα και ασφάλεια.

Αν προστεθεί στις καινοτομίες αυτές και η αντίληψη για τη σφαιρικότητα της γης που κέρδιζε συνεχώς έδαφος, οι Ευρωπαίοι ήταν τώρα έτοιμοι για τη μεγάλη περιπέτεια των ανακαλύψεων.

■ Τα εξερευνητικά ταξίδια

Οι Πορτογάλοι, επιδιώκοντας να ανακαλύψουν δρόμο προς τις Ινδίες πλέοντας γύρω από την Αφρική, οργάνωσαν αλληπάλληλες εξερευνητικές αποστολές. Τελικά ο στόχος αυτός επιτεύχθηκε, όταν ο **Βάσκο ντε Γκάμα** (1469-1524) έφθασε το 1498 στο Κάλικουτ των Ινδιών.

Ο Χριστόφορος Κολόμβος πλέει προς την Κούβα

Παρασκευή 26 Οκτωβρίου (1492). Από εδώ που έχουμε αγκυροβολήσει θα βάλω πλώρη για την Κούβα. Αν κρίνω από τις πληροφορίες των Ινδιάνων ότι το νησί αυτό έχει μεγάλη έκταση και είναι προικισμένο με αφθονία χρυσού και πολύτιμων λίθων, πρόκειται σίγουρα για την Ιαπωνία.

Από το Ημερολόγιο Καταστρώματος του Χριστόφορου Κολόμβου, 1492, στο Valentino Pompiani, Giornale di bordo di Cristoforo Colombo (1492-93), Μιλάνο 1939, 116, 120.

- Σε ποια περιοχή νομίζει ότι έφτασε ο Κολόμβος και από πού επηρεάστηκε;
- Ποια επίδραση είχαν στον Κολόμβο οι διηγήσεις του Μάρκο Πόλο;

Αντίθετα με τους Πορτογάλους, ο Χριστόφορος Κολόμβος (1451-1506), γενουάτης θαλασσοπόρος στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας, πεπεισμένος ότι η γη είναι σφαιρική, επιχείρησε να φθάσει στην Ασία πλέοντας δυτικά. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ταξιδιών του (1492-1504) ανακάλυψε νησιά και ηπειρωτικές περιοχές της κεντρικής Αμερικής. Ο ίδιος όμως πίστευε ότι είχε φτάσει στις Ινδίες.

Αποκορύφωμα των ανακαλύψεων υπήρξε ο πρώτος περίπλους (1519-1522) της γης από το Φερδινάνδο Μαγγελάνο (1480-1521), Πορτογάλο στην υπηρεσία του βασιλιά της Ισπανίας. Έτσι αποδείχθηκε για πρώτη φορά ότι η γη είναι σφαιρική.

■ Η γέννηση ενός Νέου Κόσμου

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί κατέκτησαν με τη βία τις περιοχές που ανακάλυψαν. Ειδικότερα οι τελευταίοι, επιδεικνύοντας απάνθρωπη σκληρότητα, εξαφάνισαν τους λεγόμενους προκολομβιανούς πολιτισμούς της κεντρικής και νότιας Αμερικής.

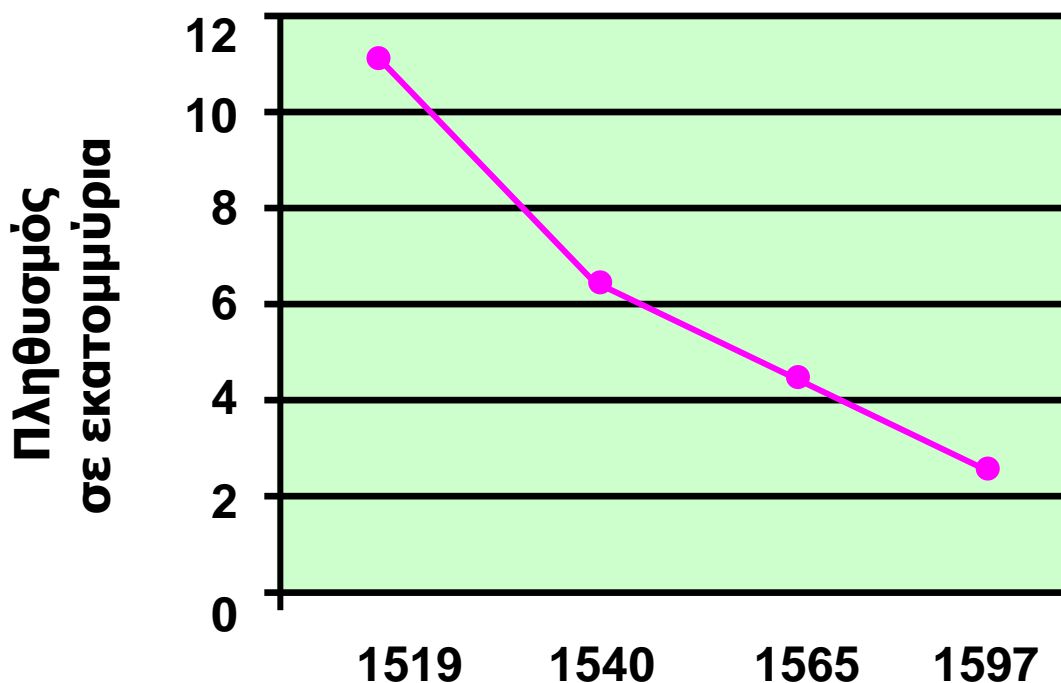
Αφού μετέτρεψαν με τον τρόπο αυτό τις νέες χώρες σε αποικίες, τις μοίρασαν μεταξύ τους με τη Συνθήκη της Τορντεζίλας (1494). Έτσι δημιουργήθηκαν δύο αντίστοιχες αποικιακές αυτοκρατορίες, η πορτογαλική και η ισπανική. Από τα τέλη όμως του 16ου αιώνα η Ολλανδία, η Αγγλία και η Γαλλία άρχισαν να διεκδικούν μερίδιο από τις αποικίες με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ανταγωνισμοί και συγκρούσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών.

Ο ειρηνικός χαρακτήρας των Ινδιάνων και η απάνθρωπη συμπεριφορά των κατακτητών

Ενώ οι Ινδιάνοι είχαν φιλικά αισθήματα, οι Ευρωπαίοι εισέβαλαν στις περιοχές της Αμερικής σαν πεινασμένοι λύκοι. Οι λόγοι για τους οποίους σκοτώθηκαν τόσο πολλοί ιθαγενείς είναι οι εξής: Πρώτο, γιατί οι Ευρωπαίοι που έφτασαν εδώ, είχαν την πεποίθηση ότι, επειδή οι ντόπιοι δεν πίστευαν στη χριστιανική θρησκεία, νομιμοποιούνταν να τους σκοτώνουν ή να τους αιχμαλωτίζουν... Δεύτερο, οι ιθαγενείς αυτοί ήταν οι πιο ήσυχοι και οι πιο ειρηνικοί άνθρωποι του κόσμου, εντελώς άοπλοι. Τρίτο, πρέπει να σημειωθεί ότι η πλειονότητα αυτών που έχουν έρθει εδώ από την Ισπανία είναι ληστές, αποβράσματα της κοινωνίας, συρφετός κακοποιών.

Από τη Σύντομη Αναφορά για την καταστροφή των Δυτικών Ινδιών, 1552, του Επισκόπου Βαρθολομαίου Λας Κάζας (Las Casas), στο: H. Crieger, Die Neuzeit, Materialien für den Geschichts Unterrichts, Φραγκφούρτη, ⁴1978, 28.

**Δημογραφική εξέλιξη
του ιθαγενούς πληθυσμού
της Κεντρικής Ευρώπης**

Πηγή: P. Chaunu, L' Ameriques et les Ameriques, Armand Colin, 1964, σ. 103-107.

■ Πώς εξελίσσεται ο ιθαγενής πληθυσμός της Κεντρικής Αμερικής; Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την εξέλιξή του;

■ Η Ευρώπη και ο Νέος Κόσμος

Οι ανακαλύψεις προκάλεσαν ριζικές μεταβολές στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Με το άνοιγμα στους ωκεανούς το κέντρο της ευρωπαϊκής οικονομίας μετατοπίστηκε από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό και τη Βόρεια θάλασσα, όπου κατέληγαν οι υπερπόντιοι θαλάσσιοι δρόμοι. Τώρα νέα λιμάνια, όπως της Σεβίλλης, της Λισσαβόνας, της Αμβέρσας, απέκτησαν μεγαλύτερη οικονομική σπουδαιότητα από εκείνα της Βενετίας και της Γένουας.

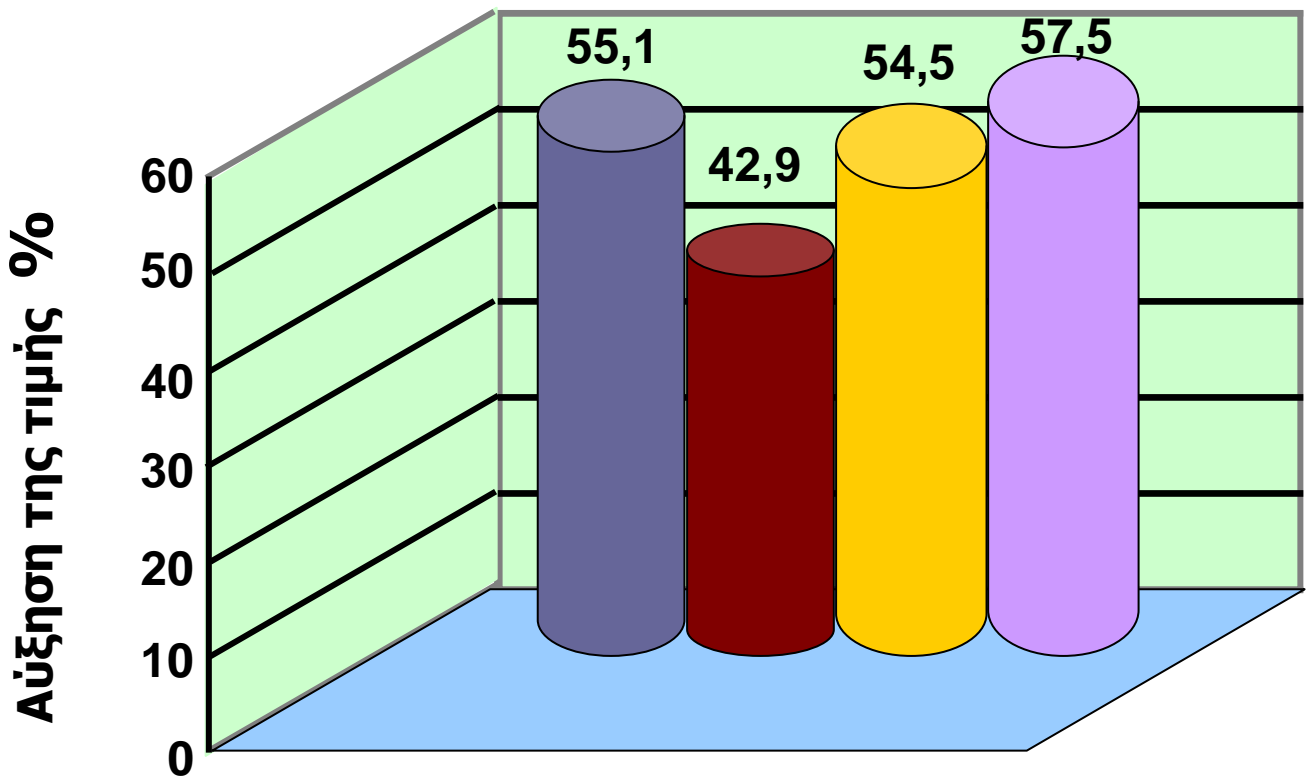
Ο Κορτές (ένας από τους αρχηγούς των ισπανών κατακτητών) με το στρατό του κατευθύνεται προς την πρωτεύουσα των Αζτέκων Τλαξκάλα (Μεξικό).
Μικρογραφία του 16ου αι. Codex Ascacatlan

Η εξέλιξη των τιμών των καρυκευμάτων και της ζάχαρης στη Νυρεμβέργη, στο: H. Crieger, Die Neuzeit, Materialien furen Geschichts unterwicht, Φραγκφούρτη, 41978, 30.

■ Κανονικά η τάση των τιμών των καρυκευμάτων και της ζάχαρης έπρεπε να είναι πτωτική; Για ποιο λόγο; Παρατηρείται όμως αύξηση. Γιατί; (Να συμβουλευτείς το σχεδιάγραμμα Η Ευρώπη Κέντρο του Παγκόσμιου Εμπορίου).

—————→
(στην επόμενη σελίδα)

Η εξέλιξη της τιμής των καρυκευμάτων και της ζάχαρης

- κρόκος 1516-22
- κανέλλα 1516-19
- πιπέρι 1518-21
- ζάχαρη 1516-18

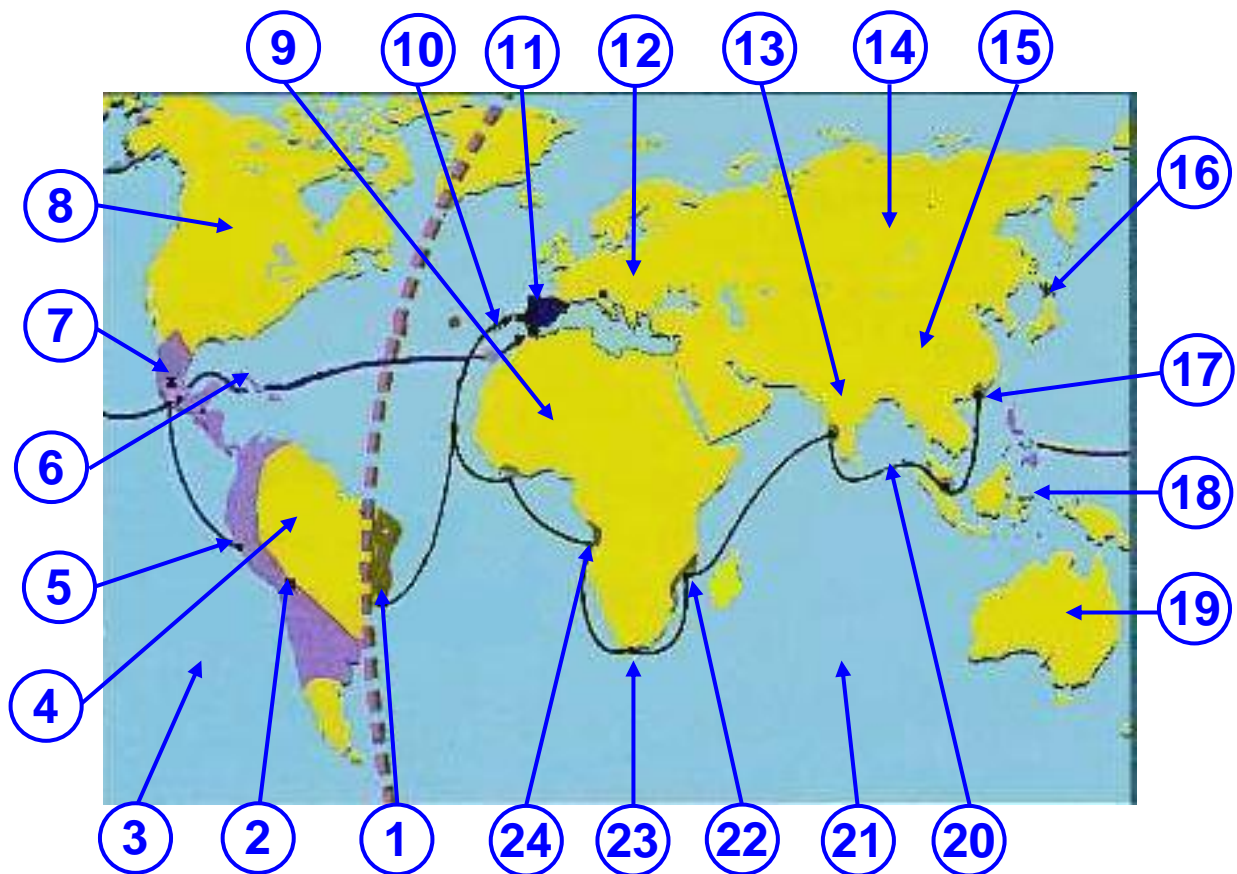
Η εισαγωγή χρυσού και αργύρου στην Ευρώπη σε μεγάλες ποσότητες διεύρυνε τις ανταλλαγές και δημιούργησε νέες οικονομικές δραστηριότητες, όπως εμπορικές και τραπεζικές. Από αυτές επωφελήθηκε περισσότερο μια νέα κοινωνική τάξη, η αστική.

Η γνωριμία με νέους πολιτισμούς άρχισε να κλονίζει τις προκαταλήψεις και τις αξίες παρελθόντος. Παράλληλα το κλίμα της εποχής ευνόησε την ανάπτυξη ποικίλων επιστημονικών κλάδων, όπως της γεωγραφίας, της αστρονομίας, της ζωολογίας, της βοτανικής, της εθνολογίας και άλλων.

Για τους λαούς των νέων χωρών οι επιπτώσεις των Ανακαλύψεων ήταν αρνητικές. Οι Ευρωπαίοι επιδόθηκαν στην εντατική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών σε βάρος των ιθαγενών και επέβαλαν την αρχή των άνισων ανταλλαγών. Συγχρόνως θεώρησαν τους μη ευρωπαϊκούς λαούς ως υποδεέστερους και εκμεταλλεύσιμους. Η πολιτική αυτή κληροδότησε πολλαπλά προβλήματα στον κόσμο, όπως ήταν η δουλεία, η αποικιοκρατία, η υπανάπτυξη και η φτώχεια των τρίτων χωρών, τα οποία μας απασχολούν με διάφορες μορφές μέχρι σήμερα.

Πορτογαλικές και Ισπανικές αποικίες	
	ΙΣΠΑΝΙΑ
	Ισπανικές αποικίες
	ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ
	Πορτογαλικές αποικίες
	Οι μεγάλοι θαλάσσιοι
	εμπορικές δρόμοι

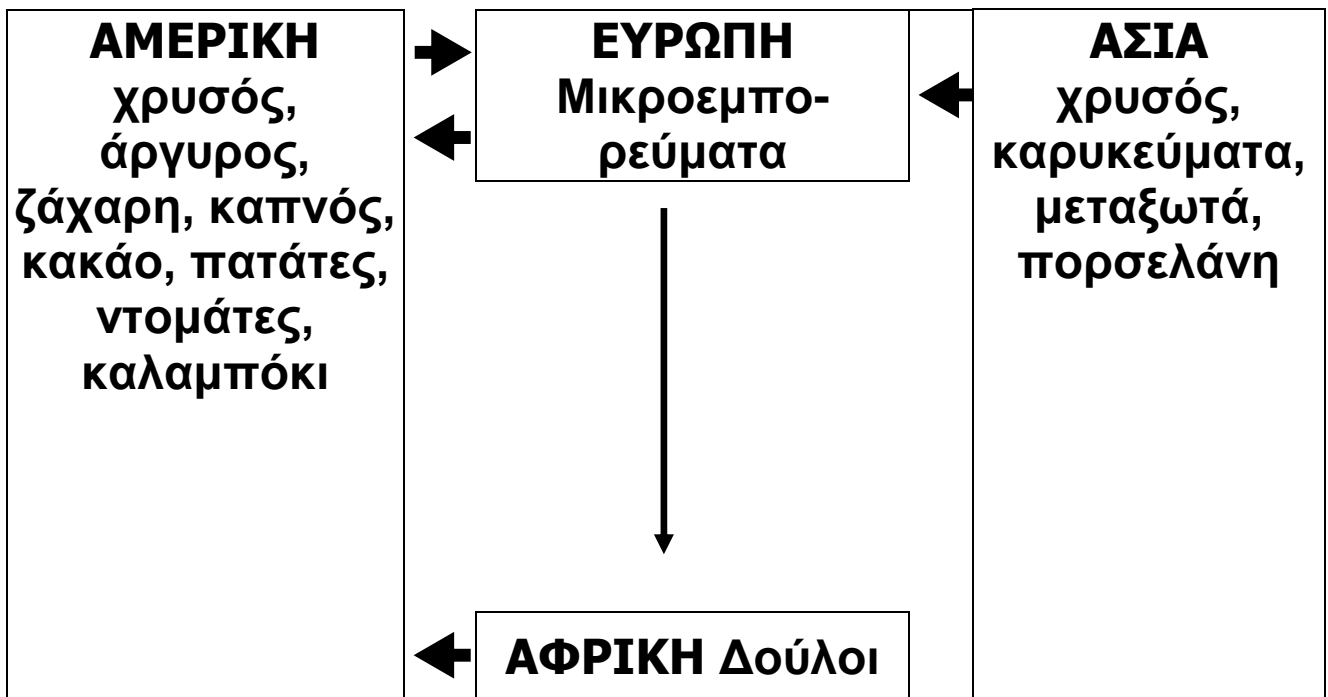
(ο χάρτης στην επόμενη σελίδα)

Πορτογαλικές και Ισπανικές αποικίες

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
1. Ρίο ντε Τζανέριο	8. Β. ΑΜΕΡΙΚΗ
2. ΒΡΑΖΙΛΙΑ	9. ΑΦΡΙΚΗ
3. ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ	10. Λισσαβώνα
4. Ν. ΑΜΕΡΙΚΗ	11. Κάδιξ
5. Λίμα	12. ΕΥΡΩΠΗ
6. ΚΟΥΒΑ	13. ΙΝΔΙΑ
7. ΜΕΞΙΚΟ	14. ΑΣΙΑ
15. ΚΙΝΑ	20. Γκόα
16. ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ	21. ΙΝΔΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ
17. Μακάο	22. ΜΟΖΑΜΒΙΚΗ
18. ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΣ	23. ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΚΑΛΗΣ ΕΛΠΙΔΑΣ
19. ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	24. ΑΝΓΚΟΛΑ

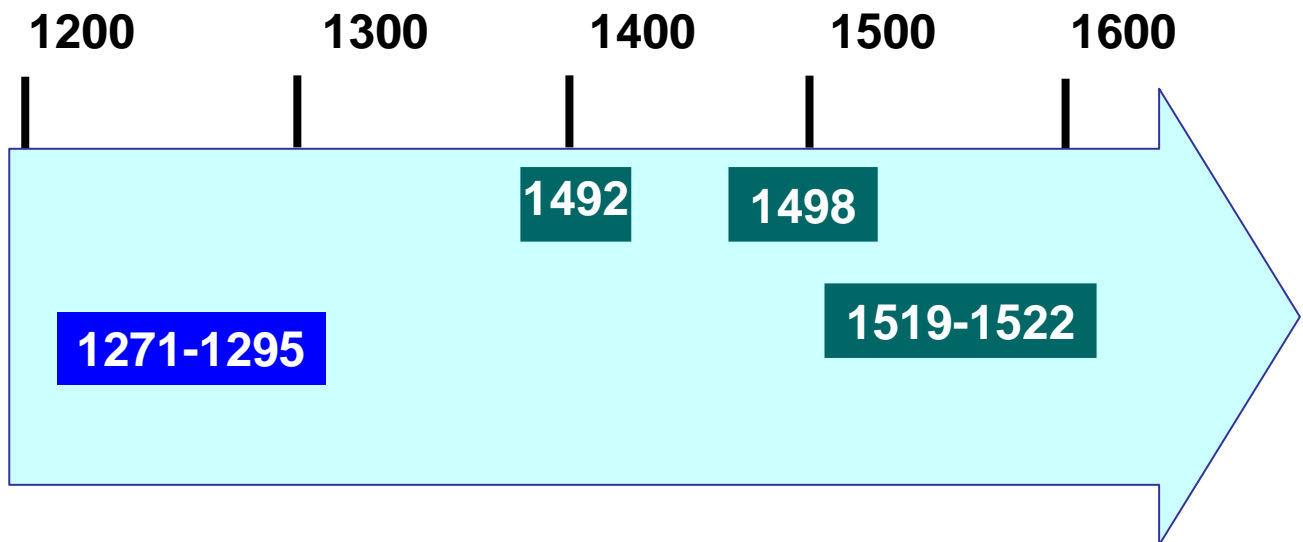
Η ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

- Να κατατάξετε σε κατηγορίες τα προϊόντα που εισάγουν οι Ευρωπαίοι από τις νέες χώρες; Σε τι χρησιμεύουν σε κάθε περίπτωση;

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τα αίτια των ανακαλύψεων. Να τα συγκρίνετε με τα αντίστοιχα αποτελέσματα.
2. Να συζητήσεις με τους συμμαθητές σου τις επιστημονικές γνώσεις και τεχνολογικές εφευρέσεις που επέτρεψαν την πραγματοποίηση των υπερπόντιων ταξιδιών για τις ανακαλύψεις νέων χωρών. Να αξιοποιήσεις τις γνώσεις σου από τη φυσική, τη γεωγραφία, τα μαθηματικά και την τεχνολογία.

1200-1300	
1271-1295 Ταξίδι του Μάρκου Πόλο στην Ασία	
1400-1500	
1492	Ανακάλυψη της Αμερικής Χριστόφορος Κολόμβος
1498	Κάλικουτ Ινδιών Βάσκο ντε Γκάμα
1500-1600	
1519-1522 Πρώτος περίπλους της Γης Φερδ. Μαγγελάνος	

2. Αναγέννηση και Ανθρωπισμός

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Αναγέννηση, ανθρωπισμός – ανθρωπιστές, οικουμενικός άνθρωπος, έλληνες λόγιοι, τυπογραφία, γράμματα, επιστήμη, τέχνη

■ Τι είναι η Αναγέννηση

Την ίδια εποχή με τις Ανακαλύψεις αλλά σε μεγαλύτερη χρονικά έκταση, το 15ο και 16ο αι., εκδηλώνεται στον ευρωπαϊκό χώρο ένα καλλιτεχνικό και πνευματικό ταυτόχρονα κίνημα, η Αναγέννηση. Στην προετοιμασία του κινήματος αυτού μεγάλη ήταν η συμβολή των Σταυροφοριών, που έστρεψαν το ενδιαφέρον της Δύσης στην Ανατολή, καθώς και της νέας κοινωνικής τάξης που αρχίζει να διαμορφώνεται, της αστικής. Κύριο χαρακτηριστικό της Αναγέννησης είναι η αναβίωση των αξιών της κλασικής αρχαιότητας, που είχαν μερικώς μόνο χρησιμοποιηθεί κατά το Μεσαίωνα, για τη θεμελίωση ενός καινούριου κόσμου.

Το κοσμοείδωλο της Αναγέννησης

Ο κόσμος δημιουργήθηκε βέβαια από το Θεό, αλλά ο άνθρωπος τον μεταμόρφωσε και τον βελτίωσε. Γιατί ό,τι μας περιβάλλει είναι δικό μας έργο, το έργο των ανθρώπων [...]. Από μας προέρχονται οι ζωγραφιές και τα γλυπτά, από μας προέρχονται το εμπόριο, οι επιστήμες και τα φιλοσοφικά αριστουργήματα. Από μας προέρχονται όλες οι εφευρέσεις, όλες οι γλώσσες και όλα τα είδη των λογοτεχνικών κειμένων.

Απόσπασμα από κείμενο του Chinozzo Manetti (1452), στο J. R. Hale, Fursten, Kunstler Humanisten, Αμβούργο 1973, 26.

■ **Τι θέλει να τονίσει ο συγγραφέας με την επανάληψη της φράσης *Από μας προέρχονται;***

■ **Μια νέα εικόνα του κόσμου**

Ο άνθρωπος διευρύνει το πλαίσιο σκέψης και δράσης του και διαμορφώνει μια διαφορετική αντίληψη για τον κόσμο. Αυτή η νέα οπτική δε στηρίζεται πλέον στη δύναμη της παράδοσης, όπου κυριαρχούν η συνεχής μέριμνα για τη σωτηρία της ψυχής, η αποχή από τις χαρές της ζωής και η ιδέα της ματαιότητας, αλλά στην κριτική σκέψη, στην εξέλιξη, στις επιστήμες και στην ιδέα της προόδου. Σε αντίθεση με το Μεσαίωνα, ο ίδιος ο άνθρωπος γίνεται το επίκεντρο της παρατήρησης και του ενδιαφέροντος των λογίων, των σοφών και των καλλιτεχνών. Το σώμα, η επίγεια ζωή και η ομορφιά αποκτούν τη δική τους θέση στη ζωή του ανθρώπου και διαμορφώνουν μια νέα αντίληψη για τη ζωή.

Κοιτίδα των πολιτιστικών αυτών εξελίξεων είναι οι ακμαίες οικονομικά πόλεις της Ιταλίας, όπως η Φλωρεντία, η Ρώμη, η Βενετία και το Μιλάνο. Στις πόλεις αυτές, οι πνευματικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες ενθαρρύνονται από διάσημους μαικήνες* της εποχής, όπως είναι οι ηγεμόνες της Φλωρεντίας Μέδικοι και του Μιλάνου Σφόρτσα καθώς και ο πάπας Ιούλιος Β΄.

■ **Ο Ανθρωπισμός**

• **Η στροφή προς την αρχαιότητα**

Ο άνθρωπος της Αναγέννησης στη προσπάθειά του να εκφράσει τις νέες αξίες στράφηκε προς

τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό προκειμένου να αντλήσει τον αναγκαίο πνευματικό εξοπλισμό. Έτσι, άρχισε να μελετά, να μεταφράζει και να σχολιάζει συστηματικά τους αρχαίους συγγραφείς. Η στροφή αυτή προς τη βαθύτερη γνώση της αρχαιότητας ονομάστηκε ανθρωπισμός.

- Οι ανθρωπιστές και η Ευρώπη των Διανοουμένων

Οι ανθρωπιστές, οι φορείς του ανθρωπισμού, ταξιδεύουν σε ολόκληρη την Ευρώπη για να διαδώσουν τις ιδέες τους, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα δίκτυο σχέσεων και πολιτισμού, που ονομάστηκε **Πολιτεία των Γραμμάτων**. Έχουν βαθύ θρησκευτικό αίσημα, ασκούν κριτική στις μεσαιωνικές αντιλήψεις και αγωνίζονται για μια καλύτερη κοινωνία. Γράφουν στη λατινική, η οποία παραμένει η κοινή γλώσσα των ανθρώπων των γραμμάτων και της Εκκλησίας. Υπερασπίζονται όμως τις εθνικές γλώσσες, στις οποίες συνθέτουν πολλά από τα έργα τους.

Η σάτιρα ενοχλεί

Τώρα, για την επίκριση ότι δαγκάνω (με το έργο Μωρίας Εγκώμιον), θ' αποκριθώ πως ανέκαθεν οι πνευματικοί άνθρωποι είχαν το ελεύθερο να κοροϊδεύουν ατιμώρητα τις συνθήκες της ζωής γενικά, φτάνει να μην καταντάει λύσσα. Θαυμάζω λοιπόν την ευαισθησία των σημερινών αυτιών, που δεν αντέχουν παρά μια γλώσσα με επίσημες κολακείες. Ανάμεσά τους βλέπεις ακόμα κι ανθρώπους ευλαβικούς, αλλά ευλαβικούς τόσο από την ανάποδη, ώστε ανέχονται καλύτερα τις πιο βαριές βλαστήμιες για το Χριστό, παρά το πιο ελαφρύ χωρατό για τον πάπα ή τον ηγεμόνα, όταν μάλιστα τρώνε απ' το ψωμί του.

**Από την επιστολή του Έρασμου στον Τόμας Μορ,
στο: Στρατής Τσίρκας, Εράσμου, Μωρίας Εγκώμιον,
εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1970, 31-32.**

Ο Έρασμος (1467-1536), ο πρίγκιπας της Πολιτείας των Γραμμάτων και κορυφαίος Ελληνιστής, σατιρίζει επικριτικά τις καταχρήσεις της Εκκλησίας (Μωρίας Εγκώμιον, 1509), μάχεται υπέρ μιας ειρηνικής Ευρώπης και αποδίδει εξαιρετική σημασία στην παιδεία. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται ο Φρανσουά Ραμπελαί (1483-1553, Πανταγκρουέλ 1532) και ο Τόμας Μορ (1478-1535) που οραματίζεται μια ιδανική πολιτεία, όπου θα βασιλεύουν η ειρήνη, η ισότητα και η ανεκτικότητα (Ουτοπία, 1516).

Η αναβίωση όλων των σπουδών

Τώρα όλες οι σπουδές έχουν αναβιώσει, όλες οι γλώσσες έχουν αποκατασταθεί: τα ελληνικά, χωρίς τη γνώση των οποίων είναι ντροπή να λέγεται κάποιος σοφός, τα εβραϊκά, τα χαλδαϊκά, τα λατινικά. Τα τυπωμένα βιβλία, που έχουν εφευρεθεί στις μέρες μας με θεϊκή έμπνευση είναι τόσο κομψά και ακριβή, σε αντίθεση με τα πυροβόλα όπλα που δημιουργήθηκαν με διαβολική προτροπή. Όλος ο κόσμος είναι γεμάτος από σοφούς ανθρώπους, από μορφωμένους παιδαγωγούς, από μεγάλες βιβλιοθήκες, ώστε [...] στο μέλλον δε θα συναντήσεις κανένα που να μην είναι μορφωμένος.

**Φρ. Ραμπελαί (1483-1553), Πανταγκρουέλ 1532,
κεφ. VIII, στο Jean-Christian Dumont, Extraits
Librairie Larousse, Paris, 1972, 78-79.**

■ Ποια πλεονεκτήματα έχει η νέα γενιά έναντι των παλαιότερων για τη μόρφωσή της;

■ **Να σχολιάσετε τη φράση «Τα τυπωμένα ... προτροπή». Πώς χαρακτηρίζει ο συγγραφέας την εφεύρεση της τυπογραφίας και των πυροβόλων όπλων. Γιατί;**

■ **Ο οικουμενικός άνθρωπος**

Οι ανθρωπιστές πιστεύουν ότι ο άνθρωπος πρέπει να επιδίδεται σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, ώστε να αποκτήσει μια πολυδιάστατη προσωπικότητα με πνευματικά, ψυχικά και σωματικά χαρίσματα. Έτσι επιδιώκουν να διαμορφώσουν με την κατάλληλη αγωγή ένα νέο τύπο ανθρώπου, τον **οικουμενικό άνθρωπο** (homo universalis), που καθορίζει ο ίδιος με τη γνώση και τον προσωπικό του αγώνα το πεπρωμένο του. Αυτήν ακριβώς τη δυναμική εκφράζει με τη φράση του ο Έρασμος σε κανέναν δεν υποχωρώ.

Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και οι μέθοδοι διδασκαλίας κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην αγωγή που οραματίζονται οι ανθρωπιστές. Ιδρύονται πολλά νέα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια που συμβάλλουν στη διάδοση των νέων ιδεών. Τα προγράμματα σπουδών, διευρύνονται, σε σχέση με τα μεσαιωνικά, περιλαμβάνοντας ένα ευρύ φάσμα μαθημάτων, ώστε οι μαθητές να αποκτούν συνολική μόρφωση.

■ **Η συμβολή των Ελλήνων λογίων**

Οι ανθρωπιστικές σπουδές ενισχύθηκαν με την παρουσία σημαντικών ελλήνων λογίων στη Δύση πριν και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους (1453). Οι λόγιοι αυτοί πρόβαλαν τα ελληνικά γράμματα με το διδακτικό και εκδοτικό τους έργο. Παράλληλα, ενίσχυσαν το ενδιαφέρον για την έκδοση αρχαίων ελληνικών κειμένων και τη συλλογή αρχαίων χειρογράφων από βιβλιοθήκες και ηγεμόνες. Ανάμεσα

σ' αυτούς διακρίθηκαν ιδιαίτερα ο διαπρεπής φιλόσοφος Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων (1355-1456) που έδρασε στον Μυστρά και ο επίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων (1403-1472) από την Τραπεζούντα του Πόντου.

Ο ανθρωπιστής δάσκαλος και η νέα αγωγή

Ο Βιτορίνο ντα Φέλτρε αντιπροσώπευε την άποψη ότι ο δάσκαλος μπορεί να προσφέρει με ελκυστικό τρόπο. Ο ίδιος δίδασκε ανάγνωση και γραφή μέσω κινητών στοιχείων και τις στοιχειώδεις γνώσεις αριθμητικής με παιγνίδια [...]. Στις κατώτερες τάξεις δίδασκε θρησκευτικά, ενώ στις ανώτερες επίκεντρο των μαθημάτων του ήταν η ελληνική και κυρίως η λατινική λογοτεχνία [...]. Πάντα τόνιζε ότι η απόκτηση γνώσεων δεν αποβλέπει τόσο σε μια θεωρητική καλλιέργεια όσο στην αντιμετώπιση της καθημερινής ζωής.

J. R. Hale, Fursten, Humanisten, Αμβούργο 1973, 50.

- **Γιατί οι ανθρωπιστές δίνουν έμφαση όχι μόνο στο περιεχόμενο αλλά και στη μέθοδο μάθησης;**
- **Πώς σχολιάζετε τη φράση "η απόκτηση... καθημερινής ζωής" σε σχέση με τη στροφή στη μελέτη του αρχαίου πολιτισμού;**

■ Η γέννηση του τυπωμένου βιβλίου και η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού

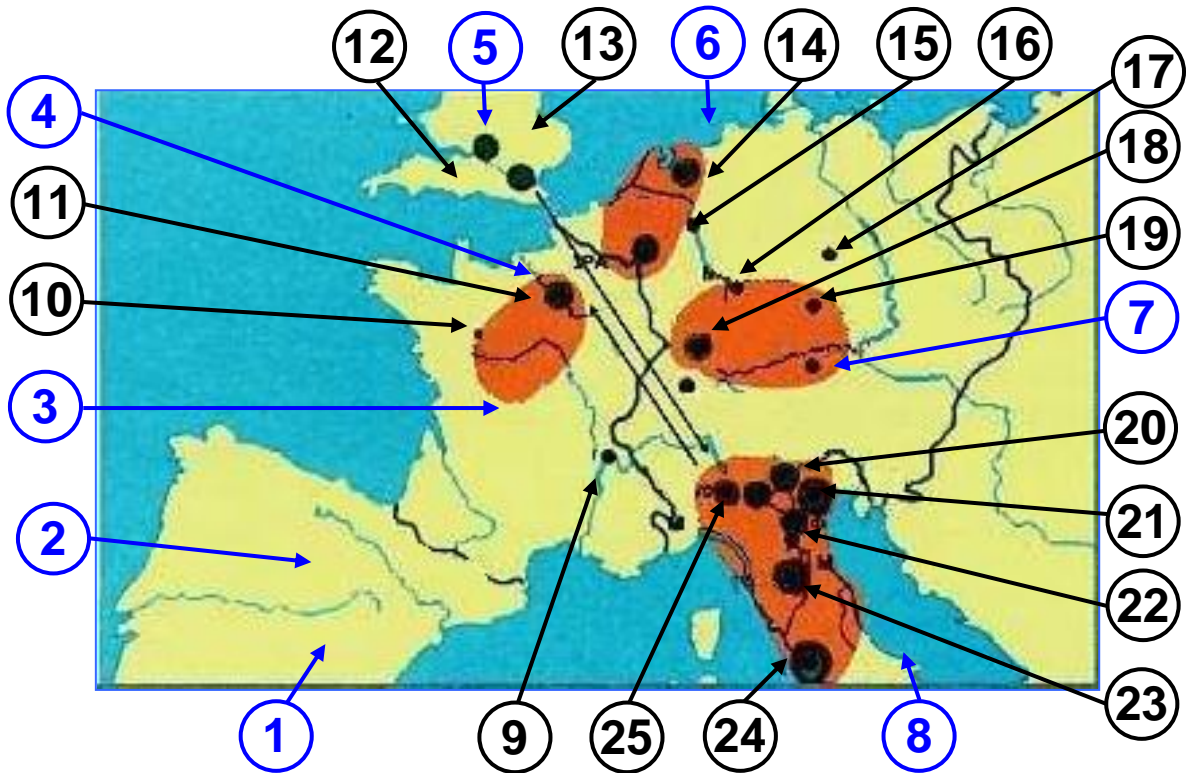
Η Αναγέννηση και ο Ανθρωπισμός γρήγορα επεκτάθηκαν και σε άλλες χώρες της υπόλοιπης Ευρώπης, όπου επικρατούσαν παρόμοιες συνθήκες με τις ιταλικές πόλεις. Οι συχνές μετακινήσεις καλλιτεχνών και λογίων διευκόλυναν, βέβαια, τη διασπορά της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού.

Τυπογραφείο. Μινιατούρα εποχής.
Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

Η εφεύρεση της τυπογραφίας στον τομέα αυτό υπήρξε αποφασιστική. Το κοσμοϊστορικό αυτό γεγονός συνέβη, όταν γύρω στο 1450 ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος από τη Μαγεντία της Γερμανίας χρησιμοποίησε κινητά μεταλλικά στοιχεία για την εκτύπωση των βιβλίων. Η ανακάλυψη αυτή διαδόθηκε με μεγάλη ταχύτητα. Το 1500 λειτουργούσαν τυπογραφεία σε 236 πόλεις της Ευρώπης και είχαν ήδη εκδοθεί 30-35 χιλιάδες τίτλοι βιβλίων.

Αν και τα τυπωμένα πλέον βιβλία ήταν φθηνότερα και λιγότερο ογκώδη σε σχέση με τα μεσαιωνικά, μόνο οι άνθρωποι των πόλεων είχαν τη δυνατότητα να γίνουν κοινωνοί της γνώσης. Ο περισσότερος κόσμος ήταν αναλφάβητος και αμέτοχος στις εξελίξεις. Ωστόσο, η αρχή έγινε και οι άνθρωποι ολοένα προσπαθούσαν για βελτίωση της θέσης τους στην κοινωνία.

Η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού

●	Τυπογραφεία
●	Κυριότερα κέντρα του Ανθρωπισμού
●	Σημαντικότερες εστίες της Αναγέννησης στην Ευρώπη
↑ ↓	Διάδοση του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης

ΚΡΑΤΗ	
1. ΙΣΠΑΝΙΑ	5. ΑΓΓΛΙΑ
2. ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	6. ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ
3. ΓΑΛΛΙΑ	7. ΓΕΡΜΑΝΙΑ
4. ΦΛΑΝΔΡΑ	8. ΙΤΑΛΙΑ

ΠΟΛΕΙΣ	
9. Λυών	18. Στρασβούργο
10. Φρούρια του Λίγηρα	19. Νυρεμβέργη
11. Παρίσι	20. Βερόνα
12. Λονδίνο	21. Βενετία
13. Οξφόρδη	22. Φερράρα
14. Ουτρέχτη	23. Φλωρεντία
15. Κολωνία	24. Ρώμη
16. Μαγεντία	25. Μιλάνο
17. Λειψία	

Τιτσιάνο Η Αφροδίτη του Ουρμπίνο (1538). Ελαιογραφία σε μουσαμά. Φλωρεντία, Πινακοθήκη Ουφίτσι.

- Ποια χαρακτηριστικά της Αναγέννησης εντοπίζετε σ' αυτό τον πίνακα;

■ Γράμματα, Επιστήμη και Τέχνη την εποχή της Αναγέννησης

• Γράμματα και Επιστήμη

Κατά το 16ο αιώνα παρατηρείται λογοτεχνική ανανέωση με τη χρήση των εθνικών γλωσσών και με τον εμπλουτισμό της θεματολογίας. Στην ανανέωση αυτή συνέβαλαν σημαντικοί συγγραφείς, όπως ο γάλλος **Μισέλ ντε Μονταίν** (1533-1592) με το έργο του *Δοκίμια*, ο ισπανός **Μινγκουέλ ντε Θερβάντες** (1547-1616) με το περίφημο μυθιστόρημά του *Δον Κιχώτης* και ο άγγλος **Ουίλλιαμ Σαίξπηρ** (1564-1616) με τα θεατρικά του αριστουργήματα (*Άμλετ*, *Μάκβεθ*, *Οθέλλος*).

Τέλος, ο ιταλός **Νικολό Μακιαβέλλι** (1469-1527) στο έργο του *Ο Ηγεμόνας* αναλύει την τακτική και τη συμπεριφορά που πρέπει να ακολουθεί ο ηγεμόνας για την κατάκτηση της εξουσίας. Ανεξαρτητοποιεί, έτσι, την πολιτική επιστήμη από τη θεολογία και την ηθική, όπως δείχνει και η χαρακτηριστική του φράση: **ο σκοπός αγιάζει τα μέσα**.

Η διεύρυνση του κόσμου με τις Ανακαλύψεις, έθεσε νέους προβληματισμούς για τη γη, το σύμπαν και την επιστήμη.

Οι κυριότεροι επιστήμονες της Αναγέννησης	Επιστήμονες	Τομέας επιστημονικής δραστηριότητας
Νικόλαος Κοπέρνικος (1473-1543), Πολωνός		αστρονομία
Ιωάννης Κέπλερ (1571-1630), Γερμανός		αστρονομία
Γαλιλαίος (1564-1642), Ιταλός		αστρονομία

Θεόφραστος Παράκελσος (1493-1551), Ελβετός	ιατρική, φαρμακολογία
Αντρέ Βεσάλ (1514-1564), Φλαμανδός	ιατρική, ανατομία
Φραγκίσκος Βάκων (1561-1626), Άγγλος	Επιστήμη–φιλοσοφία: συνέδεσε την επιστήμη με τη φιλοσοφία

• Τέχνη

Η τέχνη (αρχιτεκτονική, ζωγραφική, γλυπτική) της περιόδου αυτής αποτύπωσε με τον καλύτερο τρόπο την ιδεολογία της Αναγέννησης. Στην αρχιτεκτονική, οι τεχνίτες και οι καλλιτέχνες υιοθετούν χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά σχέδια ή λεπτομέρειες στη δόμηση και διακόσμηση των κτιρίων, τα οποία εμπνέονται, αντιγράφοντας δημιουργικά, από την κλασική αρχαιότητα.

Τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, όμως, γνώρισε η γλυπτική και κυρίως η ζωγραφική, η οποία δεν διστάζει πλέον να απεικονίζει το γυμνό ανθρώπινο σώμα και να προβάλλει μύθους της αρχαιότητας και τη φύση παράλληλα με το θρησκευτικό συναίσθημα των ανθρώπων μέσα από θέματα με θρησκευτικό περιεχόμενο (σκηνές από τη Βίβλο κ.ά.). Όσον αφορά την τεχνοτροπία, οι καλλιτέχνες προχωρούν περισσότερο, εφαρμόζοντας την προοπτική, δηλ. δίνοντας την αίσθηση του βάθους στις απεικονίσεις, και την τεχνική της φωτοσκίασης.

Το 15ο αιώνα, όταν η γοτθική τέχνη θριάμβευε ακόμα σε ολόκληρη τη Ευρώπη, η Φλωρεντία γίνεται το επίκεντρο μιας διαφορετικής καλλιτεχνικής άνθησης που επεκτείνεται σταδιακά και σε άλλες πόλεις της Ιταλίας. Ο αιώνας αυτός, γνωστός στην ιστορία της τέχνης ως **κουατροτσέντο**, προαναγγέλλει την ιταλική Αναγέννηση.

Ήδη από την αρχή του αιώνα εμφανίζονται νέες τάσεις που εκπροσωπούνται από έξοχους καλλιτέχνες, όπως ο Μποτιτσέλι (1444-1510) που θεωρείται ως κυριότερος ζωγράφος της εποχής αυτής. Στην τέχνη του κουατροσέντο μπορούμε να ανιχνεύσουμε επιρροές της γοθικής και της βυζαντινής τέχνης, δηλ. της τέχνης των προηγούμενων περιόδων. Η πολιτισμική αυτή συνάντηση της Δύσης με την Ανατολή εκφράζεται χαρακτηριστικά μέσα από την τοιχογραφία του Μπενότσο Γκοτσόλι (1420-1498) Η πορεία των τριών Μάγων.

Η ιταλική Αναγέννηση και τα μηνύματά της απλώνονται και προς τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο το 16ο αιώνα με αποτέλεσμα, παρά τις τοπικές ιδιαιτερότητες στην καλλιτεχνική έκφραση, να διαμορφωθεί ένα ενιαίο καλλιτεχνικό ρεύμα με πολλά κοινά χαρακτηριστικά, δηλ. η Τέχνη της Αναγέννησης.

Λεονάρντο ντα Βίντσι, Μόνα Λίζα ή Τζοκόντα, περίπου 1505. Ελαιογραφία σε μουσαμά. Παρίσι, Λούβρο.

■ Πώς αξιοποιείται στον πίνακα αυτό η τεχνική της διαβάθμισης;

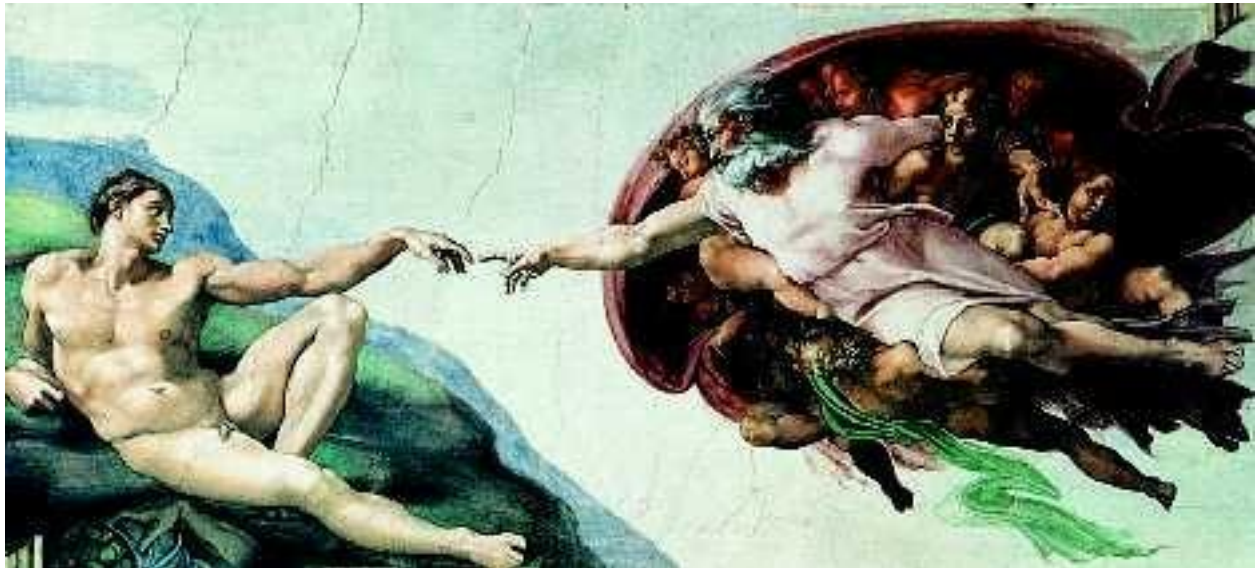
Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι (1452-1519), ένας από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες της Αναγέννησης, είναι ταυτόχρονα και αξιόλογος επιστήμονας (αρχιτέκτονας, μηχανικός, εφευρέτης), ενσαρκώνοντας έτσι τον οικουμενικό άνθρωπο. Καλλιτεχνικά επηρεάστηκε από το ανθρωπιστικό πνεύμα και την τεχνική της προοπτικής (*Ευαγγελισμός*). Αργότερα, όμως, επινόησε την τεχνική της διαβάθμισης (*sfumato*), η οποία με την εξαφάνιση των περιγραμμάτων δίνει την αίσθηση μιας ελαφριάς ομίχλης γύρω από τα σχήματα, προκαλώντας έτσι μια εντύπωση γλυκύτητας, ποιήσης και μυστηρίου (*Παρθένος των Βράχων, Τζοκόντα*).

Μιχαήλ Άγγελος (1475-1564) θεωρείται αρχηγός της Φλωρεντινής Σχολής και διακρίθηκε ως ζωγράφος, γλύπτης, αρχιτέκτονας και ποιητής. Συνδυάζει χαρακτηριστικά της αρχαίας ελληνικής τέχνης και τάσεις της εποχής του. Μια από τις αριστουργηματικές ζωγραφικές του συνθέσεις είναι η διακόσμηση της οροφής της Καπέλα Σιξτίνα στο Βατικανό με θέμα τη *Δευτέρα Παρουσία*.

Ο σκούφος με το κερι

Συχνά σηκωνόταν τη νύχτα, όταν δεν μπορούσε να ησυχάσει για να δουλέψει τη σμίλη. Γι' αυτόν τον σκοπό είχε κατασκευάσει έναν σκούφο από χοντρό χαρτί και στην κορυφή του είχε στεριώσει ένα κερι, ώστε να έχει φως οπουδήποτε και αν εργαζόταν χωρίς να εμποδίζονται τα χέρια του.

Από τη ζωή του Μιχαήλ Άγγελου, Giorgio Vasari, Καλλιτέχνες της Αναγέννησης, εκδ. Κανάκης, Αθήνα 1995, 301.

Μιχαήλ Άγγελος, Η δημιουργία του Αδάμ, 1508-1512. Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία της Καπέλα Σιξτίνα, Βατικανό.

■ Μπορείτε να βρείτε στοιχεία από την εικόνα που να επιβεβαιώνουν τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά της τέχνης του Μιχαήλ Άγγελου;

Επικεφαλής της Ρωμαϊκής Σχολής ο **Ραφαήλ Σάντι** (1483-1520) τονίζει στα έργα του το ανθρώπινο στοιχείο, την ευγένεια και το πνεύμα, όπως στις περίφημες **Μαντόνες** (εικόνες της Παναγίας), ενώ ο **Τιτσιάνο** (1477-1576), ο κυριότερος εκπρόσωπος της Βενετικής Σχολής, προσέχει ιδιαίτερα το χρώμα, τη κομψότητα και τη χάρη.

Στη Γερμανία διακρίθηκε ο διάσημος ζωγράφος και χαράκτης ο **Άλμπρεχτ Ντύρερ** (1471-1528). Στα έργα του εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά της αναγεννησιακής τέχνης ως προς τα θέματα και την τεχνική αλλά και στοιχεία σκοτεινά, όπως η δεισιδαιμονία και φόβος (*Αυτοπροσωπογραφία, Η αποκάλυψη*). Στις Κάτω Χώρες αναδείχθηκαν ο **Ιερώνυμος Μπος** (1450-1510) και ο **Πίτερ Μπρέγκελ ο πρεσβύτερος** (1525-1569). Ο πρώτος συνέθεσε έργα με θέματα φανταστικά,

συμβολικά και αινιγματικά στα οποία συνυπάρχουν η πραγματικότητα με το όνειρο, γι' αυτό και θεωρείται προάγγελος του υπερρεαλισμού* (*Το κάρο με το χόρτο, Ο κήπος των ηδονών*). Ο δεύτερος ζωγραφίζει θέματα από την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων της εποχής του με μεγάλη μαεστρία, δίνοντας έμφαση στη λεπτομέρεια και το χρώμα καθώς και τις πιστές απεικονίσεις της φύσης και των εναλλαγών των εποχών (*Οι ζητιάνοι, Οι κυνηγοί, Τοπίο με ουράνιο τόξο*). Στην Ισπανία έζησε ο **Δομήνικος Θεοτοκόπουλος** ή **el Greco** (= ο Έλληνας) (1545-1614). Στα έργα του διακρίνουμε την τεχνοτροπία της Αναγέννησης ως προς τα θέματα και την προοπτική αλλά και τις επιρροές της βυζαντινής ζωγραφικής, ως προς τις μορφές και την πνευματικότητα. Τα έργα του, με την ιδιαιτερότητά τους, προβάλλουν έντονες συγκινησιακές καταστάσεις, όπως δραματικότητα και πάθος.

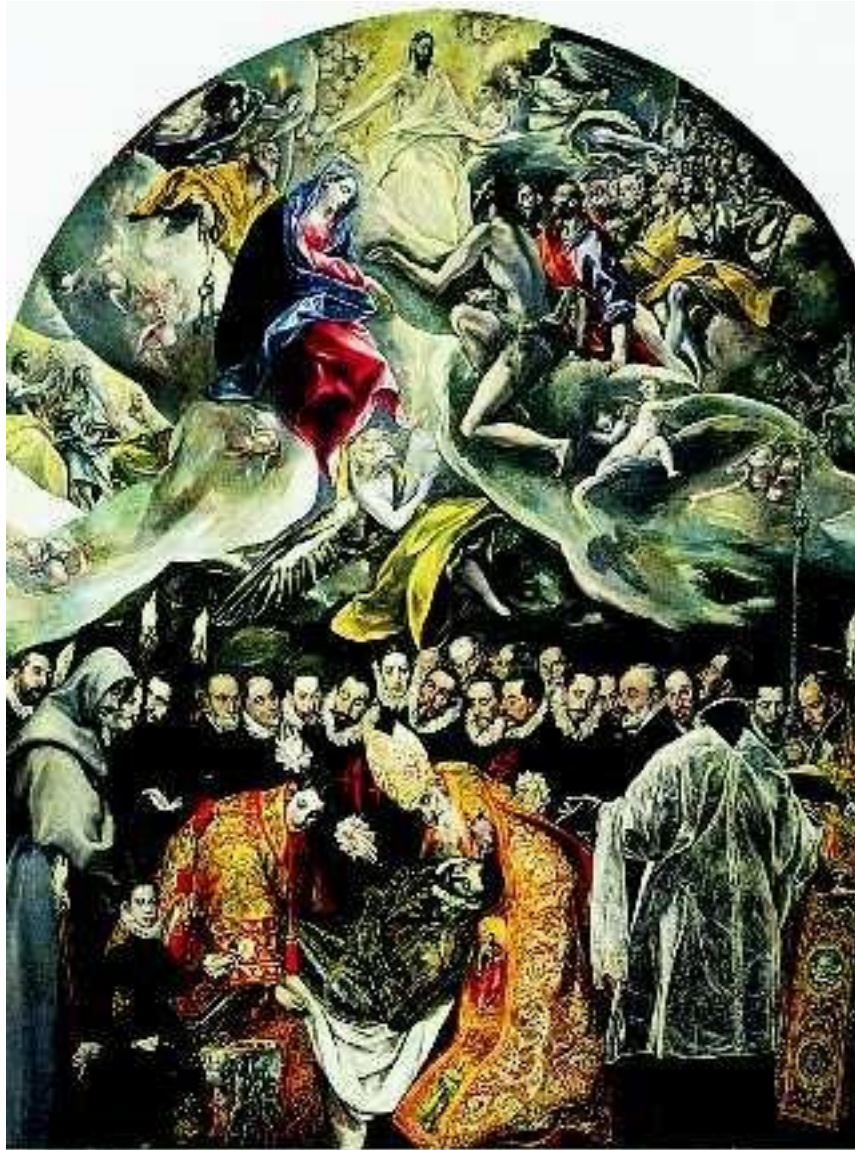
- **Μουσική**

Το πνεύμα της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού επηρεάζει και τη μουσική. Παράλληλα με την επίσημη μουσική παράδοση της Εκκλησίας καλλιεργείται η λαϊκή μουσική. Η κοινή μουσική κληρονομιά αρχίζει να διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα, καθώς το μουσικό κλίμα κάθε τόπου, η ιδιοσυγκρασία του δημιουργού και το κοινό στο οποίο απευθύνεται καθορίζουν το ύφος της μουσικής. Την περίοδο αυτή η πολυφωνική μουσική παρουσιάζει σημαντική ανάπτυξη. Η Ιταλία έχει και στον τομέα αυτό το προβάδισμα με κορυφαίο μουσικό τον Τζοβάνι Πιερλουίτζι ντα Παλεστρίνα (1525-1594). Προς το τέλος του 16ου αιώνα εμφανίζονται και οι πρώτες μορφές **κονσέρτου*** και **συμφωνίας***, που θα εξελιχθούν περισσότερο από τον επόμενο αιώνα.

**Ραφαήλ, Ο γάμος της Παρθένου, Φλωρεντία 1597.
Ελαιογραφία σε σανίδι. Μιλάνο, Μουσείο.**

- Πώς εκφράζονται στον πίνακα αυτό τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τέχνης του Ραφαήλ;

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Η ταφή του κόμητος Οργκάθ, Τολέδο 1586. Ελαιογραφία σε μουσαμά.
Τολέδο, Santo Tome.

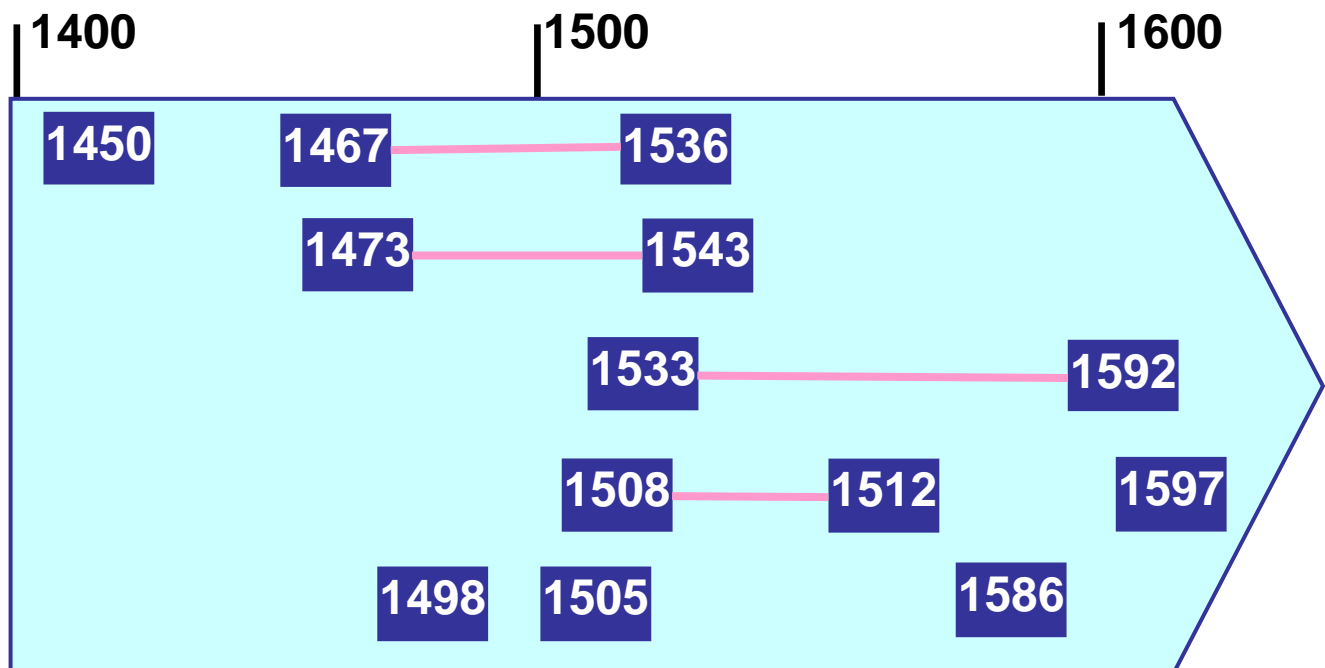
- Μπορείτε να την εντοπίσετε στον πίνακα αυτό μερικά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του καλλιτέχνη;

Ερωτήσεις

1. Σήμερα, ποια πρόσωπα ή ποιοι θεσμοί έχουν αναλάβει το ρόλο του μαικήνα της περιόδου της Αναγέννησης; Ποιος αντίστοιχος θεσμός υπήρχε στην αρχαία Αθήνα;
2. Συζήτησε με τους συμμαθητές τη σημασία

της ανακάλυψης της τυπογραφίας και για τα πρώτα βιβλία που εκδόθηκαν.

3. Σχέδιο Εργασίας: Γράμματα, Επιστήμη και Τέχνη της Αναγέννησης (Να χωριστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα να παρουσιάσει στην τάξη ένα λογοτέχνη, έναν επιστήμονα ή έναν καλλιτέχνη της Αναγέννησης: βιογραφικά στοιχεία, βασικά έργα, παρουσίαση ενός από αυτά.

1450	Εφεύρεση της Τυπογραφίας Γουτεμβέργιος
1467-1536	Έρασμος
1473-1543	Νικόλαος Κοπέρνικος
1498	Άλμπρεχτ Ντύρερ <i>Αυτοπροσωπογραφία</i>
1505	Λεονάρντο Ντα Βίντσι <i>Τζοκόντα</i>
1508-1512	Μιχαήλ Άγγελος <i>Τοιχογραφία Καπέλα Σιξτίνα</i>
1533 1592	Μισέλ ντε Μονταίν
1586	Δομήνικος Θεοτοκόπουλος <i>Η ταφή του Κόμιτος Ορκάθ</i>
1597	Ραφαήλ <i>Ο γάμος της Παρθένου</i>

3. Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, συγχωροχάρτια, Προτεσταντισμός, Λούθηρος–Λουθηρανισμός, Καλβίνος–Καλβινισμός

■ Η κρίση στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και οι ανθρωπιστές

Στο τέλος του Μεσαίωνα η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία βρίσκεται σε κρίση και δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις θρησκευτικές ανάγκες των πιστών, που τώρα είναι πιο προσωπικές. Οι φωνές διαμαρτυρίες για την ηθική διαφθορά ολοένα και πληθαίνουν. Οι ανώτεροι κληρικοί ανταγωνίζονται τους ηγεμόνες στην πολυτέλεια χωρίς να ενδιαφέρονται για το ποίμνιό τους, ενώ οι κατώτεροι είναι παραμελημένοι και ζουν μέσα στην αμάθεια. Οι χριστιανοί είναι θορυβημένοι από τους συνεχείς πολέμους, τις επιδημίες και τις προφητείες για το τέλος του κόσμου. Χωρίς πνευματική καθοδήγηση, βρίσκονται σε σύγχυση και κυριαρχούνται από την ιδέα του θανάτου και την αγωνία για τη σωτηρία της ψυχής τους. Η Εκκλησία όχι μόνο αδυνατεί να ανταποκριθεί στις ανησυχίες των πιστών αλλά και εκμεταλλεύεται το μεταθανάτιο φόβο τους για την κόλαση πουλώντας έγγραφα άφεσης αμαρτιών, τα λεγόμενα συγχωροχάρτια.

Οι ανθρωπιστές καταδικάζουν αυτές τις πρακτικές της Εκκλησίας καθώς και τις δεισιδαιμονίες του λαού και αντιπροτείνουν μια ειλικρινή πίστη βασισμένη στο αληθινό μήνυμα του Χριστού. Υποστηρίζουν ότι αυτό θα το κατανοήσουν οι πιστοί με την άμεση επαφή τους με το θείο λόγο μέσω των μεταφράσεων της Αγίας Γραφής σε λαϊκή γλώσσα και χωρίς τη μεσολάβηση της επίσημης ερμηνείας των ιερών κειμένων από την Εκκλησία.

Το πλοίο των τρελών (1490). Πίνακας του Ιερώνυμου Μπος.

- Ποια αλληγορία υπάρχει στην εικόνα αυτή σχετικά με την κατάσταση, στην οποία βρίσκονται οι Χριστιανοί; Ποιος ευθύνεται; (Να προσέξετε τα πρόσωπα)

Η ηθική παρακμή του κλήρου

Εδώ και πολύ καιρό, οι πάπες, οι καρδινάλιοι και οι επίσκοποι ανταγωνίζονται τους ηγεμόνες στις συνήθειές τους και μάλιστα είναι έτοιμοι να τους ξεπεράσουν[...]. Οι επίσκοποι ξεχνούν ότι ο τίτλος τους

σημαίνει εργασία, εγρήγορση και φροντίδα. Θυμούνται όμως πολύ καλά το ρόλο τους μόνο για να απομυζούν χρήματα από το ποίμνιό τους [...]. Και θα ήταν πολύ καλύτερα τα πράγματα αν οι καρδινάλιοι σκέφτονταν ότι είναι διάδοχοι των αποστόλων [...]. Και οι πάπες οι οποίοι είναι οι τοποτηρητές του Χριστού στη γη, αν προσπαθούσαν να μιμηθούν τη ζωή του, τη φτώχεια του, το σταυρικό του μαρτύριο, την περιφρόνηση στη ζωή, αν σκέφτονταν μόνο το βάρος του ονόματος που έχουν, δηλ. πατέρας, ή το επώνυμό τους, δηλ. παναγιότατος, θα υπήρχε στη γη δυστυχία;

**Pierre de Nolhac, Erasme, Eloge de la folie,
Flammarion, 1964, 75-77.**

■ Ποιες μομφές απευθύνει ο Έρασμος στον ανώτερο κλήρο;

■ Η προτεσταντική μεταρρύθμιση

Η μαζική πώληση συγχωροχαρτιών στη Γερμανία προκάλεσε την έντονη αντίδραση του μοναχού και θεολόγου **Μαρτίνου Λουθήρου** (1483-1546). Τον Οκτώβριο του 1517 θυροκόλλησε σε ναό της Βιτεμβέργης ένα κατάλογο με 95 θέσεις, δηλαδή επιχειρήματα με τα οποία καταδίκασε τα συγχωροχάρτια και υποστήριζε τις απόψεις του για τη θρησκεία. Ο πάπας προχώρησε στον αφορισμό του (1520), όμως αυτός έκαψε δημόσια το σχετικό έγγραφο, τη **βούλα***.

Η ρήξη με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία

32. Θα καταδικαστούν αιώνια μαζί με αυτούς που τους διδάσκουν, όσοι πιστεύουν ότι τα συγχωροχάρτια τους εξασφαλίζουν τη σωτηρία[...].

36. Κάθε χριστιανός που μετανοεί ειλικρινά μπορεί να έχει άφεση αμαρτιών χωρίς συγχωροχάρτια.

**Μαρτίνος Λούθηρος, στο: Genie, Religion and Ethics
RT, N.Y. 1992, 33, 15**

■ **Τι καταδικάζει ο Λούθηρος με τη θέσεις του αυτές και τι υποστηρίζει;**

Βασική θέση της διδασκαλίας του Λουθήρου

Μόνο η πίστη, χωρίς τη συνδρομή των έργων, φέρνει τη δικαιοσύνη, την ελευθερία, την ευτυχία. Αν πιστεύεις, θα αποκτήσεις τα αγαθά αυτά, αν δεν πιστεύεις δε θα τα αποκτήσεις. Πρέπει να απαρνηθείς τον εαυτό σου έχοντας ισχυρή πίστη και απόλυτη εμπιστοσύνη στο Θεό. Ακριβώς χάρη στην πίστη αυτή οι αμαρτίες σου θα συγχωρεθούν...

**Μαρτίνος Λούθηρος, Για την ελευθερία του χριστιανού, 1520, στο: Genie Religion and Ethnics
RT, N.Y. 1992, 45, 20.**

■ **Ποια είναι το βασικό σημείο της διδασκαλίας του Λουθήρου; Γιατί οι απόψεις αυτές του Λουθήρου έρχονται σε ρήξη με την κοινή πίστη της εποχής του; Να λάβετε υπόψη σας ότι, σύμφωνα με τον Λούθηρο, εφόσον μόνο η πίστη οδηγεί στη σωτηρία της ψυχής, οι εξωτερικοί λατρευτικοί τύποι (όπως νηστεία, προσευχή) δεν έχουν καμιά ουσιαστική αξία.**

Η διδασκαλία του Λουθήρου, ο οποίος υποστήριζε ότι σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα μόνο της πίστης, διαδόθηκε με μεγάλη ταχύτητα στη Γερμανία (Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία). Ο αυτοκράτορας όμως

Κάρολος Ε΄, που φοβόταν διάσπαση του κράτους, έθεσε το Λούθηρο εκτός νόμου ως αιρετικό και αποκήρυξε το Λουθηρανισμό. Οι οπαδοί του Λουθήρου και οι γερμανοί ηγεμόνες που τον υποστήριζαν διαμαρτυρήθηκαν και για το λόγο αυτό ονομάστηκαν διαμαρτυρόμενοι ή προτεστάντες. Ακολούθησε γενικευμένη σύρραξη μεταξύ των οπαδών του Λουθήρου και των δυνάμεων του αυτοκράτορα, που τερματίστηκε με την υπογραφή της Ειρήνης της Αυγούστας (1555). Η συνθήκη αυτή αναγνώριζε τη νομιμότητα του Λουθηρανισμού και το δικαίωμα κάθε ηγεμόνα να επιβάλει στην επικράτειά του το δόγμα που ήθελε. Με τον τρόπο αυτό η Γερμανία διαιρέθηκε σε κρατίδια ρωμαιοκαθολικά και σε κράτη διαμαρτυρόμενα.

Η Μεταρρύθμιση διαδόθηκε και σε άλλες χώρες με διάφορες παραλλαγές, προκαλώντας την αντίδραση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ακολούθησε περίοδος συγκρούσεων με αποκορύφωμα τη σφαγή στο Παρίσι δύο χιλιάδων Γάλλων προτεσταντών ή καλβινιστών (Ουγενότων), δηλαδή οπαδών του Γάλλου μεταρρυθμιστή Καλβίνου (1509-1564), τη νύκτα του Αγίου Βαρθολομαίου (24 Αυγούστου 1572). Μετά από αρκετές δεκαετίες αιματηρών πολέμων αποκαταστάθηκε τελικά η ειρήνη με το Διάταγμα της Νάντης (1598), που αναγνώριζε το δικαίωμα των καλβινιστών να ασκούν ελεύθερα τη λατρεία τους υπό ορισμένες όμως προϋποθέσεις.

Δόγμα και Λατρεία Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών	
Ρωμαιοκαθολικοί	
Δόγμα	Η σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα της πίστης και των καλών πράξεων
	7 μυστήρια
Λατρεία	Λατρεία της Θεοτόκου και των Αγίων
	Υπακοή στον πάπα
	Λειτουργία
	Τελετές πομπώδεις
	Επίσκοποι και Καρδινάλιοι
	Απαγορεύεται ο γάμος των κληρικών
	Απαγορεύεται ο γάμος των κληρικών
Δόγμα και Λατρεία Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών	
Λουθηρανοί	
Δόγμα	Η σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα μόνο της πίστης
	2 μυστήρια: βάπτισμα και θεία κοινωνία
	Άρνηση της λατρείας της Θεοτόκου και των Αγίων
Λατρεία	Δεν αναγνωρίζεται η δικαιοδοσία του πάπα
	Ανάγνωση της Βίβλου, άσματα και κηρύγματα
	Τελετές πολύ απλές
	Επίσκοποι, όχι καρδινάλιοι
	Επιτρέπεται ο γάμος των κληρικών

Δόγμα και Λατρεία Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών	
Προτεστάντες Καλβινιστές	
Δόγμα	Η σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα της πίστης και του απόλυτου προορισμού(δηλ. ο Θεός προκαθορίζει την τύχη των ανθρώπων)
	2 μυστήρια: βάπτισμα και θεία κοινωνία
Λατρεία	Άρνηση της λατρείας της Θεοτόκου και των Αγίων
	Δεν αναγνωρίζεται η δικαιοδοσία του πάπα
	Ανάγνωση της Βίβλου, άσματα και κηρύγματα
	Τελετές πολύ απλές
	Ούτε επίσκοποι, ούτε καρδινάλιοι
	Επιτρέπεται ο γάμος των κληρικών
Δόγμα και Λατρεία Ρωμαιοκαθολικών και Προτεσταντών	
Αγγλικανοί	
Δόγμα	Η σωτηρία της ψυχής είναι αποτέλεσμα μόνο της πίστης
	2 μυστήρια: βάπτισμα και θεία κοινωνία
Λατρεία	Άρνηση της λατρείας της Θεοτόκου και των Αγίων
	Δεν αναγνωρίζεται η δικαιοδοσία του πάπα
	Ανάγνωση της Βίβλου, άσματα και κηρύγματα
	Τελετές πομπώδεις
	Επίσκοποι,όχι καρδινάλιοι
	Επιτρέπεται ο γάμος των κληρικών

■ **Οι αντιδράσεις της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας**

Η ταχύτατη επιτυχία του Προτεσταντισμού ανάγκασε τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία να οργανώσει τη δική της μεταρρύθμιση, τη λεγόμενη **Αντιμεταρρύθμιση**. Στη Σύνοδο του Τρέντο (1545-1563) της Ιταλίας λήφθηκαν αποφάσεις για την ανασυγκρότηση της Εκκλησίας και δραστηκά μέτρα εναντίον της Μεταρρύθμισης.

Τα μέτρα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας κατά της Μεταρρύθμισης

- **Τα μοναχικά τάγματα**

Αναδιοργανώθηκαν τα μοναχικά τάγματα και ιδρύθηκαν νέα, που είχαν ως αποστολή να ενισχύσουν και να διαδώσουν τη ρωμαιοκαθολική πίστη. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούσαν διάφορα μέσα, όπως ήταν η ιδεολογική διαφώτιση (προπαγάνδα), η ίδρυση και η διαχείριση σχολείων, νοσοκομείων και η έκδοση βιβλίων.

- **Ιερά Εξέταση**

Η Ιερά Εξέταση απετέλεσε το κύριο κατασταλτικό μέτρο εναντίον των αιρέσεων. Αποτελούσε έναν ανακριτικό μηχανισμό, που είχε, σε συνεργασία με την κοσμική εξουσία, το δικαίωμα εξέτασης των υπόπτων για αίρεση, υποβάλλοντάς τους ακόμα και σε βασανιστήρια. Όσοι κρίνονταν ένοχοι και καταδικάζονταν σε θάνατο καίγονταν πάνω στην πυρά (autodafe).

- **Λογοκρισία**

Η συμβολή της τυπογραφίας στη διάδοση των μεταρρυθμιστικών ιδεών είχε αποφασιστική σημασία. Για το λόγο αυτό συγκροτήθηκε ένα συμβούλιο λογοκρισίας των βιβλίων που συνέτασσε κατάλογο απαγορευμένων βιβλίων (Index Librorum Prohibitorum).

Το εσωτερικό ενός καλβινικού ναού. Πίνακας του 1565.
Γενεύη, Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη.

■ Ποια διαφορά παρατηρείτε ως προς το διάκοσμο των δύο ναών; Ποια σκοπιμότητα εξυπηρετείται σε κάθε περίπτωση;

Στο πλαίσιο της ανανέωσης της Εκκλησίας κτίζονται καινούριοι επιβλητικοί ναοί σε ρυθμό μπαρόκ και με πλούσιο διάκοσμο. Στόχος είναι η προβολή της δύναμης της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και η επιβεβαίωση της υπεροχής του ρωμαιοκαθολικού δόγματος έναντι του προτεσταντισμού. Ταυτόχρονα, ενισχύεται η λατρεία της Θεοτόκου και πολλαπλασιάζονται οι εικόνες και οι τελετές, προκειμένου να διεγερθεί η ευαισθησία των πιστών.

Η εκκλησία του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη (Μπαλτακίνο - κουβούκλιο Αγίας Τράπεζας, 1624-1633.)

■ Η Ευρώπη μετά τη Μεταρρύθμιση

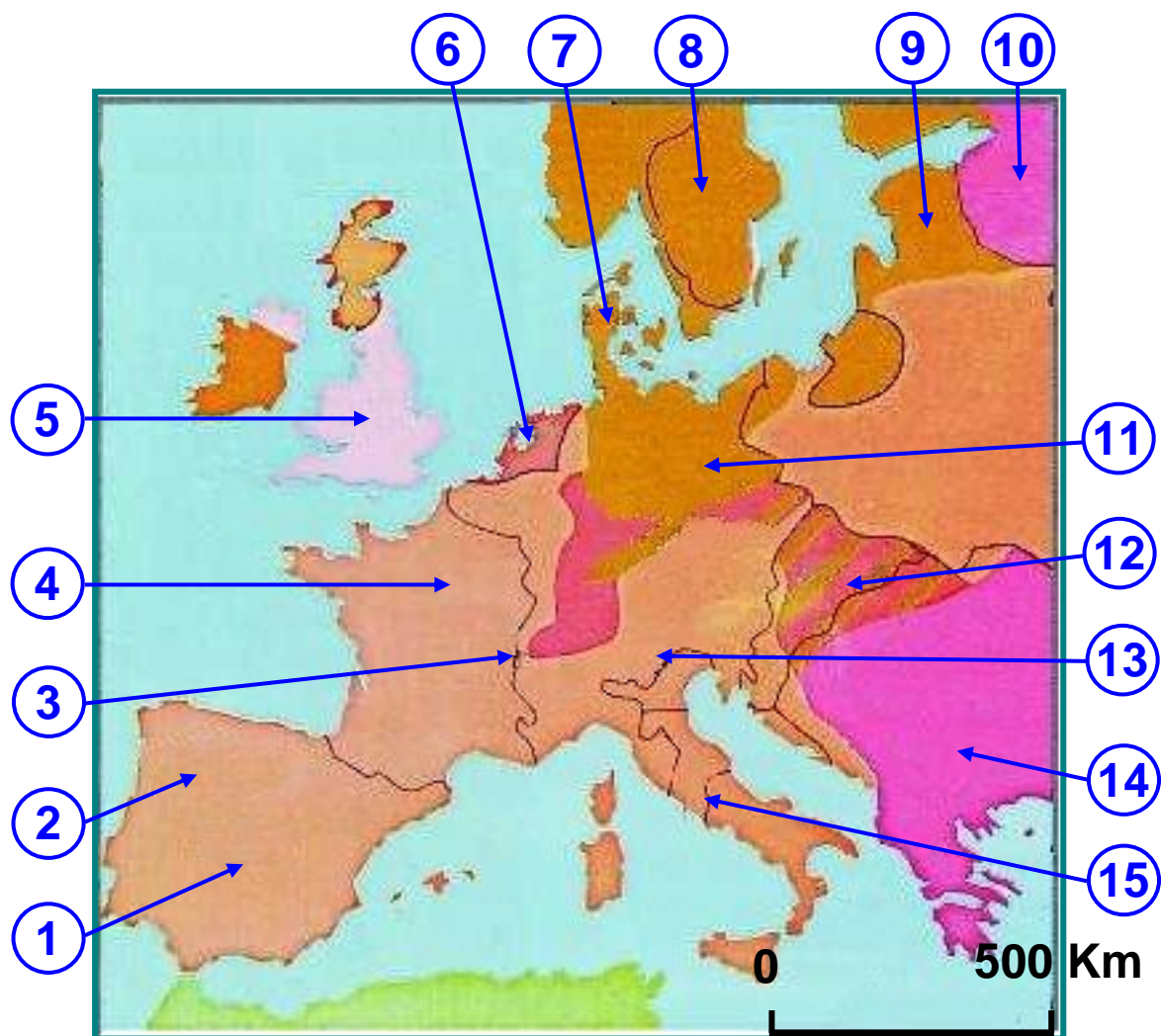
Έπειτα από ένα περίπου αιώνα μεταρρυθμίσεων η χριστιανική Ευρώπη είναι πνευματικά διαιρεμένη. Ο Προτεσταντισμός επικράτησε στη βόρεια Ευρώπη, ο Ρωμαιοκαθολικισμός διατήρησε τη δύναμή του στη νότια. Η Ορθοδοξία κυριαρχεί στον ελληνικό χώρο τα Βαλκάνια και τη Ρωσία.

Η προτεσταντική μεταρρύθμιση προκάλεσε, εκτός από θρησκευτικές, γενικότερες μεταβολές στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η μετάφραση της Βίβλου σε εθνικές γλώσσες συνέβαλε στην ανάπτυξη των εθνικών λογοτεχνιών και στη σφυρηλάτηση της εθνικής συνείδησης. Εξάλλου, η απελευθέρωση των δημιουργικών δυνάμεων του ανθρώπου δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την εξέλιξη των επιστημών, τον εκδημοκρατισμό των θεσμών, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ελευθερία.

ΚΡΑΤΗ	
1. ΙΣΠΑΝΙΑ	9. ΠΟΛΩΝΙΑ
2. ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	10. ΡΩΣΙΑ
3. ΓΕΝΕΥΗ	11. ΑΓΙΑ ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
4. ΓΑΛΛΙΑ	12. ΟΥΓΓΑΡΙΑ
5. ΑΓΓΛΙΑ	13. ΤΡΕΝΤΟ
6. ΟΛΛΑΝΔΙΑ	14. ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
7. ΔΑΝΙΑ	15. ΡΩΜΗ
8. ΣΟΥΗΔΙΑ	

(ο χάρτης στην επόμενη σελίδα)

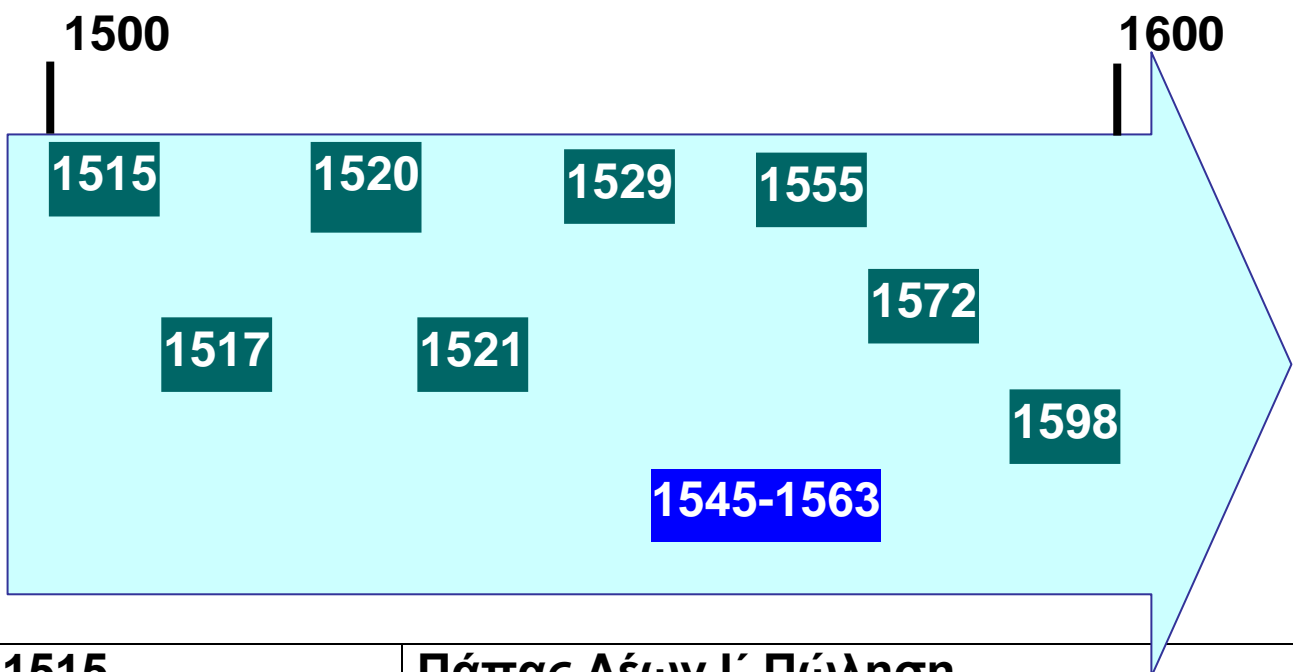

Ο θρησκευτικός χάρτης της Ευρώπης στα τέλη του 16ου αιώνα

	Λουθηριανοί
	Καλβινιστές
	Αγγλικανοί
	Καθολικοί
	Χριστιανικοί Ορθόδοξοι
	Μουσουλμάνοι

Ερωτήσεις

1. Συζήτησε με τους συμμαθητές σου τα μέσα που χρησιμοποίησε η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία για να επιβάλει τη θρησκευτική αντιμεταρρύθμιση στις χώρες της Ευρώπης; (άξονες αναφοράς: θρησκεία, κοινωνία, πολιτική, τέχνη. Αξιοποίηση των γνώσεων από τα αντίστοιχα μαθήματα: θρησκευτικά, κοινωνική και πολιτική αγωγή, αισθητική αγωγή).

1515	Πάπας Λέων Ι΄ Πώληση Συγχωροχαρτιών
1517	95 Θέσεις Λουθήρου
1520	Αφορισμός Καύση της Βούλας
1521	Καταδίκη του Λουθήρου
1529	Καταδίκη του Λουθηρανισμού
1545-1563	Σύνοδος του Τρέντο
1555	Ειρήνη της Αυγούστας
1572	Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου
1598	Διάταγμα της Νάντης

4. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 15ο ως το 18ο αι.

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Εθνικές μοναρχίες, συνθήκη της Βεστφαλίας (1648), απολυταρχία, κοινοβούλιο, διαφωτισμός, μερκαντισμός – προστατευτισμός, βιομηχανική επανάσταση, κοινωνικές τάξεις

■ Η Ευρώπη των κρατών

• Ανάδυση των εθνικών μοναρχιών

Η Ευρώπη είναι διαιρεμένη από το Μεσαίωνα σε πολλές μικρότερες ή μεγαλύτερες ηγεμονίες και κράτη. Μέσα από τις συγκρούσεις, το άνοιγμα προς τον κόσμο και την ενίσχυση της βασιλικής εξουσίας αρχίζει να αναδύεται βαθμιαία η αντίληψη για το έθνος – κράτος που θα λάβει συγκεκριμένη μορφή το 19ο αιώνα. Οι ηγεμόνες στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν ομοιογενή κράτη και να αποκτήσουν ισχύ καταπολεμούν κάθε δραστηριότητα που θεωρείται διασπαστικό στοιχείο.

• Θρησκευτική πολιτική

Στο πλαίσιο της πολιτικής αυτής εντάσσεται και η εχθρική στάση έναντι των προτεσταντών, που συνεχίστηκε και το 17ο αιώνα.

Στη Γερμανία, ιδιαίτερα αιματηρός υπήρξε ο τριακονταετής πόλεμος (1618-1648) μεταξύ προτεσταντών και ρωμαιοκαθολικών, ο οποίος όμως αυτή τη φορά, έλαβε πανευρωπαϊκές διαστάσεις. Η **Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648)** έβαλε τέλος στη σύγκρουση αυτή, που σηματοδότησε οριστικά και τη συρρίκνωση της δύναμης του γερμανού αυτοκράτορα. Στην Αυστρία

οι ηγεμόνες καταδίωξαν τους προτεστάντες και ο βασιλιάς της Γαλλίας Λουδοβίκος ΙΔ΄ απαγόρευσε (1685) τον προτεσταντισμό, ανακαλώντας το Διάταγμα της Νάντης.

Από τις αρχές, όμως, του 18ου αιώνα, τα κράτη ακολουθούν μια πολιτική πιο ανεκτική και τα θρησκευτικά ζητήματα περιέρχονται σε δευτερεύουσα μοίρα.

- Ανταγωνισμοί

Η κύρια, όμως, αιτία των ενδοευρωπαϊκών συγκρούσεων δεν εντοπίζεται ασφαλώς στις θρησκευτικές διαμάχες αλλά στην προσπάθεια των κρατών να αποκτήσουν οικονομική ισχύ, κυρίαρχη θέση στην Ευρώπη και παγκόσμια υπεροχή. Η πολιτική αυτή όξυνε τους ανταγωνισμούς μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και, κυρίως, μεταξύ της Αγγλίας και της Γαλλίας.

Η φρίκη του πολέμου

Μόλις αυτοί οι καβαλάρηδες έφτασαν στο σπίτι μας, το πρώτο πράγμα που έκαναν ήταν να δέσουν τα άλογά τους. Ύστερα ο καθένας επιδόθηκε στο έργο του, να μην αφήσει δηλαδή τίποτα όρθιο, να λεηλατήσει τα πάντα. Ενώ μερικοί έσφαζαν τα ζώα και τα έψηναν, άλλοι έκαναν το σπίτι άνω – κάτω [...]. Άλλοι άρπαζαν ό,τι έβρισκαν μπροστά τους, άλλοι γκρέμιζαν τις πόρτες και τα παράθυρα, [...] έκαιγαν τα στρώματα, τα τραπέζια, τις καρέκλες και τους πάγκους [...]. Άλλοι έριξαν ένα χωρικό σε πυρωμένο φούρνο και έναν άλλο τον έσερναν με τη θηλιά στο λαιμό [...] Για να μη μακρηγορώ, καθένας από τους στρατιώτες εφεύρισκε ένα νέο είδος βασανισμού για τους δυστυχείς αυτούς χωρικούς.

H. J. C. von Grimmelshausen, Les aventures de Simplicius Simplicissimus, 1668, Παρίσι, Aubier, 1988, 34-35.

- Ποια είναι τα θύματα του πολέμου;
- Από πού φαίνεται ότι οι στρατιώτες αυτοί δεν υπηρετούν κάποια ιδεολογία;

• Η Ευρώπη και η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Στο μεταξύ οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες έπρεπε να αντιμετωπίσουν ένα κοινό εξωτερικό εχθρό, τους Οθωμανούς Τούρκους. Οι τελευταίοι μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453) προέλασαν προς την κεντρική Ευρώπη και πολιορκήσαν ανεπιτυχώς τη Βιέννη δύο φορές, το 1529 και το 1683. Έκτοτε, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποχωρεί συνεχώς από τα ευρωπαϊκά εδάφη και τη σκυτάλη του αντιοθωμανικού πολέμου αναλαμβάνει μια νέα ανερχόμενη δύναμη, η Ρωσία.

Η πολιορκία της Βιέννης και τα κρουασάν

Μόλις έγινε γνωστό ότι οι Τούρκοι που πολιορκούσαν τη Βιέννη το 1683 άρχισαν να υποχωρούν, ένας ζαχαροπλάστης είχε την εξής φαεινή ιδέα: για τον εορτασμό της ευχάριστης είδησης κατασκεύασε γλυκά σε σχήμα ημισελήνου (croissant: ημισέληνος, σημαία των Τούρκων), δηλ. τα γνωστά μας κρουασάν και έκανε χρυσές δουλειές.

Παράλληλα προς τα πολεμικά γεγονότα οι ευρωπαϊκές χώρες, με πρώτη τη Γαλλία (1535), συνάπτουν η μία μετά την άλλη προνομιακές εμπορικές συμφωνίες με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τις λεγόμενες **Διομολογήσεις***.

■ Ο θρίαμβος της απολυταρχίας και οι πρώτοι κλονισμοί

Οι νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν το 16ο αι. ευνόησαν στην Ευρώπη τη βαθμιαία εδραίωση της **απόλυτης μοναρχίας ή απολυταρχίας***. Το πολιτειακό αυτό σύστημα θριάμβευσε με τη συνεργασία των ηγεμόνων και των αστών σε βάρος των φυγόκεντρων δυνάμεων που αντιπροσώπευαν οι ευγενείς και οι τοπικές διοικήσεις. Η απολυταρχία απλώθηκε σε μεγάλο μέρος της Ευρώπης με πολλές παραλλαγές.

• Γαλλία

Στη Γαλλία ο απολυταρχισμός φθάνει στο απόγειό του με το Λουδοβίκος ΙΔ΄ (1638-1715), που θεωρεί τον εαυτό του αντιπρόσωπο του Θεού στο βασίλειο του. Με γνώμονα τη βασική αρχή του **ένας βασιλιάς, μία πίστη, ένας νόμος** ασκεί απόλυτο έλεγχο σε όλους τους τομείς της κρατικής δραστηριότητας και ταυτίζει το κράτος με το βασιλικό αξίωμα.

Ο βασιλιάς, αντιπρόσωπος του Θεού

Κάθε εξουσία πηγάζει από το Θεό. Ο βασιλιάς, είπε ο Απόστολος Πέτρος, είναι λειτουργός του Θεού. Επομένως, οι βασιλείς ενεργούν ως λειτουργοί του Θεού και ως αντιπρόσωποί του πάνω στη γη. Μέσω αυτών ο Θεός ασκεί την κυριαρχία του. Γι' αυτό ακριβώς ο βασιλικός θρόνος δεν είναι θρόνος ανθρώπου αλλά ο θρόνος του Θεού. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι

το πρόσωπο του βασιλιά είναι ιερό και, επομένως, κάθε εναντίον του επιβουλή είναι ιεροσυλία. Πρέπει να υπακούμε στο βασιλιά με θρησκευτική ευλάβεια και συνείδηση.

I. Μποσουέ (J. Bossuet 1627-1704), Πολιτικές Σκέψεις 1670., στο: EuroDocs Weaver: Richard Hacken, European Studies Bibliographer, Harold B. Lee Library, Brigham Young University, Provo, Utah, USA

- Γιατί ο Μποσουέ απορρίπτει οποιαδήποτε αντίδραση κατά του μονάρχη;

Λαός, ο μόνος κυρίαρχος

Όλοι οι άνθρωποι είναι από τη φύση ελεύθεροι και ίσοι [...]. Έχουν εμπιστευθεί με συμφωνία στην εκτελεστική εξουσία τη διακυβέρνηση [...]. Η εκτελεστική εξουσία παραβιάζει την υποχρέωσή της αυτή, όταν προσπαθεί να επιβάλει αυθαίρετα τη βούλησή της [...]. Τότε, ο λαός ως ανώτατη εξουσία, έχει το δικαίωμα να αντιδράσει και να εγκαθιδρύσει ένα νέο πολιτικό σύστημα.

Τζον Λοκ (John Locke 1632-1704), Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνή-σεως, στο Paul Halsal, Modern History Source Book, John Locke, Second Treatise on Government(1690), 1998, 240-243.

- Ποια γεγονότα ενέπνευσαν αυτή τη θεωρία;
- Γιατί το κείμενο αυτό έχει διαχρονικό και πανανθρώπινο χαρακτήρα;

Κατά την περίοδο αυτή ο πολιτικός και κοινωνικός βίος της χώρας γνωρίζει κρίση. Πολλές από τις δομές του απολυταρχικού καθεστώτος θεωρούνται ότι

πλήττουν τα συμφέροντα όχι μόνο της αστικής τάξης αλλά και των αγροτών καθώς και μερίδας της αριστοκρατίας. Η επιδίωξη ριζικών αλλαγών εκφράζεται με το κίνημα του Διαφωτισμού* (1688-1789) και κορυφώνεται προς το τέλος του αιώνα με τη Γαλλική Επανάσταση (1789).

- Αγγλία

Στην Αγγλία η μοναρχία ήταν παραδοσιακά ηπιότερη, γιατί ίσχυαν περιορισμοί στην εξουσία του βασιλιά. Έτσι, η προσπάθεια ορισμένων βασιλέων να προχωρήσουν σε θρησκευτικές διώξεις, παραμερισμό του κοινοβουλίου και άσκηση απολυταρχικής διακυβέρνησης προκάλεσε εμφύλιο πόλεμο (1642-1649) και είχε ως αποτέλεσμα την κατάργηση της βασιλείας. Ο επικεφαλής των αντιμοναρχικών δυνάμεων Όλιβερ Κρόμβελ κυβέρνησε δικτατορικά τη Δημοκρατία της Αγγλίας, της Ιρλανδίας και της Σκοτίας μέχρι το θάνατο του, το 1659.

Ο Νόμος περί Προσωπικής Ασφάλειας (Habeas Corpus: να έχεις το σώμα σου) 1679 (απόσπασμα)

Κάθε φορά που υποβάλλεται αίτημα περί Προσωπικής Ασφάλειας σε κάποιον αξιωματούχο ή δεσμοφύλακα ή οποιονδήποτε άλλον υπεύθυνο για τη φρούρηση ενός ατόμου που βρίσκεται φυλακισμένο για τέλεση εγκλήματος ή ύποπτο για τέλεση εγκλήματος, τότε ο αξιωματούχος αυτός ή ο δεσμοφύλακας ή οποιοσδήποτε άλλος υπεύθυνος οφείλει, σύμφωνα με το περιεχόμενο του παρόντος νόμου ή να το απελευθερώσει [...] ή να το παρουσιάσει εντός τριών ημερών στο αρμόδιο δικαστήριο.

Paul Halsal, Modern History Source Book, Habeas Corpus Act, 1679, 1998, 2-3.

- **Γιατί ο νόμος αυτός αποτελεί ένα νέο βήμα που προστατεύει τις ατομικές ελευθερίες; Τι ισχύει σήμερα (στην Ελλάδα); Να συμβουλευθείτε το βιβλίο της πολιτικής και κοινωνικής αγωγής.**

Η μοναρχία αποκαταστάθηκε στη συνέχεια αλλά έχανε συνεχώς τη δύναμή της προς όφελος του κοινοβουλίου. Μετά το νόμο περί Προσωπικής Ασφάλειας (Habeas Corpus* 1679) που θεμελίωνε τις ατομικές ελευθερίες, μια άλλη πραξικοπηματική ενέργεια του βασιλιά προκάλεσε την Ένδοξη Επανάσταση* (1688). Με αυτήν η αστική τάξη κατόρθωσε να επιβληθεί και να επικρατήσει στην πολιτική σκηνή, επιβάλλοντας τη συνταγματική μοναρχία και τον κοινοβουλευτισμό. Τέλος, ένα χρόνο αργότερα η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων (1689) προσδιόριζε ακριβέστερα τα όρια της βασιλικής εξουσίας.

■ Δημογραφική εξέλιξη

Κατά το 17ο αιώνα η Ευρώπη με τα 100 εκατομμύρια κατοίκους είναι η περισσότερο πυκνοκατοικημένη μένη περιοχή της γης μετά τη χερσόνησο της Ινδίας και την Κίνα. Ο πληθυσμός είναι περίπου στατικός, αλλά από τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα αυξάνεται κανονικά.

Το Αγγλικό Κοινοβούλιο συνεδριάζει (1641).
Πίνακας του Τζον Σίγκλεντον Κόπλεϊ

**Διακήρυξη των Δικαιωμάτων (Bill of Rights), 1689
(άρθρα 1,2,4,8,9)**

Οι πνευματικοί και οι κοσμικοί άρχοντες καθώς και οι Κοινότητες που αποτελούν την πλήρη και ελεύθερη έκφραση του έθνους [...] διακηρύττουν[...] με σκοπό να δικαιώσουν και να ενισχύσουν τα παλιά δικαιώματα και ελευθερίες τους, ότι:

1. Το βασιλικό δικαίωμα να αναστέλλονται και να ακυρώνονται οι νόμοι χωρίς τη συγκατάθεση του κοινοβουλίου, είναι παράνομο.
2. Το βασιλικό δικαίωμα να εκδίδονται και να εκτελούνται νόμοι, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, είναι παράνομο[...].

4. Κάθε χρηματική δαπάνη για λογαριασμό του στέμματος, με το πρόσχημα βασιλικού προνομίου, χωρίς τη συγκατάθεση του Κοινοβουλίου, είναι παράνομη[...].

8. Οι εκλογές των αντιπροσώπων του Κοινοβουλίου πρέπει να είναι ελεύθερες.

9. Οι απόψεις των αντιπροσώπων και οι συζητήσεις που γίνονται στο κοινοβούλιο δεν υπόκεινται σε καμία δίωξη.

**Eyre and Spottiswoode (ed.) The statutes,
Λονδίνο 1871, τ. 2, 10-11**

- Ποια ελευθερία καθιερώνεται με το άρθρο 9;
- Πώς τα παραπάνω άρθρα θεμελιώνουν το πολίτευμα της κοινοβουλευτικής μοναρχίας;
- Αντλώντας πληροφορίες από το μάθημα της Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής(Γ' Γυμνασίου), να εξετάσετε αν ισχύουν παρόμοιες διατάξεις σήμερα;

Η αύξηση αυτή οφείλεται στην ελάττωση της θνησιμότητας λόγω της βελτίωσης των εσοδειών, της σπανιότερης εμφάνισης επιδημιών και των λιγότερο θανατηφόρων πολέμων. Η δημογραφική εξέλιξη οδηγεί με τη σειρά της στην αύξηση της ζήτησης και δημιουργεί νέες ανάγκες, τις οποίες πρέπει να ικανοποιήσουν οι παραγωγοί.

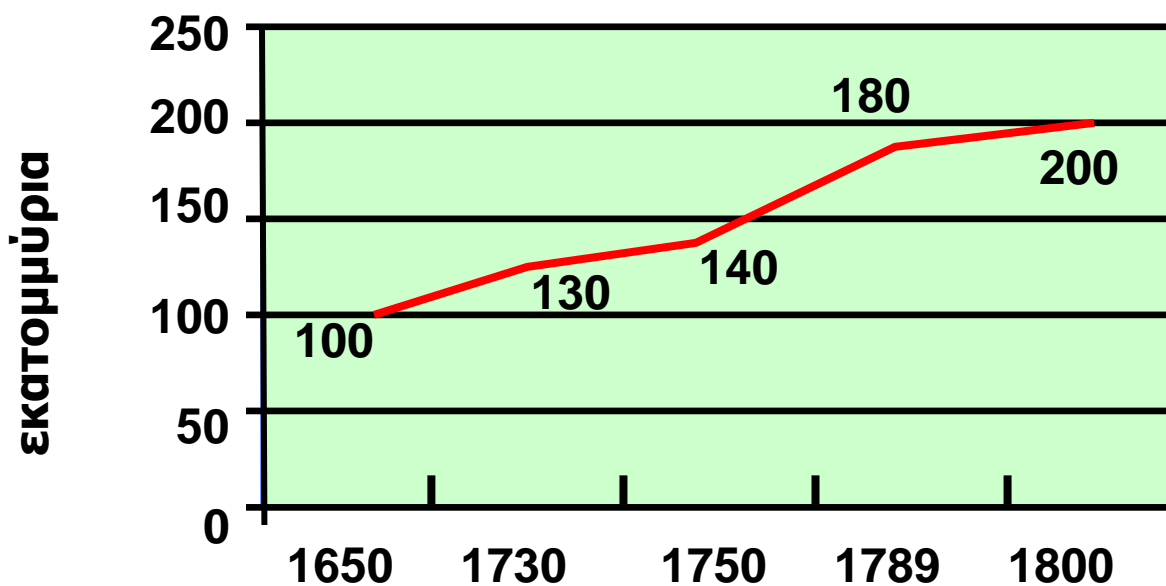
■ Οικονομικές εξελίξεις

- Από την παραδοσιακή γεωργία σε μια αγροτική επανάσταση

Περί το 90% του πληθυσμού ζει στο ύπαιθρο και από αυτούς οι περισσότεροι ασχολούνται με τη γεωργία. Από το 18ο αιώνα αρχίζουν να

χρησιμοποιούνται νέες καλλιεργητικές τεχνικές που βελτιώνουν τη γεωργική απόδοση. Παράλληλα, ο αγροτικός πληθυσμός αρχίζει να μειώνεται, καθώς πολλοί αναζητούν εργασία στις βιοτεχνίες και, αργότερα, στις βιομηχανίες των πόλεων.

Ο πληθυσμός της Ευρώπης 1650-1800

Πηγή: Carlo M. Cipolla, *The Fontana Economic History of Europe*, t. 3, Fontana Collins, 1973, σ. 27-28. F, Braudel, *Υλικός Πολιτισμός, οικονομία, καπιταλισμός*, τ. Α', Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995, 32.

■ Ποια είναι η εξέλιξη του πληθυσμού της Ευρώπης; Ποιοι παράγοντες την καθορίζουν;

• Από τη βιοτεχνία στη βιομηχανία

Μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα οι βιοτεχνίες έχουν παραδοσιακό χαρακτήρα, στηρίζονται δηλαδή σε οικογενειακά κεφάλαια και έχουν τοπικό χαρακτήρα. Αλλά με την εκμηχάνιση, δηλ. τη χρήση μηχανών, και

στη συνέχεια τη χρησιμοποίηση γαιάνθρακα και ατμού μεταβάλλονται σε βιομηχανίες με πολλαπλάσια κεφάλαια. Ο μεταποιητικός τομέας, δηλ. η βιοτεχνία και η βιομηχανία, με αιχμή την υφαντουργία και τη μεταλλουργία, αποτελούν βασικό άξονα της οικονομικής πολιτικής των χωρών της Ευρώπης.

- Εμπόριο

Οι θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι, που βρίσκονταν αρχικά στα χέρια των Πορτογάλων και των Ισπανών, πέρασαν από το 17ο αιώνα στους Ολλανδούς, τους Άγγλους και τους Γάλλους. Το μεγάλο ατλαντικό εμπόριο με τις αποικίες της Αμερικής γνωρίζει μεγάλη άνθηση, αλλά η πλέον προσοδοφόρα εμπορική δραστηριότητα είναι για τους Ευρωπαίους το λεγόμενο **τριγωνικό εμπόριο**, γιατί διεξάγεται σε τρεις φάσεις μεταξύ Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής: Οι Ευρωπαίοι μεταφέρουν στην Αφρική μικροεμπορεύματα, από εκεί αγοράζουν σκλάβους που τους ανταλλάζουν στην Αμερική με αποικιακά προϊόντα (ζάχαρη, καφέ κ.ά.), τα οποία στη συνέχεια μεταφέρουν στην Ευρώπη.

Οι ευρωπαϊκές χώρες εισάγουν πρώτες ύλες, καρυκεύματα και άλλα αποικιακά προϊόντα, ενώ οι εξαγωγές συνίστανται σε βιομηχανικά προϊόντα, κυρίως υφάσματα και είδη μεταλλουργίας. Το 18ο αιώνα η Αγγλία καρπώνεται το μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς και κατέχει το 26% του ευρωπαϊκού εμπορικού στόλου και ακολουθεί η Γαλλία που συγκεντρώνει το 21%.

Ωστόσο, οι ενδοευρωπαϊκές εμπορικές σχέσεις είναι περιορισμένες κατά το 16ο και 17ο αιώνα, γιατί οι χώρες ακολουθώντας την πολιτική του **μερκαντιλισμού** ή **προστατευτισμού*** ενισχύουν τις εξαγωγές και αποθαρρύνουν με διάφορα μέτρα τις εισαγωγές. Από

το 18ο όμως αιώνα η πολιτική αυτή εγκαταλείπεται σταδιακά κάτω από την πίεση της οικονομικής σκέψης του Διαφωτισμού που ζητούσε ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα.

Με πυρακτωμένο σίδηρο

Το 18ο αιώνα, το δουλεμπορικό πλοίο φέρνει στην Αφρική ράβδους σιδήρου, χάντρες, υφάσματα [...]. Σε αντάλλαγμα όλων αυτών των ειδών λαϊκής κατανάλωσης ζητά σκλάβους.

Οι σκλάβοι στοιβάζονται στην ακτή, αφού πρώτα ελεγχθεί η φυσική τους κατάσταση [...]. Μόλις οι μαύροι αγοραστούν μαρκάρονται με πυρακτωμένο σίδηρο με τα αρχικά του ιδιοκτήτη και μετά τους μπαρκάρουν. Ξυρισμένοι και γυμνοί κοιμούνται ο ένας πάνω στον άλλο μέσα σε ακαθαρσίες.

Καθώς το ταξίδι διαρκεί δύο μήνες, τα αφεντικά αποδίδουν το θάνατο πολλών σκλάβων σε επιδημία!

Πριν από την άφιξη του πλοίου στο λιμάνι, οι άρρωστοι πετάγονται στη θάλασσα. Τους άλλους τους παραταΐζουν και τους ντοπάρουν, για να φαίνονται σε καλή κατάσταση.

Έπειτα νέα αφεντικά. Και όταν ο σκλάβος αγοραστεί από κάποιον αφέντη της Βραζιλίας, της Κούβας ή της νότιας Αμερικής, ο Γολγοθάς τους δεν έχει τελειώσει.

Από το βιβλίο του J. Ki - Zerbo, Histoire de l' Afrique Noire, 1978, 23.

■ **Να περιγράψετε ακριβώς σε τι συνίσταται το τριγωνικό εμπόριο (σε συνδυασμό με το χάρτη).**

- Η βιομηχανική επανάσταση

Οι παραπάνω οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές μεταβολές διαμόρφωσαν τις κατάλληλες συνθήκες για ραγδαίες εξελίξεις το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε **Βιομηχανική Επανάσταση***, επειδή έφερε επαναστατικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Η ριζική αυτή μεταβολή ξεκίνησε πρώτα από την Αγγλία και επεκτάθηκε κατά το 19ο αιώνα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

- Η κοινωνία των εξελίξεων και των ανισοτήτων

Οι μεγάλοι ιδιοκτήτες της γης (ευγενείς, κλήρος και αστοί) απολαμβάνουν εισοδήματα από τις ιδιοκτησίες τους και εισπράττουν, επίσης, φόρους από τους χωρικούς. Στη δυτική Ευρώπη οι χωρικοί είναι ελεύθεροι, ενώ στην ανατολική είναι δουλοπάροικοι και υποβάλλονται σε αγγαρείες και βαρύτερη φορολογία.

Τα οφέλη από τις οικονομικές μεταβολές καρπώνεται η αστική τάξη, η οποία συνεχώς ισχυροποιείται και γίνεται η κυρίαρχη δύναμη των εξελίξεων στη δυτική Ευρώπη. Ο υπόλοιπος πληθυσμός, δηλαδή οι αγρότες, οι χωρικοί και τα ασθενέστερα στρώματα των πόλεων (εργάτες, μικροεπαγγελματίες και άλλοι) ζουν σε άθλιες συνθήκες και δεν έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν ακόμα και τα απολύτως αναγκαία.

Έτσι, η κοινωνία διακρίνεται σε τρεις τάξεις με ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη χώρα. Κυριότερο χαρακτηριστικό της κοινωνίας αυτής είναι η άνιση κατανομή του πλούτου.

Ο οικονομικός προγραμματισμός ενός αγροτικού εργάτη

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Βωμπάν ο οικονομικός προγραμματισμός ενός αγροτικού εργάτη έχει έσοδα 90 λίρες και 10 λεπτά. Πληρώνει 14 λίρες και 16 λεπτά για φόρους. Δαπανά 60 λεπτά για να αγοράσει δημητριακά που είναι η βάση της διατροφής. Του μένουν 15 λίρες και 4 λεπτά.

Αυτές οι 15 λίρες και τα 4 λεπτά δε θα του φτάσουν για πολύ, εκτός αν συμπληρώνει τον κενό χρόνο του με μικρεμπόριο και η γυναίκα του συμβάλλει στα έξοδα με ράψιμο, πλέξιμο, με την περιποίηση ενός μικρού κήπου, με την εκτροφή μερικών πουλερικών...

Και, αν δεν έχει και κανένα μικρό κομμάτι γης να το καλλιεργεί, θα είναι δύσκολο να επιβιώσει[...]. Και αν έχει, αντί για δύο, τέσσερα παιδιά, θα είναι ακόμα χειρότερα, μέχρις ότου μεγαλώσουν για να κερδίζουν μόνα τους το ψωμί τους. Έτσι, όπως και να πάρουμε τα πράγματα, είναι βέβαιο ότι πάντοτε θα υπάρχει πολύς πόνος μέχρι να βγάλει το χρόνο.

**Σεμπαστιάν Βωμπάν (Sebastian Vauban 1633-1707),
Βασιλική Δεκάτη, 1707. Παρίσι,
Εθνικά Αρχεία της Γαλλίας.**

■ Βρείτε τις λεπτομέρειες που προσδιορίζουν την καθημερινή ζωή ενός αγροτικού εργάτη και ενός ευγενή.

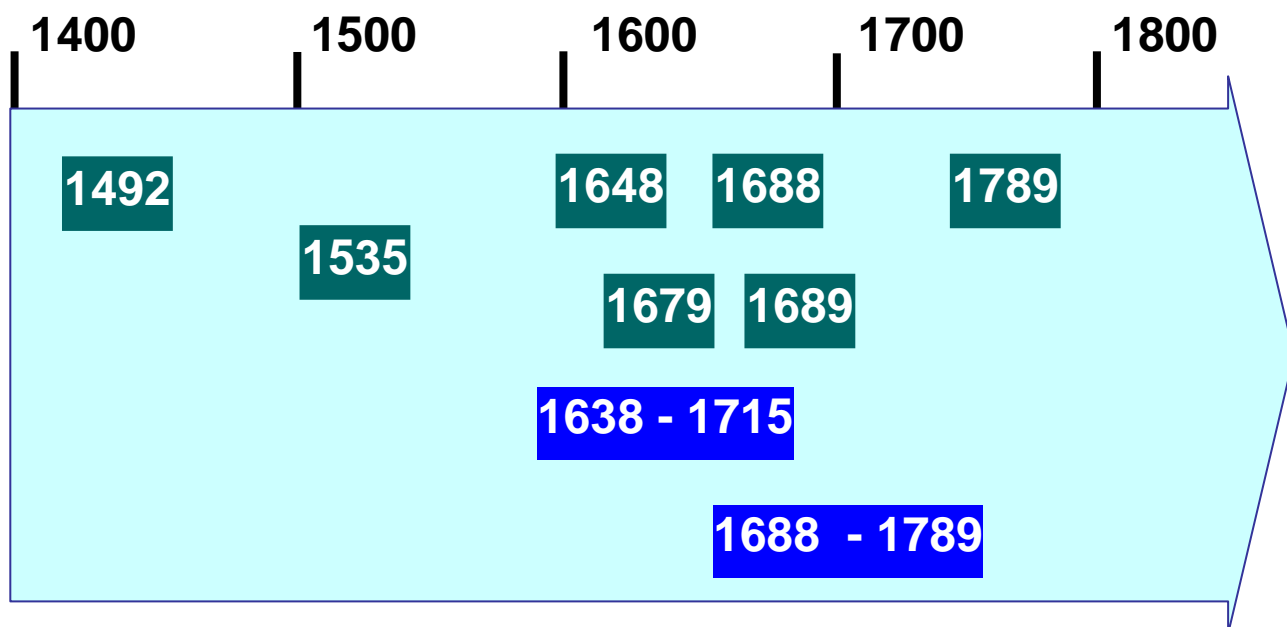
Ερωτήσεις

1. Με αφετηρία τα παραθέματα για τα πολιτεύματα, να συζητήσεις με τους συμμαθητές σου τις απόψεις για το ρόλο του ανώτατου άρχοντα (βασιλιά, προέδρου), της εκτελεστικής εξουσίας (βασιλιά, προέδρου,

πρωθυπουργού – κυβέρνησης) και του κοινοβουλίου κατά το 18ο αιώνα και σήμερα.

2. Με αφετηρία το παράθεμα για το δουλεμπόριο, να εξετάσετε σε ομάδες τη μορφή ή τις μορφές που έχει λάβει σήμερα το πρόβλημα αυτό. Γιατί δεν εκλείπουν τέτοιου είδους προβλήματα;

3. Να συγκρίνετε τις διομολογήσεις με τα εμπορικά προνόμια που παραχώρησε το Βυζάντιο στους Βενετούς ως προς τις επιπτώσεις που είχαν για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Βυζάντιο αντίστοιχα.

1492	Ανακάλυψη της Αμερικής
1535	Διομολογήσεις
1648	Συνθήκη της Βεστφαλίας
1679	Νόμος περί Προσωπικής Ασφάλειας
1638-1715	Θρίαμβος της Απολυταρχίας, Λουδοβίκος ΙΔ΄
1688	Ένδοξη Επανάσταση
1689	Διακήρυξη Δικαιωμάτων
1688-1789	Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός
1789	Γαλλική Επανάσταση

5. Εξελίξεις στα Γράμματα, τις Επιστήμες και τις Τέχνες κατά το 17ο και 18ο αιώνα

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Κλασικισμός, ρομαντισμός, ορθολογισμός, εμπειρισμός, εφευρέσεις, ατμομηχανή, μπαρόκ, κλασικισμός – νεοκλασικισμός, ροκοκό.

■ Εξελίξεις στα Γράμματα και τις Επιστήμες

• Λογοτεχνία

Η πνευματική και καλλιτεχνική δραστηριότητα γνώρισε μεγάλη άνθηση κατά το 17ο αιώνα ή αιώνα του Λουδοβίκου ΙΔ' (1638-1715). Η γαλλική λογοτεχνία ακολουθώντας τον κλασικισμό*, παράγει έργα διαχρονικά με θεματογραφία κλασική ή σύγχρονη. Ο Μολιέρος (1622-1753), ένας από τους σημαντικότερους συγγραφείς της περιόδου αυτής, διακωμωδεί την ανερχόμενη αστική τάξη της εποχής του (Αρχοντοχωριάτης). Η λογοτεχνική παραγωγή συνεχίζεται στη Γαλλία και κατά το 18ο αιώνα με τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού, ενώ προς το τέλος του αιώνα αυτού εμφανίζεται ο ρομαντισμός*.

Στην Αγγλία κυριαρχούν κατά την περίοδο αυτή ρεαλιστικές και ανθρωποκεντρικές τάσεις, ενώ στη Γερμανία δίνεται έμφαση στο συναίσθημα και στην παράδοση. Κορυφαίοι γερμανοί συγγραφείς της περιόδου αυτής θεωρούνται ο Γκαίτε (1749-1832) με αντιπροσωπευτικό έργο τον Φάουστ, και ο Σίλλερ (1759-1805).

• Επιστημονική Σκέψη – Διαφωτισμός

Το δρόμο για τη νεότερη επιστήμη, που άνοιξε ο Βάκωνας, συνέχισε ο γάλλος Ρενέ Ντεκάρτ (1596-1650)

που θεμελίωσε τον ορθολογισμό*, υποστηρίζοντας ότι η κύρια πηγή της κάθε αλήθειας είναι η λογική απόδειξη. Τον ορθολογισμό, επίσης, και τον εμπειρισμό* χρησιμοποίησε ο άγγλος φιλόσοφος Τζον Λοκ (1632-1704) ως βάση για την ερμηνεία και τη βελτίωση της κοινωνίας. Το επιστημονικό πνεύμα επιβάλλεται, όταν ο Ισαάκ Νεύτων (1643-1727) διατυπώνοντας το νόμο της παγκόσμιας έλξης (1687) έδειξε ότι ο κόσμος λειτουργεί με βάση ορισμένους σταθερούς νόμους.

Αυτός ο επιστημονικός στοχασμός γεννά την αισιοδοξία ότι η λογική και η εφαρμογή παρόμοιων νόμων στα κοινωνικά φαινόμενα θα φέρουν στον άνθρωπο την ελευθερία, την αρμονία και την ευημερία. Προβάλλεται έτσι, κατά το 18ο αιώνα, ένα γενικότερο αίτημα για βαθιές μεταβολές σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, το οποίο εντάσσεται στο κίνημα του Διαφωτισμού. Το κίνημα αυτό αποσκοπούσε στην αποδέσμευση της ανθρώπινης σκέψης από κάθε ιδεολογική, θρησκευτική ή φιλοσοφική προκατάληψη.

Οι σημαντικότεροι Διαφωτιστές

Βολταίρος (1694-1778)

Ρουσσό (1712-1788)

Μοντεσκιέ (1698-1755)

Ντιντερό (1713-1784)

Θέλει γαμπρό αριστοκράτη

(Ο Κλεόντης υποψήφιος γαμπρός, ζητάει το χέρι της κόρης του νεόπλουτου Γιορδάνη).

Γιορδάνης: Πριν σας δώσω απάντηση, κύριε, σας παρακαλώ να μου πείτε, αν είσαστε αριστοκράτης.

Κλεόντης: [...] σας λέω καθαρά πως δεν είμαι αριστοκράτης
Γιορδάνης: Το χέρι της, παλικάρι μου: η κόρη μου δεν κάνει για σας.
Κλεόντης: Ορίστε;
Γιορδάνης: Αριστοκράτης δεν είσαστε, την κόρη μου δεν την παίρνετε [..]

Απόσπασμα από τον Αρχοντοχωριάτη του Μολιέρου, στο: ΚΝΛ, Α' Λυκείου, σ. 386-387.

■ Ποια είναι η φιλοδοξία των νεόπλουτων;

• Επιστημονικές εφευρέσεις

Η επικράτηση του ορθολογισμού και του Εμπειρισμού συμβάλλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας. Η επιστημονική έρευνα συνεχίζεται αλλά κατά το 18ο αιώνα δίνεται περισσότερη έμφαση στην πρακτική εφαρμογή της. Η εφεύρεση του αλεξικέραυνου, του θερμόμετρου, του ηλεκτρικού συσσωρευτή (μπαταρίας) και του αερόστατου είναι μερικά από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα της εποχής. Η σημαντικότερη, όμως τεχνική εφεύρεση είναι η τελειοποίηση της ατμομηχανής (1769) από τον Σκότο Τζέιμς Βατ (1736-1819).

■ Οι εξελίξεις της εικαστικής τέχνης

Μέσο από τη θρησκευτική διαμάχη αναδύθηκε και κυριάρχησε κατά το 17ο αιώνα μια νέα καλλιτεχνική τεχνοτροπία, το μπαρόκ (από την πορτογαλική λέξη barocco: ακανόνιστο μαργαριτάρι). Γεννήθηκε στην Ιταλία ως προέκταση της αναγεννησιακής τέχνης και χρησιμοποιεί τις καμπύλες την πολυχρωμία, την κίνηση, την ψευδαίσθηση και την επιτηδευμένη διακόσμηση, για να εντυπωσιάσει και να συγκινήσει.

Το μπαρόκ αφού όλα τα είδη τέχνης και εμφανίζεται ως καλλιτεχνικός ρυθμός που χρησιμοποιήθηκε από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και τους ηγεμόνες, για να προβάλουν και να εξυμνήσουν το κύρος και την ισχύ τους.

Ρούμπενς, Τοπίο με ουράνιο τόξο. Ελαιογραφία σε ξύλο (περ.1635). Μόναχο, Παλαιά Πινακοθήκη.

■ Ποια χαρακτηριστικά του καλλιτέχνη μπορείτε να βρείτε στον πίνακα αυτό;

Μολονότι στην Ιταλία διακρίθηκαν αξιόλογοι καλλιτέχνες, όπως ο Καραβάτζιο (1573-1610), το μπαρόκ, βρήκε την ιδανική έκφρασή του στον Φλαμανδό (Κάτω Χώρες) ζωγράφο Πέτερ Πολ Ρούμπενς (1577-1640). Τα έργα του διακρίνονται για τη δυναμικότητα, τα έντονα

χρώματα και την αγάπη για τη ζωή. Φλαμανδός, επίσης, είναι και ο διάσημος για τις προσωπογραφίες του **Βαν Νταϊκ** (1599-1641). Ο Ολλανδός (Κάτω Χώρες) ο **Ρέμπραντ Βαν Ριν** (1606-1669) καθιερώθηκε ως ένας από τους μεγαλύτερους ζωγράφους, χάρη στην τεχνική της φωτοσκίασης και την ικανότητά του να αποδίδει τον ψυχικό κόσμο των προσώπων στο έργο του.

Στην Ισπανία αναδείχθηκαν κορυφαίοι ζωγράφοι ο **Ντιέγκο Βελάσκεθ** (1599-1660) και ο **Μουρίλλο** (1617-1682). Ο πρώτος φιλοτεχνεί έργα με θρησκευτικό και μυθολογικό περιεχόμενο, χρησιμοποιώντας με αριστοτεχνικό τρόπο φωτεινά χρώματα. Ο δεύτερος διακρίνεται για τις συνθέσεις με θέματα θρησκευτικά και από την καθημερινή ζωή, αξιοποιώντας αντιθετικούς φωτισμούς.

Το μπαρόκ διεισδύει αρχικά και στη Γαλλία, στη χώρα όμως αυτή επικρατεί τελικά ο κλασικισμός, ως έκφραση του μοναρχικού ιδεώδους του Λουδοβίκου ΙΔ΄. Χωρίς να παραμελείται η ζωγραφική που εκπροσωπείται επάξια από τον **Νικολά Πουσσέν** (1594-1665), η κλασική τέχνη αναδεικνύεται στην αρχιτεκτονική με το **Ανάκτορο των Βερσαλλιών**.

Η κοινωνία του 18ου αιώνα αναζητεί την άνεση και την ευχάριστη ατμόσφαιρα. Καρπός της τάσης αυτής είναι ο ρυθμός **ροκοκό** (από το rocaille: όστρακο) που κυριάρχησε στην Ευρώπη από το 1730 έως το 1780 περίπου. Γενικά η τεχνοτροπία αυτή χαρακτηρίζεται από τα έντονα διακοσμητικά στοιχεία, τη χάρη, την κομψότητα και την ευχάριστη ή ανέμελη ατμόσφαιρα. Ο κυριότερος εκπρόσωπος του γαλλικού ροκοκό στη ζωγραφική είναι ο **Ζαν Αντουάν Βατό** (1648-1721). Προς το τέλος του αιώνα (1780) το ροκοκό υποχωρεί και τη θέση του καταλαμβάνει ο **νεοκλασικισμός***. Χρησιμοποιήθηκε ως μέσο έκφρασης του αγώνα

των λαών για ελευθερία και δημοκρατία με κυριότερο εκπρόσωπο τον Ζακ Λουί Νταβίντ (1748-1825).

Βατό, Ταξίδι για τα Κύθηρα, Παρίσι 1717,
Ελαιογραφία σε μουσαμά. Παρίσι, Λούβρο.

■ Ποια χαρακτηριστικά του ροκοκό παρατηρείτε στον πίνακα;

■ Οι εξελίξεις στη Μουσική

Το 17ο αιώνα το μπαρόκ επιφέρει στη μουσική γόνιμες και ανανεωτικές εξελίξεις με τη δημιουργία του λυρικού θεάτρου, δηλαδή της όπερας* (μελοδράματος) και του ορατόριου*. Η όπερα πρωτοεμφανίστηκε το 1600 στη Φλωρεντία, έλαβε όμως την ολοκληρωμένη μορφή της το πρώτο μισό του 17ου αιώνα. Γενικότερα,

χάρη στους μεγάλους μουσουργούς παρατηρείται μεγάλη πρόοδος στη μουσική με τον εμπλουτισμό παλαιών και την επινόηση νέων μορφών σύνθεσης.

Μεγάλοι μουσουργοί

Κλαούντιο Μοντεβέρντι (1567-1643)

Σαν Μπατιστ Λουλί (1632-1687)

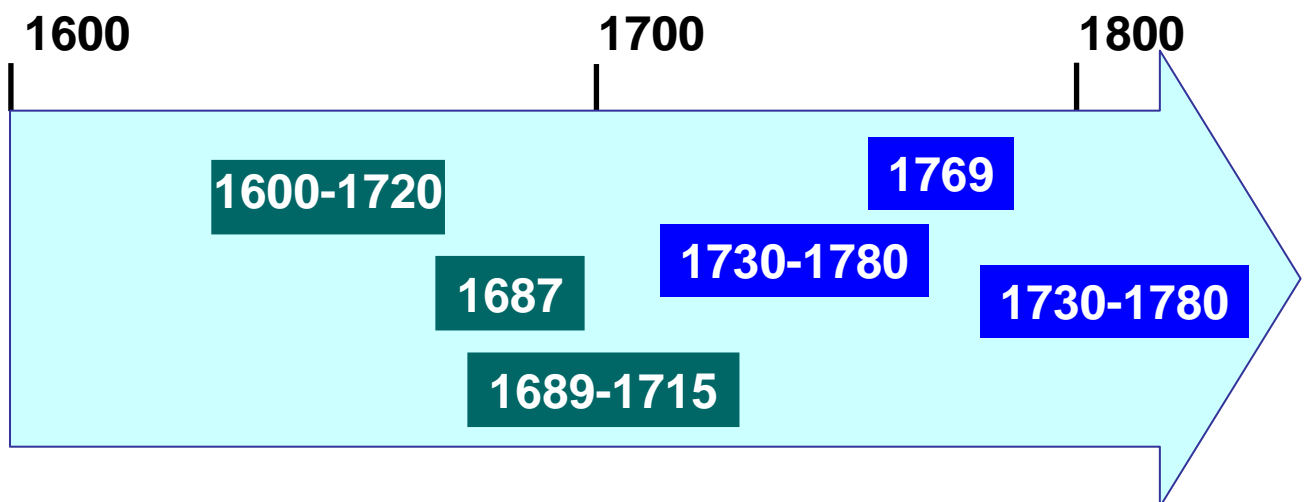
Αντόνιο Βιβάλντι (1678-1741)

Χαίντελ (1685-1759)

Μπαχ (1685-1750)

Μότσαρτ (1756-1791)

Μπετόβεν (1770-1827)

1600-1720 Μπαρόκ	
1687	Νόμος της Παγκόσμιας έλξης Νεύτων
1698-1715 Κλασικισμός	
Αιώνας Λοδοβίκου ΙΔ΄	
1730-1780 Ροκοκό	
1719	Τελειοποίηση της ατμομηχανής Βατ
1780-1800 Νεοκλασικισμός	

Ζακ Λουί Νταβίντ, Ο όρκος των Ορατίων, Παρίσι 1785.
Ελαιογραφία σε μουσαμά. Παρίσι, Λούβρο.

- Ποια στοιχεία του νεοκλασικισμού εντοπίζετε στον πίνακα; Ειδικότερα, ποια στοιχεία διακρίνετε που προσδίδουν στη σκηνή υψηλό ήθος και ηρωικό τόνο.
- Πώς ο καλλιτέχνης χρησιμοποιώντας ένα παλαιό θέμα εκφράζει τη σύγχρονη του πραγματικότητα;

Ερωτήσεις

1. Πώς η επιστημονική σκέψη βοήθησε στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων;
2. Να χωριστείτε σε ομάδες και να παρουσιάσετε στην τάξη ένα λογοτέχνη, έναν επιστήμονα ή ένα ζωγράφο της επιλογής σας (βιογραφικά στοιχεία, βασικά έργα, παρουσίαση ενός από αυτά).

II. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Όροι – κλειδιά της ενότητας

Φεουδαρχικό σύστημα, εκκλησία–προνόμια, ραγιάδες, κοινότητες, Φαναριώτες, αρματολοί και κλέφτες, παιδεία–Νεοελληνικός Διαφωτισμός, παροικιακός Ελληνισμός

■ Οι Έλληνες υπό βενετική κυριαρχία

• Συνθήκες διαβίωσης

Ορισμένες περιοχές του ελλαδικού χώρου εξακολούθησαν να βρίσκονται υπό βενετική κυριαρχία και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.

Στα εδάφη αυτά οι Βενετοί επέβαλαν το δυτικό φεουδαρχικό σύστημα, προσαρμοσμένο στις τοπικές συνθήκες. Υπήρξαν, όμως, αντιστάσεις των πληθυσμών που εκδηλώθηκαν με ποικίλες μορφές.

Βενετοκρατούμενες περιοχές

Κύπρος	1489-1571
Κρήτη	1206- 1669
Επτάνησα	1386/1689 -1792

Αντιστασιακές ενέργειες των ελληνικών πληθυσμών κατά των Βενετών

- Εξέγερση αρχόντων στην Κρήτη με αρχηγό τον Σήφη Βλαστό (1453).
- Κίνημα του Διασσωρίνου στην Κύπρο (1492), με χαρακτηριστικά εθνικά, πολιτικά και πνευματικά
- *Το ρεμπελιό των ποπολάρων (εξέγερση του λαού) στη Ζάκυνθο (1640) με στοιχεία κοινωνικά*

Ηπιότερη πολιτική ακολούθησε η Βενετία στον πολιτιστικό τομέα, επιτρέποντας την ελεύθερη μετακίνηση σπουδαστών από τις βενετοκρατούμενες περιοχές προς την Ιταλία. Έτσι, τα πνευματικά κέντρα της Ιταλίας (Βενετία, Φλωρεντία, Πάδοβα κ.ά.) έγιναν εστίες μόρφωσης και ανταλλαγής ιδεών των Κυπρίων, των Κρητικών και των Επτανησίων, οι οποίοι στη συνέχεια μεταλαμπάδευσαν τα φώτα της παιδείας στις ιδιαίτερες πατρίδες τους.

- Γράμματα και Τέχνες

Κατά το 16ο και 17ο αιώνα η Κρήτη γνωρίζει αξιόλογη ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών. Η κρητική λογοτεχνία παράγει σημαντικά έργα, όπως το Έμμετρο μιθυστόρημα ο Ερωτόκριτος του Β. Κορνάρου και η τραγωδία Ερωφίλη του Γ. Χορτάτση. Στο λογοτεχνικά αυτό κείμενα χρησιμοποιείται η κρητική διάλεκτος και γίνεται συγκερασμός ελληνικών και αναγεννησιακών χαρακτηριστικών.

Αξιόλογη είναι, επίσης, η κρητική παρουσία και στον τομέα της τέχνης με τη λεγόμενη Κρητική Σχολή. Ο Θεοφάνης Στρελίτζας Μπαθάς, γνωστός ως Θεοφάνης ο Κρης, θεωρείται ως ο κυριότερος εκπρόσωπός της κατά το 16ο αιώνα. Ο καλλιτέχνης αυτός δημιουργεί προσωπικό ύφος συνδυάζοντας στοιχεία της παλαιολόγιας παράδοσης και της δυτικής τέχνης.

Μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους (1669), πολλά από τα χαρακτηριστικά της κρητικής πολιτιστικής παραγωγής μεταφέρονται στα Επτάνησα από τους κρητικούς πρόσφυγες. Αναδεικνύονται σημαντικοί επτανήσιοι ζωγράφοι, που ακολουθούν την κρητική παράδοση με επιδράσεις από την Αναγέννηση και το μπαρόκ.

Κρητικοί και επανήσιοι ζωγράφοι

Κρητικοί: Μιχαήλ Δαμασκηνός, Γ. Κλότζας, Θεόδωρος Πουλάκης (16ος-17ος αι.)

Επανήσιοι: Ηλίας Μόσκος Παναγιώτης Δοξαράς, Νικόλαος Κουτούζης (17ος -18ος αι.)

■ Οι Έλληνες υπό οθωμανική κυριαρχία

• Το καθεστώς των υποδούλων

Συνέπειες από την οθωμανική κατάκτηση

1. Βαριά φορολογία: κεφαλικός (cizye) και έγγειος φόρος (φόρος για τη χρήση της γης) ή χαράτσι (harac).

2. Διοικητικές αυθαιρεσίες

3. Παιδομάζωμα, εξισλαμισμοί, υποχρεωτική ναυτολόγηση παράλιων πληθυσμών

4. Ληστεία και πειρατεία

5. Δημογραφική φθορά

■ **Με ποια σημασία χρησιμοποιούνται σήμερα από το λαό οι λέξεις χαράτσι και χαρατσώνω;**

Στις τουρκοκρατούμενες περιοχές οι κατακτημένοι λαοί της Βίβλου (Εβραίοι, Χριστιανοί), σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο μπορούσαν να συνάψουν συνθήκες που τους επέτρεπαν να διατηρήσουν την εσωτερική τους οργάνωση. Με τον τρόπο αυτό οι Χριστιανοί εξασφάλιζαν ατομικές, οικονομικές και θρησκευτικές ελευθερίες έναντι ορισμένων υποχρεώσεων, όπως η καταβολή ποικίλων φόρων στο Οθωμανικό Κράτος.

Στην πράξη όμως τα δικαιώματα αυτά κατά κανόνα αναιρούνταν.

Η οθωμανική κατάκτηση προκάλεσε πολλές ανακατατάξεις, περιορισμούς, και καταπιέσεις στους υπόδουλους πληθυσμούς ή ραγιάδες*. Ο Ελληνισμός,

όμως, ανέπτυξε δυνάμεις που του επέτρεψαν όχι μόνο να ξεπεράσει την αρχική κρίση, αλλά και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την αναγέννησή του.

Αντίσταση Ναουσαίων (1705)

[...]Με την παρούσα υψηλή μου διαταγή, σας κάνω γνωστό ότι ...διορίσαμε και αποστείλαμε αμέσως τον σιλιχτάρη Αχμέτ Τσελεμπή, με την εντολή να ενεργήσει την επιλογή και τη στρατολόγηση πενήντα νέων γενιτσάρων, σύμφωνα με το παλαιό έθιμο [...]. Οι άπιστοι κάτοικοι της παραπάνω πόλης (Νάουσας), αφού επαναστάτησαν και δήλωσαν εμείς δεν παραδίνουμε τους γιους μας στους μουσουλμάνους, τόλμησαν να σκοτώσουν δημόσια και στη μέση του δρόμου το σιλιχτάρη με τους δύο συνοδούς του μουσουλμάνους. Στη συνέχεια, οι άπιστοι αυτοί φονιάδες με επικεφαλής τον αρματολό Ζήση Καραδήμο και τους δύο γιους του, αφού σχημάτισαν συμμορία από εκατό και πλέον κακούργους, ύψωσαν τη σημαία της ανταρσίας και [...] εξακολουθούν να διαπράττουν κακουργήματα, δηλ. φόνους και ληστείες σε βάρος των μουσουλμάνων πιστών του Ισλάμ.

Απόσπασμα από διαταγή του Μπεηλέρμπεη της Ρούμελης στους ιεροδικαστές Βέροιας και Νάουσας (25 Απριλίου 1705) στο : Απόστολος Ε.

Βακαλόπουλος, Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, τ. 1, 1204-1669, Θεσσαλονίκη 1665, 251-52 (60).

■ **Πώς αντιμετώπισαν οι Έλληνες τη στρατολόγηση νέων στη Νάουσα; Ποια νομίζετε ήταν στη συνέχεια η αντίδραση των Τούρκων;**

- Δυνάμεις επιβίωσης και ανανέωσης του Ελληνισμού

Η Εκκλησία και τα προνόμια

Μετά την Άλωση ο Μωάμεθ Β΄ παραχώρησε στον πατριάρχη Γεννάδιο Β΄ μια σειρά προνομίων με τα οποία αναγνωριζόταν όχι μόνο ως πνευματικός αλλά και ως πολιτικός ηγέτης, ως εθνάρχης (*millet basi*). Με τη διπλή αυτή ιδιότητα ο πατριάρχης αποκτούσε το δικαίωμα να παρεμβαίνει στην Υψηλή Πύλη για θέματα που αφορούσαν τους ορθόδοξους χριστιανούς.

Ειδικότερα, ο σουλτάνος χορηγούσε στον πατριάρχη, εκτός από το ανώτατο θρησκευτικό αξίωμα, κοσμικές εξουσίες, όπως το δικαίωμα να ιδρύει εκκλησιαστικά δικαστήρια για την εκδίκαση υποθέσεων αστικού δικαίου (διαζυγίων, κληρονομιών κ.ά.) και να επιβάλλει φορολογία στους πιστούς για τις ανάγκες της Εκκλησίας ή για λογαριασμό της οθωμανικής διοίκησης. Η παραχώρηση των προνομίων αυτών δεν υπαγορευόταν μόνο από το ισλαμικό δίκαιο. Έδινε τους Οθωμανούς τη δυνατότητα να διοικούν μέσω της Εκκλησίας εκατομμύρια χριστιανούς σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επιπλέον, η Εκκλησία, καθώς διέθετε οργανωμένο διοικητικό δίκτυο (μητροπόλεις, επισκοπές, ενορίες, μοναστήρια) αποτελούσε ιδανικό μηχανισμό για τη διοίκηση των υποδούλων. Έτσι, η Εκκλησία ανέλαβε, εκτός από εκκλησιαστικές αρμοδιότητες, και κοσμικές δικαιοδοσίες και καθήκοντα.

Γενίτσαροι. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.
Το σώμα των γενιτσάρων (νέος στρατός) προερχόταν
από εξισλαμισθέντα χριστιανόπουλα.

Πρακτικό εκλογής κοινοτικών αρχόντων(1.4.1667)

Επειδή και ο πολλά έκλαμπρος αφέντης Πιέρος Σκούταρης επίτροπος και κριτής τούτης της κοινότητος της νήσου Μυκόνου, ψηφισμένος και βαλμένος από τους 1665 Ιουνίου 5 στο άνωθεν αξίωμα, ο οποίος εδούλεψε εντίμως και θεαρέστως κατά το πρέπον και αρμόδιο [...] και επειδή το νησί μας χρειάζεται άρχοντες διαλεκτούς, τίμιους και άξιους να κυβερνούν και να επιτηρούν τα πάντα προς ωφέλεια και διόρθωση δια τούτο λοιπόν, αφού συγκεντρωθήκαμε όλοι μαζί στο ναό της Υπεράγνου Θεοτόκου οι αιδεσιμότατοι ιερείς

και οι εντιμότατοι άρχοντες και όλο το ποίμνιο [...] και μην ευρίσκοντας άλλον αξιότερον εις τους καιρούς τούτους, επανεκλέγουμε τον άνωθεν αφέντη Σκούταρη [...] (με ελαφρά γλωσσική προσαρμογή).

**Εκλογή κοινοτικών αρχόντων στη Μύκονο, στο:
Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ό. π., 308.**

■ **Πώς γινόταν η εκλογή των κοινοτικών αρχόντων στη Μύκονο; Ποια προσόντα έπρεπε να έχουν;**

Συνάντηση Πατριάρχη και Μωάμεθ

[...] Ο Μωάμεθ προσκάλεσε τον πατριάρχη για να δειπνήσουν μαζί και να συζητήσουν. Και σαν έφτασε, ο τύραννος τον δέχτηκε με μεγάλες τιμές. [...] Όταν ήρθε η ώρα να φύγει ο πατριάρχης από το παλάτι, ο Μωάμεθ του έδωσε ως δώρο το πολύτιμο δεκανίκιο (πατριαρχικό σύμβολο) και τον παρακάλεσε το δεχθεί. Και κατέβηκε μαζί του τις σκάλες μέχρι κάτω στην αυλή [...] Έδωσε μάλιστα και προνόμια εγγράφως στον πατριάρχη με την υπογραφή του, για να μην τον ενοχλήσει κανένας ή να τα αμφισβητήσει [...].

**Από το Μέγα Χρονικόν του Γ. Φραντζή, στο:
Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ό.π., 260-261.**

Ο θεσμός της κοινότητας

Ο γνωστός από την Αρχαιότητα θεσμός της κοινότητας αποτελούσε ένα είδος τοπικής αυτοδιοίκησης (οι Έλληνες κάθε χωριού ή πόλης αποτελούσαν μια κοινότητα) που προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις της οθωμανικής πολιτικής. Ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του οθωμανικού κράτους έδωσε στην

κοινότητα κύρος και δικαιοδοσίες, φορολογικές, εκπαιδευτικές και άλλες.

Η δυνατότητα εκλογής των κοινοτικών αρχόντων ή προκρίτων* και ο συλλογικός τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων έκαναν το θεσμό αυτό πόλο εθνικής συσπείρωσης και εστία καλλιέργειας του δημοκρατικού πνεύματος.

Κοινότητα και κατανομή των φόρων

Η οθωμανική διοίκηση δεν καθόριζε (με εξαίρεση τον κεφαλικό φόρο και τη δεκάτη επί της παραγωγής) το ποσό που θα καταβάλει ως φόρο ο κάθε υπόχρεος, αλλά τη συνολική φορολογική επιβάρυνση κάθε περιοχής. Στη συνέχεια το ποσό του φόρου μοιραζόταν μεταξύ των κοινοτήτων με τη συνεργασία των κοινοτικών αρχόντων, οι οποίοι το επιμέριζαν στα μέλη της κοινότητάς τους.

■ Ποιο όφελος είχαν οι Έλληνες από το ρόλο αυτό της κοινότητας;

Οι Φαναριώτες

Γύρω από το Πατριαρχείο, τη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, διαμορφώθηκε μια ομάδα λαϊκών αξιωματούχων, που είναι γνωστή με την προσωνυμία Φαναριώτες. Με τη μόρφωση και της γλωσσομάθειά τους έγιναν απαραίτητοι στην οθωμανική διοίκηση και κατέλαβαν υψηλά αξιώματα, όπως του **Δραγομάνου (διερμηνέα) της Υψηλής Πύλης, του Δραγομάνου του Στόλου και του Ηγεμόνα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών**. Έτσι, απέκτησαν κύρος και εξελίχθηκαν σε κοινωνική ομάδα με μεγάλη οικονομική δύναμη και επιρροή.

Νάμουν....

Νάμουν το Μάη πιστικός τον Αύγουστο δραγάτης
και στην καρδιά του χειμωνιού να 'μουνα

κρασοπούλος.

Μα πλιο καλά 'ταν να 'μουνα αρματολός και κλέφτης.
Αρματολός μες τα βουνά και κλέφτης μες

τους κάμπους,

να 'χα τα βράχια αδέλφια μου, τα δέντρα συγγενάδια,
να με κοιμάν' οι πέρδικες, να με ξυπνάν' τ' αηδόνια
και στην κορφή της Λιάκουρας να κάνω το σταυρό μου,
να τρώγω τούρκικα κορμιά, σκλάβο να μη με λένε.

Κλέφτικο δημοτικό τραγούδι, Ανθολογία, Περάνθη, χ. χ.,
τ. Γ., 546.

πιστικός: μισθωτός βοσκός, δραγάτης: αγροφύλακας

■ Πώς έβλεπε ο λαός τους κλέφτες και τους
αρματολούς;

Γιατί τους ταύτιζε; Βλ. και το παράθεμα Ανταρσία
Ναουσαίων.

Αρματολοί και κλέφτες

Τα σώματα των αρματολών και των κλεφτών σχηματίστηκαν κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Η οθωμανική διοίκηση, προκειμένου να εξασφαλίσει τη φύλαξη ορισμένων περιοχών, οργάνωσε ένοπλα σώματα από Έλληνες, τους αρματολούς. Αντίθετα, το σώμα των κλεφτών δημιουργήθηκε από ένοπλους Έλληνες που κατέφευγαν στα βουνά για να αποφύγουν την τυραννία των κατακτητών και ζούσαν κάνοντας κλοπές και ληστείες. Συχνά υπήρχε εναλλαγή μεταξύ των δύο ρόλων, ώστε με την πάροδο του χρόνου στη συνείδηση του Ελληνισμού οι δύο έννοιες ταυτίστηκαν.

Οι αρματολοί και οι κλέφτες υπήρξαν οι κύριοι εκφραστές της ένοπλης αντίστασης των Ελλήνων

εναντίον των κατακτητών και έγιναν συνώνυμοι της ανδρείας και του αγώνα για ελευθερία. Από τις ένοπλες αυτές ομάδες προήλθε ο πυρήνας των αγωνιστών, η *μαγιά της λευτεριάς*, σύμφωνα με τον Μακρυγιάννη.

Τα Αμπελάκια

Τα Αμπελάκια με την δραστηριότητά τους μοιάζουν μάλλον με κωμόπολη της Ολλανδίας παρά με χωριό της Τουρκίας. Το χωριό αυτό σκορπίζει, με τη βιοτεχνία του, την κίνηση και τη ζωή σε όλη τη γύρω χώρα και δημιουργεί ένα απέραντο εμπόριο, που συνδέει τη Γερμανία με την Ελλάδα με χίλια νήματα [...]

Όσο για μένα, ποτέ δε θα ξεχάσω αυτά που είδα στα Αμπελάκια [...] Όλες οι μεγάλες ιδέες να φυτρώνουν σε ένα χώμα βουτηγμένο επί είκοσι αιώνες στη σκλαβιά. Ο αρχαίος ελληνικός χαρακτήρας να ξαναγεννιέται, με την πρώτη ενεργητικότητα, ανάμεσα στους καταρράκτες και τα σπήλαια του Πηλίου. Και, για να τελειώνουμε, όλα, όλα τα ταλέντα και όλες οι αρετές της αρχαίας Ελλάδας, να ξαναγεννιούνται στη γωνιά αυτή της σύγχρονης Ελλάδας.

Φελίξ Μπωζούρ, Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδας στην Τουρκοκρατία, Παρίσι VIII (1800), εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1974, 142, 146-147.

- Ποια θέματα θίγει ο Μπωζούρ και ποια είναι τα συμπεράσματά του;
- Ποια γενικότερη επίδραση είχε η οικονομική ανάπτυξη στην ηθική και πνευματική αναγέννηση του Ελληνισμού;

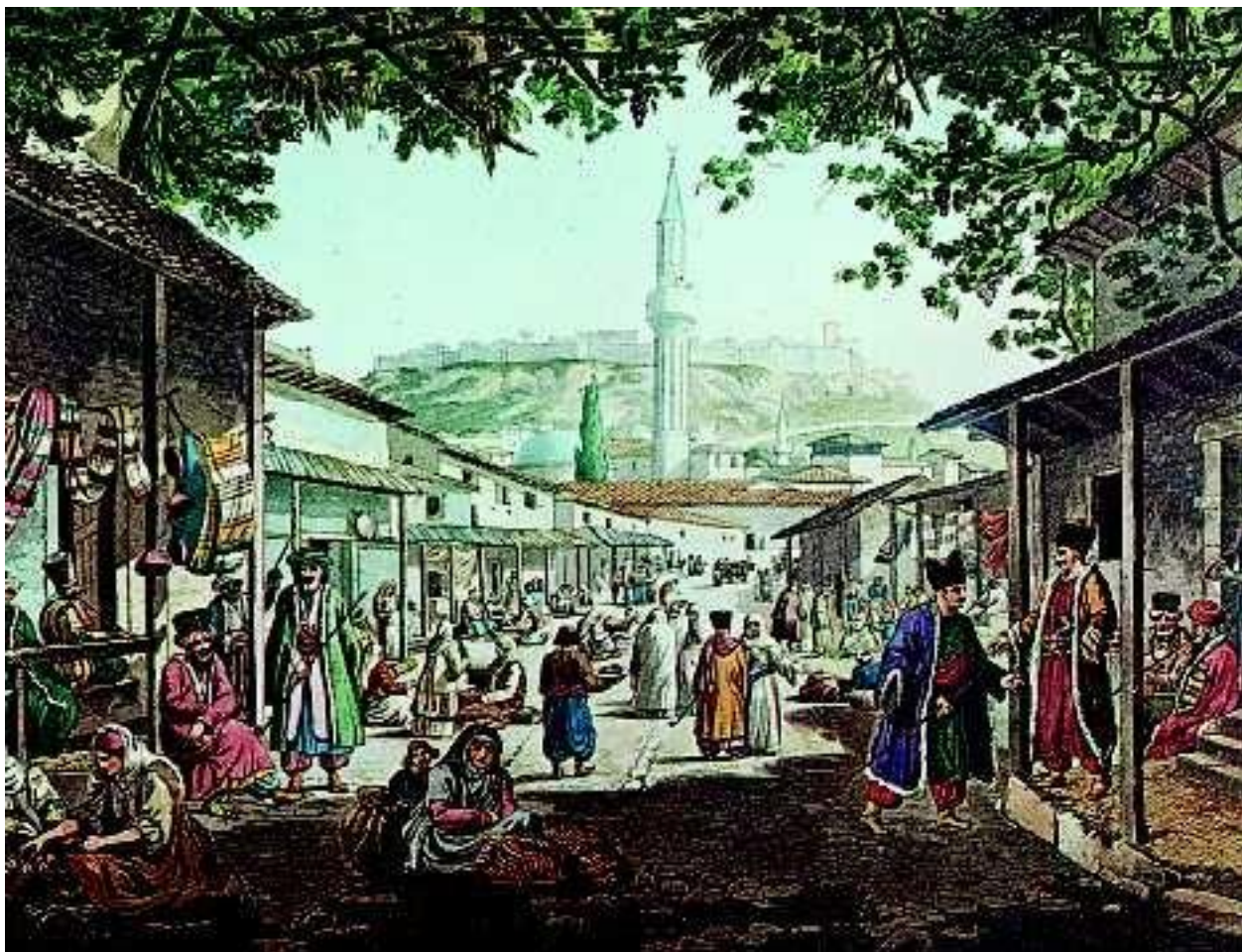
Αρματολοί και κλέφτες, Φώτη Κόντογλου, Δημαρχείο Αθηνών, στο: Νίκος Ζίας, Φώτης Κόντογλου, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα 1991, αρ. 269.

Οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές

Κατά τους δύο πρώτους αιώνες μετά την Άλωση οι δυσμενείς συνθήκες δεν επέτρεψαν την οικονομική πρόοδο. Από το 17ο αι. παρατηρείται σταδιακή βελτίωση της οικονομίας, που οφείλεται στη σύναψη εμπορικών σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Οι Έλληνες αξιοποίησαν την ευκαιρία και ανέπτυξαν δραστηριότητα στον τομέα των θαλάσσιων και χερσαίων μεταφορών. Οι τελευταίες διευκολύνονταν

από μια σειρά ελληνικών παροικιών που αναπτύχθηκαν κατά μήκος του οδικού άξονα προς την κεντρική Ευρώπη. Παράλληλα, η ανάπτυξη του εμπορίου έφερε αλλαγές στην αγροτική οικονομία και στο μεταποιητικό τομέα. Καλλιεργούνται προϊόντα (βαμβάκι, μετάξι και άλλα) που έχουν μεγάλη ζήτηση στο εξωτερικό, ενισχύεται η κτηνοτροφία για τον ίδιο λόγο (εξαγωγές μαλλιού) και η οικοτεχνία μετατρέπεται βαθμιαία σε βιοτεχνία.

Η αγορά των Αθηνών. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Η ελληνική βιοτεχνική παραγωγή επεκτείνεται κατά το 18ο αιώνα και στον ευρωπαϊκό χώρο. Για να αντιμετωπιστεί ο διεθνής ανταγωνισμός, δημιουργήθηκαν μεγάλες εταιρείες ή συνεταιρισμοί. Χαρακτηριστική περίπτωση βιοτεχνικού και εμπορικού συνεταιρισμού ήταν τα **Αμπελάκια** με δραστηριότητες στην κατασκευή,

βαφή και εμπορία βαμβακερών νημάτων. Η ανάπτυξη των νέων οικονομικών δραστηριοτήτων οδήγησε στη δημιουργία μιας νέας εύπορης τάξης, της αστικής, που αποτελούνταν από εμπόρους, βιοτέχνες και πλοιοκτήτες. Ο ελληνικός πληθυσμός, όμως, στην πλειονότητά του ήταν αγροτικός.

- Παιδεία του υπόδουλου Ελληνισμού

Στα πρώτα χρόνια μετά την Άλωση οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των υπόδουλων Ελλήνων δεν άφηναν ασφαλώς περιθώρια πολιτιστικής ανάπτυξης. Ωστόσο, η Εκκλησία με επίκεντρο την Πατριαρχική Ακαδημία στην Κωνσταντινούπολη και με τη βοήθεια πνευματικών ανθρώπων που σπούδασαν στη Δύση, αναθερμαίνει την παιδεία του υπόδουλου γένους. Ο Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638), που φοίτησε στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας, ανέθεσε στο Θεόφιλο Κορυδαλλέα (1570-1646), έναν από τους σπουδαιότερους αριστοτελικούς φιλοσόφους της Τουρκοκρατίας, τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Πράγματι, από τις αρχές του 17ου αιώνα αρχίζουν να αποδίδουν καρπούς οι πρώτες αυτές προσπάθειες για αναγέννηση της παιδείας. Η παιδευτική αυτή δραστηριότητα της Εκκλησίας ονομάστηκε **θρησκευτικός ουμανισμός (ανθρωπισμός)**.

Η βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών καθώς και η στενότερη επαφή με την Ευρώπη οδήγησαν σε μια προοδευτική αναγέννηση της ελληνικής παιδείας από τα τέλη του 17ου αιώνα. Αντιπρόσωποι της ανερχόμενης αστικής τάξης αμιλλώνται σε θέματα παιδείας. Τα σχολεία πολλαπλασιάζονται και εκδίδονται περισσότερα βιβλία.

Η ορθή μέθοδος της παιδείας

Μαθημένοι εις τα θυμιάματα και τας προσκυνήσεις της απαιδευσίας, ολίγοι τινές κακώς γραμματισμένοι αλαζόνες, σπουδάζουν (επιδιώκουν) να διώξωσι την φιλοσοφίαν, μόνην ικανήν να δείξη την ορθήν μέθοδον της παιδείας, ποτέ (άλλοτε) μεν αυτήν κατηγορούντες ως εναντίαν της θρησκείας, ποτέ δε τους επαινέτας αυτής κηρύττοντες ως αθρήσκους.

Από τον Παπατρέχα του Κοραή, στο: Αδαμαντίου Κοραή, Ο Παπατρέχας, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1970, 32.

- **Γιατί ο Κοραής θεωρεί τη φιλοσοφία (λογική, ορθολογισμό, φιλοσοφικό στοχασμό, επιστημονική σκέψη) ως βάση για μια σωστή παιδεία;**
- **Ποιες ομοιότητες παρατηρείτε στη σκέψη του Κοραή και των ευρωπαϊών διανοητών για το ρόλο της επιστημονικής σκέψης;**

Η πνευματική αυτή δραστηριότητα έφτασε στην ακμή της με το **Νεοελληνικό Διαφωτισμό (1750-1821)**. Οι έλληνες λόγιοι επηρεασμένοι από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού επιδιώκουν γενίκευση της παιδείας, διαδίδουν, εκτός από την κλασική παιδεία, τις θετικές επιστήμες και προωθούν τη λαϊκή γλώσσα. Ταυτόχρονα, προβάλλουν την ορθολογική σκέψη και το αίτημα για πολιτική ελευθερία και ισότητα. Ανάμεσα στους σημαντικότερους εκπροσώπους αυτού του κινήματος είναι ο **Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος (1757-1798)** και ο **Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833)**.

Παράλληλα, εκκλησιαστικοί άνδρες αγωνίζονται για τη διάδοση της παιδείας και τη στήριξη της Ορθοδοξίας. Μεταξύ αυτών εξέχουσα θέση κατέχει ο εθνομάρτυρας **Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779)**.

Άλλοι σπουδαίοι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού

Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806)

Ιώσηπος Μοισιόδακας (1725-1800)

Δημήτριος Καταρτζής (1730-1807)

Τέχνη και λαϊκός πολιτισμός

Από το 17ο αιώνα, που αρχίζουν να βελτιώνονται οι συνθήκες στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη της τέχνης, κυρίως της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής. Είναι χαρακτηριστικό ότι αυξάνεται ο αριθμός των ζωγράφων που καλούνται να φιλοτεχνήσουν τα νέα μοναστήρια και τις νέες εκκλησίες που αρχίζουν να κτίζονται.

Προσκλητήριο ελευθερίας

Όσ' απ' την τυραννίαν πήγαν στη ξενιτειάν,
στον τόπο του ο καθένας ας έλθη τώρα πια.
και όσοι του πολέμου την τέχνην αγροικούν,
εδώ ας τρέξουν όλοι, Τυράννους να νικούν.
Ως τότε οφφικιάλος σε ξένους βασιλείς;
Έλα να γίνης στύλος δικής σου της φυλής.
Κάλλιο για την Πατρίδα κανένας να χαθή
ή να κρεμάση φούντα για ξένον στο σπαθί.

Από το Θούριο του Ρήγα, στην Ανθολογία, Περάνθη, χ.
χ., τ. Α', 292.

οφφικιάλος : αξιωματούχος

■ Ποιους προσκαλεί ο Ρήγας να γυρίσουν στην
Ελλάδα και γιατί; Γιατί ποιους λόγους έφευγαν οι
Έλληνες από την πατρίδα τους;

Μεγάλη άνθηση παρουσιάζει και η λαϊκή τέχνη σε όλους τους τομείς. Τη γνησιότερη, όμως, πνευματική εκδήλωση του λαϊκού πολιτισμού εκφράζουν τα δημοτικά τραγούδια.

Η λαϊκή τέχνη, τα δημοτικά τραγούδια, τα ήθη και τα έθιμα, καθώς συνυφαίνουν διαχρονικά στοιχεία της ελληνικής παράδοσης, βοήθησαν τους Έλληνες να αντισταθούν στον κίνδυνο της αφομοίωσης και να διαφυλάξουν την ελληνικότητά τους.

■ Ο παροικιακός Ελληνισμός

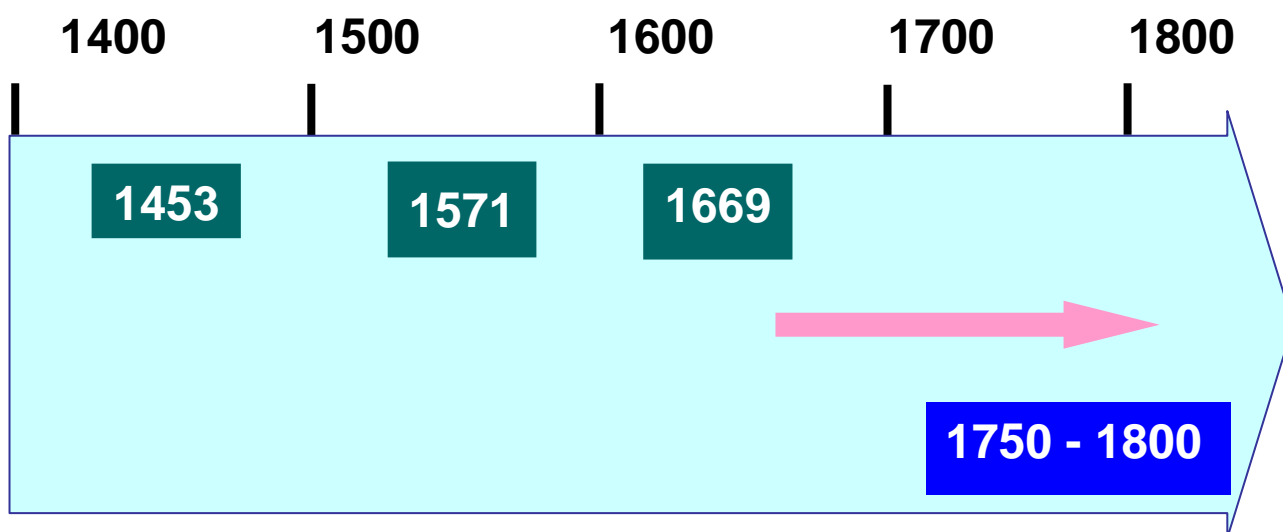
Η μετανάστευση Ελλήνων στο εξωτερικό, που άρχισε πριν από την Άλωση, συνεχίστηκε και έγινε πυκνότερη σε όλη την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Στο τέλος του 18ου αιώνα υπήρχαν πολυάριθμες ελληνικές παροικίες στη δυτική, κεντρική και ανατολική Ευρώπη, στη Βαλκανική και στη νότια Ρωσία.

Οι ελληνικές παροικίες στη **Βενετία**, στη **Βιέννη**, στην **Τεργέστη** και αλλού υπήρξαν εστίες οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ολόκληρου του Ελληνισμού. Στα σχολεία τους φοιτούσαν νέοι από τον ελλαδικό χώρο και από τα τυπογραφεία τους διοχετεύονταν χιλιάδες βιβλία στην υπόδουλη Ελλάδα. Στη Βιέννη εκδόθηκαν τα πρώτα φιλολογικά περιοδικά, η πρώτη ελληνική εφημερίδα και τα έργα του Ρήγα Φεραίου. Παράλληλα, Έλληνες της διασποράς χρηματοδοτούσαν την ίδρυση και λειτουργία σχολείων στα Γιάννενα, στη Σιάτιστα, στη Σμύρνη και αλλού.

Ερωτήσεις

1. Να συζητήσεις με τους συμμαθητές σου, αξιοποιώντας και λογοτεχνικά κείμενα, μερικά από τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες τα πρώτα χρόνια μετά την Άλωση: Παιδομάζωμα, εξισλαμισμός, κρυπτοχριστιανισμός, ναυτολογία, πειρατεία – σκλαβοπάζαρο.

2. Να χωριστείτε σε ομάδες και να βρείτε στοιχεία για τον παροικιακό Ελληνισμό της Ευρώπης. Στην εργασία σας μπορείτε να εργαστείτε με βάση τους εξής άξονες: ίδρυση και οργάνωση των παροικιών, πληθυσμός, απασχόληση, σχολεία, τυπογραφεία, εκδόσεις χρησιμοποιώντας και ποσοτικά στοιχεία.

1453	Άλωση της Κων/πολης Προνόμια στην Εκκλησία
1571	Κατάληψη της Κύπρου από τους Τούρκους
1669	Κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους
Βελτίωση οικονομίας – οικονομική ανάπτυξη	
1750-1800	Νεοελληνικός Διαφωτισμός

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ 3ου ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

II. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

2. Ο ρόλος της Καθολικής Εκκλησίας και των μοναστηριών στην οργάνωση της ζωής κατά το Μεσαίωνα	5
3. Η καθημερινή ζωή στη μεσαιωνική Ευρώπη	12
4. Λογοτεχνία, Επιστήμη και Τέχνη της μεσαιωνικής Ευρώπης	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15ος – 18ος αι.)..... 28

I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ..... 32

1. Οι ανακαλύψεις.....	32
2. Αναγέννηση και Ανθρωπισμός.....	43
3. Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση	61
4. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 15ο ως το 18ο αι.	74
5. Εξελίξεις στα Γράμματα, τις Επιστήμες και τις Τέχνες κατά τον 17ο και 18ο αιώνα	89

II. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ..... 97

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.